

VIGILIA

1994 / 3

Ki volt Duns Scotus?

BARSI BALÁZS, PASKAI LÁSZLÓ ÉS VÁRNAI JAKAB TANULMÁNYA
SZEMELVÉNYEK DUNS SCOTUS MŰVEIBŐL

Pálvölgyi Márta szemléje az egyházzól és a sajtóról

MOHÁS LÍVIA: **Theodóra**

MARTIN HEIDEGGER: **Fenomenológia és teológia**

59. Évfolyam VIGILIA		Március
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Az isteni csíra	161
VÁRNAI JAKAB:	Ki volt Duns Scotus?	162
PASKAI LÁSZLÓ:	A Szabadság Duns Scotus tanításában	167
BARSI BALÁZS:	A megtestesülés misztériuma	171
DUNS SCOTUS:	Szemelvények (<i>Szovák Kornél fordításai</i>)	177
PÁLVÖLGYI MÁRTA:	Az egyház tanítani akar (<i>Sajtószemle az elfeledett közelmúltról</i>)	182
ERDŐ PÉTER:	A hittudományi képzés az egyházjog szerint	192
KALÁSZ MÁRTON:	Szarajevó (<i>vers</i>)	201
RAINER MARIA RILKE:	Vigiliák I. (<i>vers; Schein Gábor fordítása</i>)	201
JÁNOSHÁZY GYÖRGY:	Patkány; Vakond (<i>versek</i>)	202
MOHÁS LÍVIA:	Theodora (<i>regényrészlet</i>)	203
KORTÁRSUNK		
DEÁK LÁSZLÓ:	Nyugtató; Új arcok, régi nevek; Egy galád fondorkodóra; álmodó kalandor (<i>versek</i>)	214
POMOGÁTS BÉLA:	A lét senkiföldjén (<i>Deák László verseiről</i>)	216
KATOLIKUS RENESZÁNSZ		
RÓNAY LÁSZLÓ:	A tanyavilág pásztora: Hanauer Á. István	218
HANAUER Á. ISTVÁN:	A tizedik év végén	220
A VIGILIA BESZÉLGETÉSE		
KISS SZEMÁN RÓBERT	Mohás Líviával	225
MAI MEDITÁCIÓK		
MARTIN HEIDEGGER:	Fenomenológia és teológia (<i>I. rész; Tózsér Endre fordítása</i>)	230
EGYHÁZ A VILÁGBAN		
	Kié a Szentföld?	233
	Az idegengyűlölet ellen	234
SZEMLE		
	(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	235

Az isteni csíra

„Mi dolgunk a világon?” A II. Vatikáni zsinat ünnepélyesen felkínálta a szebb jövőért dolgozó emberiségnek az egyház „összinte együttműködését”. Utalt azonban arra is, hogy bármilyen nagyszerű vállalkozás is az, hogy az ember a teremtés művének gondnokaként, felelős folytatójaként átalakítja a természetet, igazságosabb társadalmat igyekszik létrehozni, valódi hivatása mégis egy mélyebben rejlik: „valami isteni csíra szunnyad benne”.

Mi ez az „isteni csíra”? Nem csupán az, hogy az ember — Isten megbízásából — a világ ura. E hatalmas és felelős megbízatásnál is mérhetetlenül fontosabb az, hogy az ember — Isten kegyelméből — a mennyei Atya gyermeke.

A világ és az ember, a Kezdetben, ahogyan a Paradicsomban látjuk: csupán első fázisa, nyitánya a teremtés nagy művének. Isten azért alkotta meg az embert, hogy szentháromságos szeretetközösségét kiterjeszthesse reá, hogy egészen eggyé válhasson vele. A teremtés nem fejeződött be az ember megteremtésével, hiszen Isten célja az volt, hogy eggyé váljék az általa teremtett emberrel. Nem az első Ádámban, hanem a másodikban, Krisztusban, az Istenemberben éri el a csúcát, s benne kap új, végleges irányt az egész kozmikus fejlődés. Az Istenfia tehát akkor is megtestesült volna, ha nincs bűn — ahogyan ezt Duns Scotus mélyeséges intuícióval megsejtette. Mert ha bűneinkből nem kellett volna megváltani, akkor is föl „kellett” volna emelnie az istengyermekségnek ebbe az állapotába.

Utódai vagyunk az első Ádámnak: emberek, akik fáradságos munkával építik világukat. De utódai vagyunk Krisztusnak, a második Ádámnak is: istenemberek, akik Krisztus által a Szentlélekben az Atyával egyesülve létrehozhatják (létrehozhatnák?) itt a földön már, legalább sejtésszerűen, előjátékként, azt a harmóniát és boldogságot, amely Istenben mindnyájunk osztályrésze lehet.

Mi dolgunk a világon? Küzdeni, mondhatjuk az emberiség nagyjaival. Kibontakoztatni magunkban az isteni csírat, a magasabbrendű embert, mondhatjuk keresztény meggyőződéssel. Ez az ember azonban nem a mi törekvéseink, teljesítményünk eredményeként születik meg, hanem Isten ajándékából, az Ő gyermekeként. Abban a szeretetben, amellyel Isten megajándékoz bennünket, s amelyet hitben befogadhatunk.

Ki volt Duns Scotus?

1958-ban született. A Külkereskedelmi Főiskolán tanult, majd 1982-ben belépett a ferences rendbe. Az ELTÉ-n angol szakos diplomát szerzett, majd 1989-90-ben Münsterben J. B. Metz munkásságát tanulmányozta. 1991-ben teológiai doktori vizsgát tett. A Szegedi Hittudományi Főiskola fundamentális teológia tanára.

¹Martin Heidegger habilitációs dolgozatának címe: *Duns Scotus kategória-és jelentéstana.*

² Ezt a feliratot 1870-ben vették sírjára, miután új főoltár készült a kölni minorita templomban. A szavak valószínűleg Franz Wilhelm Worrlongtól származnak. Vö. Esser, Dietrich OFM — D'Andrea, Gioacchino OFM: *Johannes Duns Scotus. Rhenania Franciscana Antiqua*, 4, Duns-Scotus Akadémia, 1986.

„Isten dicsősége ragyog föl boldog Joannes Duns Scotus tanításában és életszentségében, aki a megtestesült Ige hirdetője és Mária szeplőtelen fogantatásának védelmezője volt.” Így mutatta be II. János Pál pápa a legnagyobb ferences hittudóst 1993. március 20-án, amikor ünnepélyesen kihirdette Scotus tiszteletének megerősítését az egész egyházban. Ezzel döntő előrelépés történt a Causa Scoti ügyében: a ferencesek hat évszázada igyekeznek elismertetni nagy tanítójuk életszentségét.

1993-ban tehát először emlékezhettünk meg Boldog Duns Scotusról a liturgiában november 8-án, halálának napján. Az első Scotus-ünnep tiszteletére a két magyarországi ferences rendtartomány tudományos ülést rendezett külföldi és hazai előadók részvételével.

Joannes Duns Scotus neve egyelőre inkább csak a ferencesek és a filozófusok körében ismert.¹ Ki volt hát a „Skót”, akit 685 évvel halála után II. János Pál pápa érdemesnek tartott arra, hogy az egyetemes egyház elé állítsa, mint példaképet?

Sírfelirata² négy sorban foglalja össze életének színterét: *Scotia me genuit /Anglia me suscepit /Gallia me docuit /Colonia me tenet/;* (Skócia szült / Anglia fogadott be /Gallia tanított /most Kölné vagyok/.

A skóciai Dunsban született 1265 körül. Már az elemi iskolában is ferencesek tanították, akik felfigyeltek a tehetséges fiúra. A családban köztisztelőben álló nagybátyja ekkor már az angliai ferences rendtartomány tagja. Ide lép be Joannes is. Először Oxfordban tanul, de nemsokára Párizsba küldik további tanulmányokra. Pappá szentelése az egyik biztos dátum életében: 1291. március 17-én szenteli fel a lincolni érsek. 1300-ig Oxfordban és Cambridge-ben tanít, 1302-ben Párizsban találjuk, ahol hamarosan elnyeri a Doctor Subtilis, az „éleselméjű tanító” elnevezést. 1303-ban el kell hagynia Párizst, mert nem hajlandó aláírni Szép Fülöp levelét VIII. Boñifác pápa ellen. Kényszerű távolléte néhány hónapig tart, visszatérhet tanítani, és 1305-ben megkapja a magiszteri fokozatot. 1307-ben hagyja el ismét Párizst, előljárói Kölnbe küldik, ahol nagy lendülettel tanít és prédikál. Itt éri váratlanul a halál 1308. november 8-án.

Boldoggá avatási beszédében a Szentatya megemlíti, hogy már mindjárt halála után boldognak mondták Scotust. A ferences rendnek mégis századokon át kell dolgoznia azon, hogy ne csak Aquinóit és Bonaventurát tartsák szentnek a skolasztikusok közül. Hiszen Lucas Wadding, a 17. század ferences történésze így ír róla: nulli virtute secundus — erény dolgában senki mögött nem maradt el. Az életszentséget és a kiemelkedő keresztény tanítást sokáig nem vitatták el tőle.

³Vö. Esser—D'Andrea:
i.m. 9.

⁴Annalium
Ecclesiasticorum Post
Illustriss. et Reverend.
DD. *Caesarem*
Baronium S.R.E.
Cardinalem
Bibliothecarium: tomus
XIII, Coloniae
Agrippinae 1616, 1029;
idézi Esser—D' Andrea,
i.m.

⁵Esser—D'Andrea, i.m.
167.

A boldoggá avatási per

Másként állt a helyzet a kultusszal. Ügyében ötször folyt boldoggá avatási per, és mindegyik során Scotus tiszteletét kellett bizonyítani. Először 1706-1707-ben Kölnben, majd a Nápoly melletti Nolában 1709-1711-ben, ennek folytatásaként ugyanitt 1905-1906-ban. Ezt követte két, kevésbé jelentős per 1904-1905-ben Genovában és 1918-ban Rómában; ez utóbbi csak egyetlen napig tartott.³

A boldoggá avatást valójában nem Scotus állítólagos tetszhalála késleltette, bármennyire ezt idézi fel sokakban Scotus neve. Halála után jó kétszáz évig semmiféle utalást nem találunk erre a körülményre. Idézzük erről Dietrich Esser ferences rendtörténészt:

„Paolo Giovio történetíró, író és irodalmár (1483-1552) kitalált egy történetet, amely az általa annyira szeretett kétes anekdoták egyike. Minden további adat és forrásmegjelölés nélkül azt állítja, hogy Duns Scotus tetszhalott volt és élve temették el: 'Szélütést kapott, így érte a büntetés: mégpedig az, hogy tetszhalott volt és idő előtt hozzáláttak eltemetéséhez. Amikor azután ismét magához tért, a természet későn kezdett ellenállni a betegség rohamának: hiába kiáltott segítségért a nyomorult, sokszor verte a sírboltba fejét, míg végül koponyája széttört és ő elhunyt.'⁴ Amikor történetének igazsága felől kérdezték, Giovio csak ennyit mondott: 'Ha nem is igaz, de jól ki van találva ('Se non è vero, è ben trovato').'⁵ A történet valótlansága már a kortársak előtt világos volt, hiszen a kölni minorita templomban soha nem volt kripta vagy sírbolt, és Scotust is a pusztta földbe temették, koporsó nélkül.

Scotus tanításának ellenfelei azonban így akarták személyét befeketíteni. A tetszhalál történetének talán leglelkesebb terjesztője Abraham Bzowski lengyel domonkos (1567-1637). Bzowski Scotus halálát Giovio alapján írja le, csak éppen 1294-re teszi. Az ő korában Scotus születési évének 1274-et tartották, így húszévesen halt volna meg. Bzowski megbízhatóságát jellemzi az is, hogy Alexander of Hales tanítványának mondja Scotust. Alexander mester, a korai ferences iskola alakja, Szent Bonaventura mestere, 1245-ben halt meg Párizsban. A kölni boldoggá avatási per idején a kritikus első bíró, von Veyder püspök, az egész tetszhalál-anekdotára csak legyint, mint mesére.

A századforduló körül megújultak a törekvések a rend részéről Scotus boldoggá avatása érdekében. A Szeplőtelen Fogantatás dogmájának 1854-es kihirdetése is előtérbe helyezte személyét, hiszen ennek a hittételnek Szent Tamással szemben a védelmezője volt. Ide sorolhatjuk műveinek párizsi kiadását, a *Vivés* kiadást 1891 és 1895 között, 26 kötetben. Ez nem kritikai kiadás volt, hanem Lucas Wadding 17. századi munkájának közzététele. Az 1911-ben újraindított ügy a biztató kezdetek után ismét elakadt. A rítuskongregáció ugyanis kiadott egy rendeletét, miszerint a boldoggá avatáshoz nemcsak azt kell bizonyítani, hogy az illetőt „ab immemorabili tempore” tisztelték, hanem műveit is meg kell vizsgálni (a modernizmus elleni éberség korában vagyunk!). Ezt VIII. Urbán pápa ed-

digi rendelkezései nem kívánták meg. Nem elég, hogy 1501-ben VI. Sándor maga rendelte el, hogy a ferencesek Duns Scotus szellemében szervezzék meg stúdiumukat, hogy 1568-ban V. Piusz jóváhagyta a Scotust követő ferences teológiai iskolát, hogy 1757-ben XIV. Benedek pápa megalégedését fejezte ki a ferencesek teológiai iskoláiról, ahol Scotus alapján tanítottak.

A vizsgálat eredményét szinte előre lehet tudni. Scotus ugyanis nem volt tomista, sőt, Tamástól sokban független, nála merészebb, őt bíráló gondolkodó. XIII. Leó pedig 1879-ben így inti a teológusokat: „... Szent Tamás szárnyain az emberi ész olyan magaslatra emelkedett, hogy magasabbra már alig szárnyalhat és a hit az ész-től több és hathatósabb segítséget alig várhat, mint amennyit Aquinói Szent Tamás által nyert”.⁶ A tomista filozófiát és teológiát 1917-ben kánonjogi paragrafusok írják majd elő a teológiai főiskolák számára. Elsikkad, hogy XIII. Leó ugyan Aquinói Szent Tamást ajánlja, de enciklikájában mégis legtöbbször a skolasztikusokról beszél, akikhez Scotust mégiscsak oda lehetne sorolni. A boldoggá avatási bizottság egyik tagja, Frühwirth német bíboros listát terjeszt be a Scotusszal szembeni kifogásokról. Többek között ezeket jegyzi meg: „Scotust a modernisták használják védekezésül... Boldoggá avatása arculcsapása volna két pápának is, akik úgy rendelkeztek, hogy Aquinói Szent Tamást kövessük... A skotisták elhallgatják Scotus valódi tanait... Katolikus szerzők nem ismerik el Scotus igazhitűségét... Scotus művei nem ismeretesek...”⁷ Az ügy újra visszakérül a rendi megbízotthoz, újabb vizsgálatokat igényelnek.

Egészen a II. Vatikáni zsinatig hallhatók voltak a konzervatív tomizmus hangjai: „Mivel a tomista tanítást az egyház biztonságosnak mondta ki, a biztonságos pedig egyenlő azzal, hogy biztos, a biztos pedig azzal, hogy igaz, ezért Aquinói Szent Tamás kiemelése egyben minden egyéb irányzat elítélését is jelenti.”⁸ Ami röviden így hangzik: „Aki Tamás ellen van, az egyház ellen van.”⁹ Ebből az alapállásból érthető, hogy „egyes lapokban a zsinat idején sikraszálltak azért, hogy a Szentírás mellé tegyék oda Szent Tamás Summa Theologicáját”.¹⁰ Ezeket Karlo Balics horvát ferences Scotus-kutató idézi fel az 1968-as amerikai Scotus-kongresszuson. Az ő neve fémjelzi azt a vállalkozást is, amelynek Frühwirth bíboros képtelen vádjai adtak döntő lökést. 1927-ben a ferences rend létrehozta a Scotus-bizottságot Ephrem Longpré kanadai kutató vezetésével. 1938-ig folyik a kéziratok gyűjtése és elemzése. Longpré a kiadásban időrendi sorrendet akar követni, de 1938-ban Balics veszi át munkáját, aki a legfontosabb művek kiadását tartja első feladatnak. 1950-től azután folyamatosan jelennek meg a kritikai kiadás kötetei.¹¹ Balics 1977-ben hunyt el, munkáját a szintén horvát Lukas Modrics folytatja.

Scotus boldoggá avatása elől tehát mára az az akadály is elhárult, hogy művei nem ismeretesek, és jelentőségük nem világos a katolikus tanításra nézve. VI. Pál pápa pedig a zsinatot követő években

A tomizmus ellenfele

⁶ Szántó Konrád: *A katolikus egyház története*, III. kötet: *Az egyháztörténet forrásai*, Ecclesia, Budapest, 1987, 989.

⁷Vö. Esser—D' Andrea: i.m. 252—254.

⁸Balic, Charles OFM: *Duns Scotus in the Present Moment of the Church*, in *Scotus Speaks Today 1266—1966. Seventh Centenary Symposium*, April 21—23, 1966. Duns Scotus College, Southfield, Michigan, 1968, 20—62, itt: 23.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid.

¹¹Ioannis Duns Scoti opera omnia studio et cura Commissionis Scotisticae ad fidem codicum edita, praeside Carolo Balic, OFM, Civitas Vaticana, Typis Polyglottis Vaticanis, 1950. et seqq. Az előirányzott 15 kötet közül eddig hét jelent meg.

több beszédében is igyekezett eloszlatni azt az aggodalmat, hogy az egyház kizárólag Aquinói Szent Tamást tartja egyedüli hiteles teológusának.

Joannes Duns Scotus a skolasztika „újabbnak” nevezett ferences iskolájának kimagasló alakja. Egy nemzedékkal követte Bonaventurát, az első ferences iskola vezéralakját. Iskolákról beszélünk, de elfelejtjük, mennyire önálló gondolkodók voltak a középkori skolasztikusok, még ha egyazon szerzetesrendhez tartoztak is. Scotus különösen kiemelkedik önállóságával, amit azzal érdemelt ki, hogy kritikus szellemével egyik elődjét vagy kortársát sem kímélte; nem a magiszter tekintélye alapján akarta elfogadni az igazságot. Egy későbbi ferences teológus, az ír Mauritius a Portu azon tűnődik, hogy Scotust azután William of Ockham bírálta ugyanilyen keményen: „a kisebb testvérek szigorával, mely senkit sem kímél”.¹² Kritikája a hagyomány igazságát keresi: a könyörtelenül szigorú gondolkodót a reformáció idején a Hercules Papistarum jelzővel illetik.

Wolfgang Kluxen, Scotus egyik mai német ismerője és fordítója¹³ azt próbálja bemutatni egyik tanulmányában, hogy Scotus a „gondolkodás szentje”.¹⁴ Scotus legismertebb történelmi hatású teológiai műve a szeplőtelen fogantatás tanításának elméleti megalapozása. Nagyon tömören összefoglalva: Isten képes volt megőrizni Fia anyját az eredeti bűntől — méltó volt, hogy így tegyen — tehát meg is tette. Maga az érvelés semmiképpen sem „jámbor”, inkább tanáros. A szeplőtelen fogantatást megalapozó teológiai okfejtést soha nem fogják szentképek hátára nyomtatni. A fogalmi szaknyelv, a gondolatok hideg logikai egymásutánja, a tanúságok, érvek és problémák kritikus kezelése számunkra aligha enged személyes jámborságra következtetni. A mai ember nehezen boldogul a skolasztikus szerzőkkel, mert Pascal nyomán a szív meggyőző érveit keresi, míg a skolasztikában inkább a fej intellektuális hozzáértése uralkodik. Ez a teológia nem az imázsármolyon, hanem a katedrán szól.

A skolasztika viszont soha nem felejt el, hogy a két rövid írás közül, amellyel történetileg elkezddődik (Canterbury Szent Anzelm: *Monologion* és *Proslogion*), az egyik elmélkedés, a másik imádság. Az első arról elmélkedik, hogyan lehetne az ész eszközeivel behatolni a hittitkok rejtelseibe, a másik azért imádkozik, hogy az értelem beteljesülést nyerjen a hitbeli megértésben. Azt sem árt felidézni, hogy a skolasztikus tudományosság — és életszentség — az előadótermek parázs vitáiban, az iskolák és katedrák versengésében valósul meg, az egyetemi élet emberi körülményei között. Ebben a nyüzsgésben folyik az az igazságkeresés, amely az imádságban nyer megértést és megnyugvást. Éppen a nagy teológusok példázata számunkra azt, hogy a fogalom erőfeszítése, az igazság iránti szenvedély és a misztérium előtti alázat a vallási odaadás tanújelei: maga a gondolkodás válik istentiszteletté, a jámborság cselekedetévé, áhítatgyakorlattá. Az értelmes embernek nem kell

¹² Rigore Minorum, qui nemini parcunt — idézi Boehner, Philoteus: *The Spirit of Franciscan Philosophy*, in *Franciscan Studies* 2. (1942) 230.

¹³ Johannes Duns Scotus: *Abhandlung über das erste Prinzip*. Szerk., ford. Wolfgang Kluxen. „Texte zur Forschung”, Wiss. Buchges., Darmstadt, 1987.

¹⁴ Ehhez vö.: Kluxen, Wolfgang: *Frömmigkeit des Denkens* — *Johannes Duns Scotus*. in *Wissenschaft und Weisheit* 55/1992. 1. 22—29.

lemondania szellemi mivoltáról, amikor a hitet elfogadja. Az lesz a hivatása, hogy szellemi életét is kiteljesítse a hit fényében. A jámborság nem a nyelvezetben nyilvánul meg, hanem az igazság lan-
kadatlan keresésében és egyre pontosabb kifejezésében.

A scotusi életszentség

¹⁵Adducere tamen
sophismata pro
demonstrationibus,
periculosum esset
contra infideles, quia ex
hoc exponeretur fides
derisioni. II. Ox., d. 1, q.
3, n. 8; idézi Boehner:
i.m. 224.

¹⁶Hans Louis Fähr:
*Johannes Duns Scotus:
Gegenstand und
Wissenschaftscharakter
der Theologie*, in
Franziskanische
Studien, 72 (1990) 2/3,
113—236. (az Ordinatio
prologusa 3-4. részének
fordításával!)

¹⁷Parum valeret
contemplari Deum, nisi
contemplando
diligenter — III. Rep.,
d. 18, q. 3, n. 15; idézi
Boehner, i.m. 235.

¹⁸Ehhez a ponthoz vö.:
Dettloff, Werner: *Die
franziskanische
Theologie des
Johannes Duns Scotus*,
in Wissenschaft und
Weisheit 46/1983, 2-3.
81—91. és Schlageter,
Johannes: *Das
Menschsein Jesu Christi
in seiner zentralen
Bedeutung für
Schöpfung und
Geschichte bei*

*Johannes Duns Scotus
und heute*, in. W. und
W. 47/1984, 23—36.

Scotus szerint pedig azért lehet az életszentség útja a gondolko-
dás, mert az emberi ész lényegénél fogva Isten színelátására nyert
képesítést. Hitünk ugyanis azt tanítja, hogy az ember arra kapott
meghívást, hogy „színről színre” lássa majd Istent. Az ember nem
a maga erejéből, hanem csak Isten kegyelméből fogja elérni ezt a
látást. De a kegyelem nem teremt bennünk új szövet, amivel Istent
meglátjuk, és nem kapunk másik természetet a mostani helyett,
amikor természetfölötti beteljesülésünk elérkezik; hiszen akkor már
nem mi volnánk azok, akik Istent látják, nem a mi színelátásunk volna.

Így lesz Scotusból Doctor Subtilis, az analitikai pontosságú meg-
vitatás mestere. Ha valaki, akkor ő magára vette „a fogalom erőfe-
szítését”; tudva arról, hogy nem végezhet félmunkát, nem eléged-
het meg mesterkéltn bizonyításokkal: „Ha szofizmákat hozunk bizo-
nyításul, az veszélyes a hitetlenekkel szemben, mert így csak ne-
vetségnek tesszük ki a hitet.”¹⁵

Szerinte kétféle teológia létezik: a teológia önmagában véve, és a
„mi teológiának”. Az „önmagában vett teológia” még nem a mi-
énk, nekünk csak az állapotunknak megfelelő teológiánk van - the-
ologia nostra. Ennek a teológiának az a szerepe, hogy újra meg újra
rátérítsen minket arra az útra, amely a lét végső értelméhez vezet,
amely Isten színelátásában teljesedik be, és amelyen nem mehetünk
végig másként, csak a szabadság cselekedeteit végrehajtva, melyek-
re a kegyelem tesz képessé. Így a teológia az összes elméleti kije-
lentésével együtt gyakorlati tudomány: az üdvösség felé vezető
életmódot hivatott szolgálni.¹⁶ Ennek jegyében fogant Scotus (és
általában a ferences teológia) központi gondolata, az akarat elsőd-
legessége az értelemmel szemben a szemlélődésben. Scotus ebben
ellentmond Arisztotelésznek, és Szent Pálra hivatkozik, aki a sze-
retetet helyezi mindenek fölé (1Kor 13). Ennek a szeretetnek kell
Scotus szerint alárendelni az értelem tevékenységét, hiszen „mit ér
Isten szemlélése, ha egyúttal nem szeretjük is.öt”.¹⁷

Végül: Duns Scotus Szent Ferenc követője volt. Nem írt himnu-
szokat Ferencről, nem lett rendfőnök, mint Bonaventura, nem fű-
ződnek reformok a nevéhez. Mégis, Ferenc tanítványa volt. Egye-
temi magiszterként teszi elméletileg megalapozottá, amit Ferenc az
életével és egyszerű szavaival képviselt. Tanításának fontos jegyei
Szent Ferenc alakjából érthetők: Isten maga a szeretet, Krisztus
(megdicsőült) embersége központi szerepet játszik az üdvtörténet-
ben, Isten kegyelme és jutalma abszolút ingyenes (az „érdem” kri-
tikus szemlélete).

Reméljük, hogy Joannes Duns Scotus boldoggá avatása nem ma-
rad meddő és csupán a múltra vonatkozó gesztus a Szentatya ré-
széről, hanem lendületet ad a hazai Scotus-kutatásnak is.

A szabadság Duns Scotus tanításában

PASKAI LÁSZLÓ

1927-ben született. Tanulmányait a szegedi Hittudományi Főiskolán és a budapesti Hittudományi Akadémián végezte. 1949-ben ferences rendi fogadalmat tett. 1965—1969 között a Központi Papnevelő Intézet spirituális. 1978-ban szentelték püspökké, 1979—1982 között veszprémi megyéspüspök, majd kalocsai koadjutor érsek. 1987-től esztergomi prímás érsek, 1988-tól bíboros.

Boldog Duns Scotus János a késői középkor kiemelkedő filozófusa és teológusa volt. Elődei tanítását sok területen kritika tárgyává tette, új meglátásokat dolgozott ki, amellyel sajátos filozófiai és teológiai rendszert alkotott.

Filozófiai tanításából írásomban az akarat szabadságáról szóló tanítását emelem ki. Ez tartalmazza egyrészt filozófiai rendszerének sajátos vonását, másrészt gondolatainak továbbfejlesztése választ adhat korunk sok kérdésére.

Az ember sajátos adottsága, hogy értelemmel és szabad akarral rendelkezik. Értelmével nemcsak megismeri a körülötte lévő világot, hanem a gondolkodás révén képes azt megérteni. Cselekvésében, tevékenységében nem determinált, mint a körülöttünk lévő világ. Bár sok külső és belső determináló tényező irányítja a cselekvést, végső fokon az ember saját maga dönt: cselekszik-e vagy sem, a jót vagy a rosszat teszi-e meg, a kisebb vagy a nagyobb jót, vagy a rosszat választja-e. A szabadság tényét a döntésben, a választásban éli meg. Ebből következik, hogy felelős tetteiért, cselekedeteiben megjelenik az erkölcsi jó és rossz.

Az akarat szabadságának belső természete

A személy méltóságához hozzátartozik a szabadság: hogyan él szabadságával. Ezért a gondolkodókat, filozófusokat folytonosan foglalkoztatja a kérdés: miben áll a szabadság belső természete, mi indítja az akaratot cselekvésre, hogyan jön létre a szabad cselekvés? A régi filozófusok éppen úgy, mint a jelenlegiek, különböző megközelítésben különböző válaszokat adtak erre a kérdésre.

Scotus nem fogadja el elődei meglátását, hanem új szempontokat emel ki. Tanítását a középkori filozófia, a skolasztika szempontjából érthetjük meg, amelyet kritika tárgyává tett, és amelynek klasszikus megfogalmazója Aquinói Szent Tamás volt.

Szent Tamás a szabadság alapját az értelemben találta meg. Mivel a szabadság révén az emberi cselekvés nem determinált, a cselekvés meghatározó tényezőjét az értelmi ismeretben látta. A szellemi megismerésben az ember több tárgyat és a tárgyakban a jó különböző fokait ismeri fel. Ennek megfelelően az értelem határozza meg az akaratot. Az értelmi ismeret az a mozgató erő, amely

**Szent Tamás
szabadságfelfogása**

az akaratot cselekvésre indítja. Ezzel hangsúlyozza az értelem előbbségét az akarattal szemben.

Szabadság-akarat

A szabadság alapja ebben a felfogásban az értelem, és lényege a választás. Ha nincs választási lehetőség, akkor szabad cselekvésről sem beszélhetünk. Ezért a szabadság tartalma a választás szabadsága. A szabadságnak addig van értelme és lehetősége, amíg az értelem több tárgyat állít az akarat elé. Így az értelem ismerete teszi lehetővé a szabadságot, és ez az ismeret határozza meg a cselekvést.

Ennek azonban az a következménye, hogy a választás lehetősége az örökkévalóságban megszűnik. Isten látása a legfőbb jót tartalmazza. A legfőbb jó már kizárja más választásának a lehetőségét, és ezzel együtt a szabadság mint a választás lehetősége is megszűnik.

Az önmeghatározó akarat

Scotus számára ez az értelmezés elfogadhatatlan. Egyrészt az akarat nem szükségképpen választja azt, ami ismerete szerint a legjobb: választhatja a rosszat is. De még inkább ellene veti, hogy az akarat nem lehet szabad, ha más külső tényező határozza meg a cselekvést. A szabadság sokkal inkább azt jelenti, hogy az akaratnak megvan az a belső képessége, hogy önmagát meghatározza. Szerinte: „A szabadság azt jelenti, hogy önmagát határozza meg a cselekvésre.”¹ A szükséges determináció nem kívülről jön, tehát nem a tárgytól vagy az értelemtől, hanem saját magát kell determinálnia: „Nem lehet az akarattól különböző az akarás teljes oka.”² Ebből következtet arra, hogy „az akarat lényegénél fogva szabad”.³

¹Ordinatio IV. d.43.

q.4. n.2.

²Ordinatio II.d.25. un.

n.22. Rep. I. d.10.

q. 3. n.4.

³Op. Ox. I. I. d.17. q.3. n.5.

Ilyen értelemben az akarat nemcsak determinátlanságot jelent, hanem azt a belső képességet is, hogy önmagát meghatározhatja. Az öndetermináció nem passzív adottság, hanem aktív erő, az akarat belső erejét mutatja.

Ezért a szabadság nem feltétlenül a választásban, hanem az öndeterminálásban jelenik meg. Fennáll a szabadság, vagyis az öndeterminálás lehetősége akkor is, amikor a cselekvést külső szükségyszerűség irányítja: „Ha például valaki szándékosan leugrik és esés közben is ezt akarja, a természeti törvény szerint szükségyszerűen esik, és mégis szabadon akarja ezt az esést.”⁴ A szabadság belső tartalma éppen abban áll, hogy saját energiával rendelkezik, következképpen önmagát determinálhatja.

⁴Quodl. q. 16.

Az önmeghatározás megnyilvánulása

Más kérdés, hogy az öndetermináció miben mutatkozik meg: magában a cselekvésben vagy a cselekedetek feletti uralomban: „Kétséges, hogy a szabadság indoka miben áll: akár a cselekvésre való determináltságot, akár cselekedeteinek az irányítását tekintjük, egyik sem látszik igazolhatónak”⁵ — írja.

⁵Quodl. q. 16. n.9.

Ebből a szempontból a skotista szabadságfogalom dinamikus: a szabadságot a maga mozgásában ragadja meg. A szabadság nem azt jelenti, hogy folytonosan újra választania kell. A szabadság akkor éri el önmaga tökéletes formáját, amikor önmagát már véglegesen determinálta.

⁶Minges; Compendium Theologiae Dogmaticae specialis, Ratisbonae, 1921, II. 303.

Isten szabadsága

⁷Quodl. 0. 16. n. 8.

A szabadság mint feladat

Éppen ezért a szabadság nem szűnik meg az örökkévalóságban sem, hanem elnyeri teljes tökéletességét: „A mennyben az üdvözültek Istent akarják és szeretik, és pedig szabadon, de úgy, hogy már lehetetlen Istent nem szeretni.”⁶ Az indok, hogy a szabadság az akarat *ratio formalis-a*; ezért megmarad a szabadság az örökkévalóságban is.

Ugyanígy értelmezi Scotus Isten szabadságát is: „Az isteni akarat szükségképpen akarja saját jószágát, de ebben az akarában szabad.”⁷

Ha a tapasztalathoz hűségesek akarunk maradni, nem szabad figyelmünket elkerülnie, hogy a mai mélylélektan, biológia stb. mind több determinációt tár fel az emberi cselekvésben. Önállóan determináló irányok érvényesülnek és irányítják a cselekvést, még ha az előző döntés, választás, meggyőződés hiányzik is. A gyermekkorban például ezek az ösztönös determinációk érvényesülnek. Később nyílik egyre nagyobb alkalom, hogy az ösztönös determináció tendenciái ellenére a személyes döntés érvényesüljön. Aki ezt a belső harcot nem vállalja, továbbra is az ösztönös determináció hatása alatt cselekszik; más szóval az öndetermináció hiányozni fog. Ha Scotus gondolatainak a következményeit ma nézzük, azt mondhatjuk, hogy a szabadság nem készként, hanem lehetőségként, feladatként adott, amelynek a személyi döntés és cselekvés által kell kibontakoznia. A szabadságnak ilyen jellegű tartalma már nemcsak dinamikus, hanem evolutív jelleget is mutat. A kibontakozó öndeterminálásban fejlődik és érik a személyiség, mert az önmaga által megválasztott cél mellett kitarva determinálja magát.

A szabadság tartalma így szabadul meg az önkényesség jellegétől. Ezzel a keresztény értelemben vett engedelmség is egészen más jelentésre tesz szerint. A legnagyobb probléma onnan ered, hogy az ember az erkölcsi törvényt, Isten szavát a fizikai és az állami törvényekhez hasonlítja. Az erkölcsi törvény lényegében az ideált, az értéket mutatja, és felhív annak teljesítésére. Nem az erkölcsi törvény determinálja a szabadságot, hanem a személy determinálja önmagát, mivel az erkölcsi törvény értékét elfogadja. Ebből a szempontból az engedelmség nem emberhez méltatlan szervilizmust jelent, hanem a személy érettségét: öndeterminálása által mindig önállóbb, érettebb lesz, az Isten által kijelölt és az önmaga által választott értékek irányában.

A szabad cselekvés indítéka

Ha az akarat a maga cselekvésében szabad, ha önmagát határozza meg, akkor azt a kérdést kell megválaszolnunk, hogy milyen alapon determinálja magát. Az intellektuális felfogásban az akaraton kívül álló ok az indíték, ezért az akarat azt passzívan követi. És ha ilyen ok nincs, akkor tehetetlenné válik.

Scotus szemben áll ezzel a felfogással. Az akaratot — szerinte — a cselekvésre nem külső ok determinálja, hanem a „kívánatos”, a

Szabadság és szeretet

desiderabile. Az ösztönt, az *appetitus sensitivus*t az érzékileg kívánatos, a *desiderabile sensitivum* irányítja, míg az akarati cselekvést, az *appetitus intellectivus*t a *desiderabile intellectivum* irányítja.

Az akarat és a szabadság önállóságának a hangsúlyozásával Scotus hangsúlyozza a szeretet is. Amint az emberben az akarat és a szabadság elsődleges, így foglalja el az első helyet a szeretet. Ennek a hangsúlyozásnak nagy jelentősége van a szabadság problematikájában.

A szabadságban átéli az ember a magányosságot, az egyedüllétet. Ez a magányosság csak egy másik személy iránti szeretetben oldódhat fel. A szeretet hangsúlyozása arra utal, hogy a tőlünk független valósággal nem a megismerés által — így a lényegfilozófia —, hanem a szeretet önátadásával egyesülünk. A szeretet önátadása és egyesülése által létünk és szabadságunk értelmet nyer.

Ezáltal létünk nem önmagáért, hanem egymásért való lét. Ez a legtökéletesebb módon a legtökéletesebb személlyel, Istennel való szeretetkapcsolatban valósul meg. Így Isten nem fölösleges, nem olyan lény, aki a szabadságot tönkreteszi, hanem olyan, aki a vele való egyesülésben a személy szabadságát és bensőségességét a legmagasabb fokra emeli. És ha az egymásért való lét a személy tökéletességét jelenti, az Istenért való lét annak a teljessége.

A szabadság ma

A szabadság kérdése napjainkban központi szerepet tölt be az ember életében. Filozófiai területen különösen hangsúlyozzák a szabadságot: az ember szabad döntése lényeges feladat. De sokszor éppen a szabadság hangsúlyozása teszi bizonytalaná az életet. Ha ennek nem tudják pozitív értelmét adni, nem marad más, mint a megállapítás: „Szabadságra vagyunk ítélve.”

Scotusnál a szabadság filozófiai megközelítése eligazítást ad arra, hogy hogyan éljünk a szabadsággal. A szabadság a legkiválóbb emberi adottság. De ez nem lehet csak önkényesség, folytonos válogatás, hanem éppen a „legkívánatosabb”-nak: a *delectabilé*nek a keresése. Ha az ember csak magára hagyottan él a szabadságával, akkor céltalan marad. De a szeretet utal az akarat öndeterminációjára. A szabadság az embertársakkal és az Istennel kapcsolatban már nem „ítélet”, hanem nagy ajándék: a legszebb értékekre szabadon determinálhatja az ember belső személyiségét.

A társadalmi életben is helyes, ha külső megkötöttség nélkül, a cselekvés, a gondolat és a vélemény szabadságában formálható az egyéni és közösségi élet. Azt azonban nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a szabadság csupán a lehetőséget adja, amellyel szellemi és erkölcsi értékek alapján kell tudnunk élni. A szélsőséges liberalizmusnak éppen az a hibája, hogy bár biztosítani akarja a szabadság lehetőségét minden téren, de annak belső tartalmát nem világítja meg; az értékek keresésében és követésében is az egyéni szabadságot hangoztatja, amely így szabadossággá válik. Scotus a szabadság belső tartalmát hangsúlyozva elengedhetetlennek tartja az értékek felmutatását.

A megtestesülés misztériuma

BARSI BALÁZS

Az ezredvégi európai kereszténység útmutatója

Született 1946-ban, 1964-ben érettségizett, és ugyanekkor kezdte meg novíciátusát a ferences rendben. Az ELTÉ-n 1972-ben magyar-oroszos szakos tanári diplomát szerzett, majd 1993-ig a rend esztergomi gimnáziumában tanított.

1982-ben Strasbourgban szerzett doktorátust újszövetségi egzegézisből. 1975-től novícius-mester, 1982-től Szentírás-tanár a rendi teológián.

Szent Ferenc-i lelkiiség

Dolgozatomnak azért adtam alcímet, hogy nyomába léphessenek a ferences iskola alapítóinak, akik mindig alárendelték a tudást (*scire*) az életnek (*bene vivere*); a teológiát az életszentségnek.

Ez nem jelentette azt, hogy teológiai munkájuk kevésbé lett volna szakszerű és tudományos, gondolati szempontból fegyelmezett és következetes. Ránk maradt írásaikban azonban mindig fel lehet fedezni Szent Ferenc lelki fiát, a misztikust, az aszkétát, az apostolt.

Boldog Duns Scotus János egyetemi előadásai szigorú tematikát követtek. A *Sententiák* könyvét kellett kommentálnia, de ebben a kommentálásban olyan hangsúlyeltolódásokat, olyan meglátásokat adott át tanítványainak, amelyek egészen eredeti szemlélet megalapozói lettek.

Kierkegaard filozófiájára, mely a modern életérzés és léthangulat előrevetítése, tagadhatatlan hatást gyakorolt, hogy nem vehette feleségül azt a lányt, akit szeretett. Scotus egész elvont szubtilis tanítása, hatalmas gondolati tűzijátékai abból a Szent Ferenc-i lelkiiségből fakadnak, amely Istent a maga abszolút transzcendens mivoltában, mégis szentháromságos szeretetének felismerésében „Deus meus et omnia”-nak nevezi, és a Megtestesülés ünnepét fölébe helyezi a pénteki nap böjti fegyelmének, és azt akarja, hogy még a falak is húst egyenek és az állatok is dupla abrakot kapjanak; vagyis az egész teremtés érezze át az ünnepet, amely az övé is. Nemcsak Izraelé, nemcsak az egyházé, nemcsak a történelemé, hanem a teremtésé is.

Meggyőződésem, hogy Boldog Duns Scotus János szellemi hagyatéka mögött felfedezhető Szent Ferenc lelkiisége: *Greccio*, a *Naphimnusz* és *Alverna*.

Scotus zsenije teljes erejével a Szent Ferenc-i élmény nyomába szegődik, és teológiát formál belőle, így menti meg az istenélményt a mítoszoktól a logosz segítségével.

Scotus istenfogalma

Scotus istenfogalmában három világ találkozik: a metafizika (a filozófusok istenfogalma); az ószövetségi kinyilatkoztatás; az újszövetségi, mindent beteljesítő, utoljára elhangzott ige: *Deus caritas est* (1Jn 4,16).

Metafizikai istenfogalom

Scotus a metafizikai istenfogalmat az ószövetségi kinyilatkoztatás alapján tökéletesíti, de ez a tökéletesítés nem egyszerűen átmeszelése a filozófusok istenfogalmának, hanem radikális át-

lényegítése. A metafizikai istenkép lényegül át a kinyilatkoztatás Istenének képévé, mert Scotus szemében Isten nemcsak a végtelen létező, a szó teljes értelmében létező, hanem létezése és a teremtett dolgok létezése között szakadék van.

Vö. *De primo principio*
c.4n.36; Vives, t.4,p.786b.

Vö. *Reportatio*
II.d.37.g.un.1.; Vives,
t.23.p.191a

A pogány filozófiák monizmusba fulladnak, mert nem tudnak mit kezdeni a világegyetemmel. Scotus szerint Isten, aki formálisan is szeretet, *liberissime* közli teremtményeivel jóságának és szeretetének sugaraival, és azt a legnagyobb szeretetből teszi, *ex maxima caritate*.

Éppen ebből a kijelentésből is láthatjuk, hogy a *Deus caritas est* (1Jn 4,16) alakítja át Scotus saját istenképét a végső kinyilatkoztatás fényében: Scotus abszolút értelemben veszi a kijelentést: Isten a szeretet, a szeretetet nem Isten egyik tulajdonságának tartja, hanem Isten lényegének. Egész teológiáját — Gilson szerint — az a valóban lényeges tétel jelöli meg, hogy az első szabad aktus, amely a létezés egészében felismerhető, a szeretet aktusa.

Vö. E.Gilson: *Jean Duns Scotus Introduction à ses positions fondamentales*, Paris, 1952, 277.

Isten *formaliter dilectio et formaliter caritas et non tantum effective*. Szeretetét nem szükségszerűségből közli a teremtésben, hanem *liberissime*. Az Istent ilyen radikálisan szeretetnek felfogó teológia képes helyesen gondolkodni a teremtésről. A teremtés fogalmát egyébként más vallások nem ismerik, sem a modern természettudományok. Az ősi vallásokban a teremtés nem más, mint Isten szükségképpen önkifejtődése. Ha Isten nem szeretet, akkor nem szabad. Ha nem szabad, akkor a teremtés sem az Ő szabad tette, hanem egy öröktől fogva jégbe hűtött program felengedése (kibontakozása).

Ma, a harmadik évezred fordulóján az európai ember figyelme egyre inkább a világmindenség felé fordul, de nem csak a részletekre figyelő értelmével, hanem a létezésre csodálkozó értelmével is.

**A teremtés tan
fontossága
az igehirdetésben**

Ez ma egyre nagyobb probléma. Igehirdetésünkben szinte hiányzik a teremtés hirdetése. Igehirdetésünk történelemcentrikus, hiszen Krisztus az embert váltotta meg. A teremtést sokszor csak hozzáragsztjuk ehhez a tanításhoz, de nem látjuk azt az egységet, amit Scotus látott, aki Istenben a teremtő szeretetet tartotta abszolút isteni valóságnak.

A New Age sikere

A New Age gnosztikus tanításának sikerei is jelzik a fiatalok vallási érdeklődését az universum kérdései iránt, és kérdéseikre adott válaszaink bizonytalansága mutatja azt a hiányt az igehirdetésben, amelyet Scotus tanítása be tudna tölteni. Scotus ugyanis abból, hogy Isten a szeretet, arra következtet, hogy a megtestesülés áll műveinek csúcán és minden a megtestesülésért van. A világ krisztológiai jelenség: örök karácsony foszforeszkál az anyagban.

Akárhol, akárhányszor felvázoltam Boldog Duns Scotus Jánosnak a megtestesülésről szóló tanítását, mindig és minden hívő olyan tanításként fogadta, amelyet sohasem hallott, de amely valóban evangéliumi.

A megtestesülés Isten legnagyobb műve

A most bemutatott scotusi istenfogalom nyilván alapvetően szentháromságos istenfogalom, hiszen Isten nem lehetne maga a szere-

tet, ha egyetlen személy lenne. És a teremtett dolgok iránti szeretet akkor valódi létszükséglet lenne csupán, vagyis szeretete nem lenne szabad (egyáltalán nem lenne), teremtése pedig nem lenne teremtés, hanem önkifejlődés.

Megtestesülés

Scotus teocentrizmusára épül krisztocentrizmus, amellyel a doctor subtilis kiegészíti a ferences iskola krisztocentrikus szintézisét spekulatív és dogmatikus területen, amelyet Szent Ferenc atyánk indított el és Bonaventura, a szeráfi doktor folytatott. Scotus a megtestesülést tartja *summus opus Dei*-nek, mert az egész teremtésben és történelemben a megtestesült Ige Isten dicsőségének a lehető legnagyobb kifejeződése, kinyilvánulása, megvalósulása.

Scotus tulajdonképpen nem egyszerűen a megtestesülés indítókát kutatja, nem is csak a teremtést létrehozó isteni motívumot, hanem mindent együtt szemlél: a teremtést, a megtestesülést, a megváltást; ezeket a műveket, melyek nem mások, mint Istennek *operatio ad extra*-ja.

Az *operatio ad extra*-ban pedig a legnagyobb értéknek isteni dicsőségét látja, amelynél nagyobb semmi sem lehet, csak maga Isten (amennyiben a dicsőséges Isten belső életének, szeretetének teofániája). Ha pedig az Isten dicsőségének megnyilvánulása és megvalósulása a legnagyobb érték a teremtett létezésben és a történelemben, akkor semmi más motívumnak nem lehet alávetve, mert Isten számára csak a legnagyobb érték lehet a cél.

Scotus szemében Istennek nem lehet más végső célja a teremtéssel, mint saját dicsősége.

Ne gondoljuk, hogy Isten despotaként nyilatkozik meg, aki azt akarja, hogy mindenki hódoljon előtte. Scotus szemében Isten dicsősége Isten szeretetének megnyilvánulása.

Vö. *Ordinatio* III.d.92.
q-um.n.2.; *Vives* 7,15,
p. 426b-427a

Mivel Isten *perfectissime* akar és szeret, vagyis a legrendezettebben és a legértelmesebben, *rationalissime* szerelve önmagát, azt akarja, hogy mások is vele szeressenek, *condiligentes* legyenek a szeretet egyetlen aktusában. Vagyis az Ő dicsősége nem más, mint olyan szerető lények megteremtése, akik szintén képesek szeretni — tökéletesen befogadva az Ő szeretetét és tökéletesen viszonszeretve őt magát. Erre pedig csak Jézus Krisztus, a megtestesült örök Ige képes és csak benne és csak általa (a kegyelem által) a választottak.

A megtestesülés Isten abszolút célja az *operatio ad extra*-ban. — Ez a cél nem függhet semmitől, viszont minden tőle függ.

Isten önszeretete

Scotus az isteni tervet, az üdvösségtervet és egyben a teremtést (ebben van eredetisége) egyedül Isten szempontjából nézi, az isteni lényegből, mely végtelen szeretet. Mivel Isten szereti önmagát, és azt is akarja, hogy végtelenül szerettség, logikusan arra a következtetésre jut, hogy aki *universa propter semetipsum operatus est* (Prov 16,4), azt akarja, hogy azok között, akiket szeretetébe kapcsol, a *condiligentes* között legyen valaki a *causa finalis et exemplaris*, akinek elsőbbsége van mindennekfelett, és aki képes őt a legtökéletesebben viszonszeretni.

A megtestesülés és a bűn viszonya

Isten a megtestesülést (unio hypostatica) a bűntől függetlenül akarja. Első gondolata a világról a megtestesülés, a karácsony. Ez az első nem időlegességet jelent, hanem mélységet, rangot, abszolút célt. Ez a tanítás káprázatosan új, mégis benne van a keresztény hagyományban, mint a szántóföldbe rejtett kincs. A modern egzisztencia Szent Pál leveleinek (ezen leveleknél ősbib) Krisztus-himnuszaiiban felfedezi mint őskeresztény gondolatot, hogy Jézus Krisztushoz tartozik a teremtés, még a megváltás említése előtt.

A zsidókhöz írt levél idevágó kijelentése: Krisztusért és Krisztus által lett a mindenség (2,10).

A keletiek közül Szent Maximosz hitvallót idézem csupán, aki a megtestesülés titkairól így ír: „Ő az a boldog cél, aki miatt minden teremtett... e cél érdekében alkotta Isten a természet rendjét... Krisztus titka miatt, Krisztusban nyert alapot és célt a teremtett mindenség és minden, ami csak van benne.” (PG 90, 621A és 625A)

Szent Ferenc Naphimnusza

A középkorban Nagy Szent Albert, Gerson és Scotus után a ferencesek, majd az újkorban John Henry Newmann, D.Gueranger, Scheeben és a magyar Schütz Antal a folytatói e hagyománynak, amelynek lappangó tüze Assisi Szent Ferenc életében lobbant láng-ra. Ferenc nemcsak átélni próbálta a teremtésre is tartozó megtestesülést, hanem meg is énekelte titokzatosan a *Naphimnus*zban, hiszen az a Nap, aki a Fölségesről hordoz jelentést és ugyanakkor a mi testvérünk is, nem más, mint a megtestesült Ige, akiben, aki miatt maga az anyagi lét, még az ember halála is Istenhez vezető úttá lett.

De nemcsak énekelte erről a titokról, hanem a tiszta gondolatok teológiai nyelvén is megfogalmazta *5.Intelmében*: Szívleld meg, ó ember, milyen nagy kitüntetésben részesített téged az Úristen, mikor test szerint szeretett Fiának képére (imago), lélek szerint pedig saját hasonlatosságára (similitudo) teremtett és alkotott téged.

Isten és ember hasonlósága

Ebben a szemléletben mi emberek testben is hasonlítunk Istenre, tudniillik az Istenemberre. Isten gondolataiban ő az első ember. Ő az emberiség igazi feje, az első Ádám, aki nem bukott el. Tehát ha Ádám sohasem vétkezett volna, akkor is lett volna megtestesülés — állítja Scotus. Ez a há ... akkor a scotista világban nem a lehetőségekkel való játszadozás és a felületes elmék által gyakran szórszálhasogatásnak minősített szellemi ínyenckedés, hanem a lényeg megragadása, hiszen lehetetlen, hogy a megtestesülés, amely a legnagyobb jó a teremtésben és amely Isten legnagyobb műve, a legnagyobb rossz következménye legyen.

Az *o felix culpa* húsvét éjszakai felkiáltása elfogadhatatlan ezen a szinten, mert a bűn sohasem szerencsés, a bűn sohasem állhat fényben, az mindig förtelmes lázadás, gyalázatos céltévesztés és közép-szerűség.

Nem a bűn váltotta ki az Atyaisten szívéből a megtestesülés gondolatát, hanem maga a szeretet, dicsőségének kinyilatkoztatása. Három igen fontos következtetést kell itt levonnunk a napjainkban induló új evangelizációra vonatkozóan.

A jövő évszázad misztikája

A következő évszázad vagy misztikus lesz, vagy nem lesz! Vagy újra átéli az emberiség Istenhez való tartozását, vagy embersége bomlásnak indul. Kétféle misztikát ismer a vallástörténet: az egyik kozmikus, panteista, személytelen. Ez nem a keresztény misztika. Ez az irányzat komolyan veszi az anyagi létezés misztériumát, és beleveti magát a hatalmas világfolyamba, amely végül is a személy tagadása.

A keresztény misztika viszont személyes Jézus-misztika: konkrét személlyel kapcsolatba lépő, az embert kiteljesítő életközösség, de sokszor vagy mindig akozmikus: Jöjjön el Jézus, de múltjék el ez a világ. Ebben a misztikában a mindenség csak színtér, szinte csak színpad a nagy dráma, az üdvösségtörténet kibontakozásához.

A panteista, kozmikus, személytelen misztika az európai embert a legnagyobb értéktől fosztaná meg, a kinyilatkoztatásból megismert személyiségtől, a személyes szeretet mennyországától. A Jézus-misztika pedig, amelybe a kozmosz csak függelékként, szinte apokrif fejezetként alig integrálódik, megfosztaná az embert a természettel való olyan egységtől, amelyet a Biblia mindig is sugallt.

Scotus és Theilhard de Chardin

Scotus látomása, melynek fényében indult el Theilhard de Chardin (bár ő letér a tiszta logikai gondolatok síkjáról, és természet-tudományi adatokat, valamint az evolúció gondolatát is beledolgozza teológiájába), mutatkozik talán a legmodernebb evangelizációs útnak, de a látomást át kell venni, létté kell átfordítani, és a mai nyelven meghirdetni.

A bűn szerepe

A másik megfontolandó tanulság: szabad-e a bűnnek akkora szerepet tulajdonítani, mint amelyet a nem Scotus-szemléletű teológia tulajdonít, például Szent Anzelm? Bűntől sebzett világunk gyógyul-e attól, ha a bűnnek végül is Krisztust, Isten dicsőségét, Isten szeretetét lehozó erőt tulajdonítunk? Nem azért zuhanunk-e, mert a bűn hálójába maga a teológia is belekevert bennünket? Az eszmény majdhogynem a nagyokat vétező, majd megtért ember lett az ártatlan ember helyett. Szabad-e úgy beszélni a bűnről, mint ami emberségünk velejárója, nem pedig megcsonkítója?

Ha a bűn az embert emberebbé tenné, ha a bűn hozzátartozna emberségünk lényegéhez, Jézus Krisztus vétkezett volna, ami abszurdum.

Az ártatlanság rehabilitációja

Isten a megtestesült Igében az ártatlan (és mégis irgalmas) embert állította példaképül, a szeplőtelen fogantatásban szintén az ártatlant tette az irgalom anyjává. Sürgősen rehabilitálni kell teológiai, pszichológiai szempontból is az ártatlanságot, az ártatlan embert, mert Istennek ez az eredeti elgondolása rólunk. Hogy a bűn meg legyen fosztva attól a teológiai rangtól, amelyet neki tulajdonítanak.

Szeretet és kegyelem

A megtestesülésnek ez az abszolút felfogása abban is segít, hogy megértsük a szeretet abszolút elsőségét, mind kegyelemtani, mind morális szinten. Kegyelemtanában Scotus a szeretetet teljesen azonosítja a kegyelemmel, és azt állítja, hogy csupán külső hatásaik

különbözősége miatt van külön nevük. Csak formális különbség áll fenn közöttük. A kegyelem az *esse* rendjéhez tartozik, a szeretet a természetfölötti módon való *operari* rendjéhez. A kegyelemben van még valami tökéletlenség, de a szeretetben nincs; ezért Isten nem nevezhető kegyelemnek, de nevezhető szeretetnek.

Scotus így rátalált az egész lelki élet ontológiai alapjára, még ha nem is idézi: Isten szeretete kiáradt szívünkbe a nekünk adott Szentlélek által (Róm 5,5).

A megváltás Jézus Krisztus vére által

Ezek után mi a helye az Úr kereszthalálának az üdvtörténetben? Mivel Isten ténylegesen szabad embereket és angyalokat akart teremteni, és mivel előre látta minden ember bukását az összülőkben, előre látta ennek a bukásnak az orvoslási módját is Krisztus szenvedése, megváltó halála által.

Amikor Scotus Jézus vérehullását szemléli, mindig Krisztus szeretetére figyel. A vérehullás a megváltás materiális eleme — Krisztus szeretete a formális elem. Valójában emiatt az egész örökkévalóság óta előre látott és megszakítás nélküli szeretet miatt szenvedett és halt meg értünk az Úr.

Isten erre a kereszthalálra való tekintettel adott szenvedésre képes testet, de a megváltást létrehozó esemény: Krisztus megszakítás nélküli szeretete.

A bűn Isten szeretetének fényében

Scotus nem tagadja az eredeti bűnt, a személyes bűnöket és megváltásunk szükségességét, de nem a pogány áldozatok rítusai felől közelíti meg a megváltást, hanem Istennek feltétlen és minden ellenállásunk ellenére Krisztusban megmaradó szeretetéből.

Rendkívül fontos és a keresztény hitet mélyen érintő ponthoz érkezünk.

A jézusi áldozat értelmezése

Katolikus hitünk csak azt követeli meg tőlünk, hogy valljuk: Jézus Krisztus halála által megváltott minket, de nem követeli ennek egyetlen teológiai megközelítését sem dogmaként elfogadunk. Helytelen, ha hitünk szent titkát, a megváltást úgy gondoljuk el, mint az Atya haragjának csillapítására irányuló törekvést, amely során kivégzik a legtökéletesebb embert (az Istenembert). A scotusi megfogalmazásban Jézus Krisztus áldozata inkább az Isten áldozata értünk, mint a mi vállalkozásunk, hogy a legártatlanabb bárány kivégzésével, egészen eléggő áldozatával csillapítsuk haragját.

Scotus látomása nyit utat olyan megközelítésekre, amelyekben a keresztdozatból jobban ki lehet emelni azt, amit mi emberek tettünk, vagyis a bűnt: Jézus kivégzését és azt, amit az Istenember tett, aki mindennek ellenére is tovább szeretett, és mint a szeretet királya *regnavit a ligno Deus*, ott, a Kálvária dombon is kinyilatkoztatta Isten szeretetét, amelyet Alvernán Szent Ferenc atyánk elsősorban kért és csak utána a szenvedést.

Szemelvények

Az első alapelvről

Imádság a *Tractatus de primo Principio* elején.

Johannes Duns

Scotus: *Abhandlung über das erste Prinzip.*

Kétnyelvű kiadás.

Szerk. Wolfgang

Kluxen, Darmstadt,

1987, 2.

A dolgok első Alapelve adja meg nekem, hogy higgyem, értsem és előadjam azokat a dolgokat, melyek az Ő fenségének tetszenek és értelmünket az Ő szemlélésére felemelik.

Urunk, Istenünk, midőn Mózes, a te szolgád, tőled, a legigazabb tanítótól azt tudakolta, melyik az a neved, melyet Izrael fiainak megnevezhet, jól tudván, hogy mit is képes felfogni veled kapcsolatban a halandók értelme, áldott nevedet feltárván azt válaszoltad: Vagyok, aki vagyok. Te vagy az igazi létező, te vagy a teljes létezés. Ezt hiszem, ha lehetséges lenne számomra, ezt szeretném tudni. Segíts, Uram, midőn azt kutatom, hogy az igazi létezés kapcsán, amely te vagy, milyen fokú megismerésre képes eljutni természetes értelmünk, ha abból a létezőből indulunk ki, amit magadról kinyilatkoztatált.

* * *

Az önmagában vett és a bennünk kialakult teológia

Részletek az *Ordinatio* prolóógusából, Hans

Louis Fähr: *Johannes*

Duns Scotus:

Gegenstand und

Wissenschaftscharakter der Theologie, in

Franziskanische

Studien 72 (1990)

113-236.

Ennek a kérdésnek a megoldása kapcsán a következőképpen járok el: először különbséget teszek az önmagában létező teológia és a bennünk kialakult teológia között; másodszer meghatározom az első tárgy fogalmát; harmadszer megkülönböztetéseket teszek a teológiával kapcsolatban, annak részeire vonatkozóan.

Az első kapcsán azt mondom: minden tudás önmagában olyan, mely alkalmas arra, hogy a tárgyról kialakuljon, amiképpen a tárgy arra alkalmas, hogy megnyilatkozzék a vele arányban álló értelemnek: számunkra azonban a tudás az, mely arra alkalmas, hogy értelmünkben arról a tárgyról kialakuljon. Az önmagában vett teológia tehát olyan ismeret, amelyet a teológiai tárgy képes kialakítani a vele arányban álló értelemben; a teológia azonban számunkra olyan ismeret, amelyet értelmünk képes arról a tárgyról kialakítani. — Példa: ha valamely értelem nem tudná megérteni a mértani dolgokat, képes lenne azonban a mértani dolgok kapcsán valakinek hinni, a mértan az ilyen számára hit lenne, nem tudás: ettől azonban a mértan önmagában még tudomány lenne, mivel a mértan tárgya alkalmas arra, hogy a vele arányban álló értelemben önmaga kapcsán létrehozza a tudást.

* * *

Vajon megtestesült volna-e az Isten, ha az ember nem vétkezett volna?

Hieronymus de Montefortino 1737-ben Aquinói Szent Tamás *Summa theologicájának* beosztása szerint szemelvényeket közöl Scotus műveiből. (Róma, 1903, V. 78.) Quæst I., Artic. III. A címben foglalt kérdésre két műből hoz idézeteket: *Oxonien*se 3. d. 7. g. 3. és *Reportata* q. 1. és 4. 19.

Úgy látszik, Istennek nem lett volna szándékában testet öltetni, ha az ember nem vétkezett volna. Ugyanis így ír Lukács 19. fejezete: *Az Emberfia azért jött, hogy megkeresse és megmentse, ami elveszett.* (19,10)

Továbbá János 3. fejezete: *Mert úgy szerette Isten a világot, hogy egy- szülött Fiát adta oda, hogy aki hisz benne, az el ne vesszen, hanem örökké éljen* (3,16). Majd újra a Timóteushoz írt első levél első fejezete: *Krisztus Jézus azért jött a világba, hogy üdvözítse a bűnösöket* (1,15). Ez a tanítás megvan a *Hiszkegyben is, ez a Hitvallás egyik cikkelye: Ki értünk emberekért, a mi üdvösségünkért leszállott mennyből.*

Számtalan kijelentést sorolhatnánk bizonyosságul az atyáktól, Atanázstól, a Nazianzoszitól, Ambrustól, Ágostontól, Gergelytől, akik mind azt vallották: Krisztus azért jött, hogy az emberi nemet megváltsa, és megszabadítson bennünket az ördög szolgaságából. Ha pedig Ádám nem vétkezett volna, nem adatott volna az ördög szolgaságára az emberi nem, hanem megmaradt volna abban a szabadságban, melyben Isten megteremtette.

2. Továbbá: Azok a dolgok, melyek egyedül Isten akaratából történnek, s a teremtménnyel egyáltalán nincsenek kapcsolatban, nem válhatnak ismertté előttünk, kizárólag annyiban, amennyiben hagyományozódnak a Szentírásban, mely által az isteni akarat nyilatkozik meg számunkra: ám a Szentírás a megtestesülés okát mindeütt az első ember vétkében jelöli meg; tehát, ha az első ember vétke nem történt volna, Isten nem határozta volna el a megtestesülés művét. *A tétel nyilvánvaló, egyrészt az idézett hivatkozásokból, másrészt másokból, melyek idézhetők lennének.*

3. Továbbá: Isten megengedi, hogy rossz dolgok is bekövetkezessenek, hogy ezzel valami jobbat idézzen elő. Ezért mondja a Római levél 5. fejezete: *Amikor azonban elhatalmasodott a bűn, túlaradt azonban a kegyelem* (5,20). És a húsvéti gyertya megáldásában: *Ó szerencsés véték, mely ily nagy és ekkora fölségű Megváltót érdemelt; tehát nem lett volna még bőségesebb a Megváltó kegyelme, ha nem előzte volna meg a bűn; tehát a bűn bekövetkezése után az emberi természet valami nagyobbra rendeltetett és vezetett el a Megtestesülés műve által, mint amire rendelve volt a bűn bekövetkezése előtt.*

Ezzel szemben: Vajon Ádám bukása olyannyira oka lett volna Krisztus eljövetelének, hogy vétkének hiányában Krisztus nem öltött volna testet? Tehát Isten legfőbb műve csak alkalom szülte lenne, és nem olyan, melyet Isten önmagában is szándékozott megvalósítani? Ez meglehetősen ésszerűtlennek látszik. Ugyanis Krisztus dicsősége hatásában nagyobb az összes többi szentek dicsőségénél, tehát valószínűtlen, sőt képtelenségnek tűnik, hogy Istennek szándékában állt elhanyagolni legfelségesebb művét Ádám *helyes* cselekedete *folytán*, tudniillik ha az megtartotta volna Isten paran-

csait és engedelmeskedett volna azoknak; mégis megcselekedte azt, mivel Ádám vétkezett.

Válaszom erre az: Azt kell vallani, Krisztus megtestesülése nem alkalomszerű szándék következménye volt, hanem olyan, melyet Isten önmagában szándékozott megvalósítani, mint a céljához legközelebbi dolgot, olyannyira, hogy akár vétkezett volna Ádám, akár nem, Krisztus mégiscsak eljött volna. Ez a következőkkel bizonyítható: mindenki, aki rendezetten akar valamit, elsőként célt kíván, azután közvetlenül azon dolgokat, melyek céljához a legközelebb esnek; azonban Isten az, aki leginkább rendezetten akar; be kell tehát látnunk, hogy mindent ebben a sorrendben akart. De mindazon dolgok közül, melyek kívül esnek rajta, hozzá a legközvetlenebbül Krisztus lelke áll közel, tehát mielőtt még bármiféle érdem vagy bűn bekövetkezhetett volna, azt akarta, hogy Krisztus emberi természete egyesüljön vele a lényeg egységében. — **Azután:** előbb lehet a kiválasztottakat a dicsőségre és a kegyelemre rendelni, s csak azután lehet meglátni bennük azokat a dolgokat, melyek ellentétesek ezen állapotokkal, tudniillik a vétket és a kárhozatot; előbb látta tehát előre Isten Ádámnak a dicsőségre való kiválasztását, mint a bukását; sokkal erősebben igaz tehát ez annak a léleknek a tekintetében, mely eleve a legnagyobb dicsőségre és kegyelemre rendeltetett, mivel előbb látta előre Isten, mint Ádám vétvét, s nem csak mint lehetséges dolgot, hanem mint feltétlenül bekövetkezőt, miképpen előbb látta előre Ádám számára is a dicsőség és a kegyelem bekövetkezését, mint az ő bukását. — **Végül:** Ha az ember nem vétkezett volna, a megváltást sem kellett volna véghezvinni. Láthatólag azonban nem kizárólag ezen okból rendelte eleve Isten Krisztus lelkét ily nagy dicsőségre; tehát ha az ember nem vétkezett volna, az Ige megtestesülése mégis bekövetkezett volna. *A tétel igazolása:* a lélek megváltásának dicsősége nem akkora nagy jó, amekkora Krisztus lelkének dicsősége. Láthatólag tehát mint kiválóbb és messze fenségesebb jót Isten önmagában akarta, akkor is, ha nem létezett volna kisebb jó, s akkor is, ha ezek a kisebb jók később sem következtek volna be. Egyébként a létezőkben lévő magasabb fokú jó alkalom szülte lenne, tudniillik az alacsonyabb fokú jó rákövetkezésétől függne, s ez valószínűtlennek látszik; Krisztus lelkének is örvendeznie kellene Ádám elbukásán, mert ha Ádám nem vétkezett volna, ő sem jött volna létre.

Látható tehát, hogy a tények természetükből kifolyólag a következőképpen rendeződtek el: első lépésben Isten magát a legfőbb jó okaként értelmezte; második lépésben minden más teremtményt lehetségesnek értelmezett; harmadikban Krisztus lelkének, mint a célhoz közelebbi dolognak, a legfőbb dicsőséget és kegyelmet akarta; és ugyanezen Krisztus miatt az angyalok és az emberek közül sokakat kiválasztott, hogy ezeknek legyen Krisztus a feje és a fejedelme, a többiek kapcsán nemleges cselekedetet gyakorolt, vagyis nem rendelte eleve el őket. Negyedik lépésben látta, hogy az eleve

elrendelt emberek Ádámban el fognak bukni. Ötödik lépésben végül eleve elrendezte a kiválasztottak orvosságát, és azt akarta, hogy ez Fiának szenvedése legyen, aki egyébként is eljött volna, mivel Krisztus eljövendő mivolta azok bukásának előrelátása előtt már eleve elhatározott. Tehát Isten már korábban eleve a kegyelemre és a dicsőségre tervezte és rendelte Krisztust is, a többi kiválasztottakat is, mint hogy előre látta volna Krisztus szenvedését, mint a bűn elleni orvosságot; éppen úgy, miként az orvos, aki előbb akarja az ember egészségét, mint hogy bármit is rendelne és tenne a betegség elhárítására és az egészség helyreállítására.

A Szentírás és a szentek kijelentéseire ezt lehet mondani: Ha az ember nem bukott volna el, Krisztus nem Megváltóként és szenvedni képesen jött volna el, mert nem lett volna semmiféle szükségyszerű oka annak, hogy Krisztus dicsőséges lelke szenvedni képes testtel egyesüljön, ha a megváltást nem kellett volna elvégezni. Első lépésben tehát Isten akarta a megtestesülés lényegét, ám Ádám vétkének előrelátása és az isteni Gondviselés megszabta sorrend beteljesülése után határozott annak módjáról, hogy tudniillik Krisztus szenvedni képes testben jöjjön el azért, hogy a szenvedést és a halált vállalhassa; továbbá a magasabb fokú jó miatt, mivel a boldogult lelkek dicsősége magasabb fokú jó, mint Krisztus testének dicsősége, mely rövid ideig akadályoztatva volt abban, hogy a testre visszaáradjon. Ha azonban Isten úgy látta volna eleve, hogy Ádám állhatatosan ki fog tartani az ártatlanságban, akkor Krisztus szenvedésre nem képes testben, dicsőségesen jött volna el, mivel nem lett volna oka annak, hogy testét attól a pillanattól fogva, hogy a lélek beléköltözött, ne árassza el a dicsőség oly módon, ahogyan a dicsőségnek képes volt részese lenni.

Válaszom a másodikra: Először, a Szentírás sok szükségyszerű igazságot nem fejez ki, bárha lappangva benne vannak is, amiképpen a végkövetkeztetések az alapelvekben; ezeknek kinyomozását illetően fölöttébb hasznos volt a szentírásmagyarázók és egyháztanítók munkálkodása. Habár tehát a Szentírásban nincsen benne kifejezetten más indítóoka a megtestesülésnek, csak az első ember bűne, abból azonban, hogy nem mondja: ezen kívül más ok nem játszott közre, kifogástalanul kideríthető és ésszerűen bizonyítható: a megtestesülés titkának volt más célja és sokkal fenségesebb oka Ádám bűnénél; s mint fentebb érintettük, az is igen valószínűtlen, hogy Isten nem szándékozott és nem akart sokkal fenségesebb művet, csakis Ádám bűne esetén.

— **Másodszor az a válaszom:** A Szentírásban kifejezetten is benne van, hogy a megtestesülés titkát Isten önmagában is akarta, függetlenül Ádám bűnétől, amint láthatólag világosan ezt hagyományozza az Apostol is a Kolosszeiekhez írt levél első fejezetében és az Efezusiaknak írt levél első fejezetében. De ugyanez az Apostol hagyományozta ránk azt is az Efezusiakhoz írott levél ötödik fejezetében, hogy Isten Fiának testben való eljövetelét feltárta Ádám-

nak, még vétké elkövetése előtt: *Nagy titok ez, én Krisztusra és az egyházra vonatkoztatom* (5,32). Ekkor tehát Ádám megtudta, hogy Krisztus saját fensége, és nem az ő vétké miatt fog eljönni, azt ő előre egyébként sem látta, hogy a vétek be fog következni.— A válasz erre az, hogy Isten feltárta Ádámnak a megtestesülés titkát, de nem tudta ennek okát, nem szükségszerű ugyanis, hogy aki ismeri a következményt, tudja annak okát is. — **Ezzel szemben** Ádám tudta, hogy Krisztus az ő bűnétől függetlenül fog eljönni, úgy vélte tehát, hogy eljövendő mivoltát Isten önmagában, a titok fensége miatt rendelte el, ez ugyanis bárkinek eszébe juthatott, még inkább a még az ártatlanság állapotában lévő Ádámnak, tehát pontosan ebből az indítóokból kifolyólag lehetett eleve elrendelve: ám ez az ok fenségesebb az emberiség megváltásának indítóokánál, azt kell tehát gondolnunk, Isten először erre volt tekintettel.

A harmadikra ez a válaszom: A Közbenjáró gyógyírt hozó kegyelme még bőségesebb lett és eltakarta vétkünket, mivel kedvesebb volt a Szentháromság előtt Krisztus testben való felajánlása, mint amennyire rosszalta Ádám vétkezését, melynek gyógyítására és eltörlésére Isten Fia szenvedését rendelte, aki egyébként is eljött volna a világba, ugyan nem szenvedésre képes és halandó testben, ahogy valójában eljött, hogy beteljesítse az ember megváltásának az Atya által reá bízott művét.

A szövegeket az
eredetivel egybevetette
Geréby György és
Várnai Jakab.

Szovák Kornél fordítása

A Vigilia Kiadó könyvajánlata kedves olvasóinak:

Rónay László: Erkölc és irodalom	380,— Ft
<i>A magyar irodalom rövid története (317 o.)</i>	
Czeslaw Milosz: Szülőházam, Európa	220,— Ft
<i>A Nobel-díjas lengyel író esszékötete (338 o.)</i>	
Hang szólít	272,— Ft
<i>Isten-kereső versek a XX. század világirodalmából (431 o.)</i>	
XX. századi keresztény gondolkodók	
Jean Vanier: Férfinak és nőnek teremtette (193 o.)	220,— Ft
Boros László: Megváltott lét (95 o.)	140,— Ft
Joseph Ratzinger: Krisztusra tekintve (95 o.)	103,— Ft

Az egyház tanítani akar

PÁLVÖLGYI MÁRTA

(Sajtószemle az elfeledett közelműltből)

Született 1952-ben, közvéleménykutató, a PRESSZ-TEST Bt kültagja. 1976-ban végzett az ELTE magyar-népművelés szakán.

A pápalátogatás sajtóvisszhangjáról 1992. 6. számunkban írt, *Betelehemi csillagok* című karácsonyi lapszemléjét 1992. 12. számunkban közöltük.

Ígéretes kezdetek

„Nagy haladás már az is, hogy ebben az évben megvan rá a lehetőség, hogy minden iskolában legyen vallásoktatás.”

(Varga Koritár János: *Mikor lesznek újabb iskoláink?* Evangélikus Élet, 1990. február 11.)

„A lapokban olvasható, milyen módszerekkel próbálják eldönteni a hitoktatás kérdését. A kultuszminiszter az egyházak megbízottjaival — egy, az egész társadalmat érintő kérdésben, mindenki feje fölött — magánalkut kötött.”

(Szénási Sándor-Mihancsik Zsófia: *Katolikusok jobbra, zsidók balra — Hinni kötelező?* 168 óra, 1990. június 19.)

Hitoktatás az iskolában: 1990 februárjában még örvendetes lehetőség, júniusban már illegális, megengedhetetlen diktátum. Megfordult a világ? A rendszerváltozás hajnalának gyümölcsöző együttműködéséből vallásháború lett az új korszak reggelére? Vallásszabadság helyett keresztény kurzus?

Menjünk visszafelé az időben!

„Ma sokan úgy vélik, hogy az ilyen és ehhez hasonló törekvések visszalépést jelentenek az állam és az egyház szétválasztottságából” — mondja 1989. szeptember 7-én Fodor Gábor újságíró a Népszabadságban, ugyanis az augusztus 20-i Szent Jobb-kormány elén haladt Straub F. Brúnó, az Elnöki Tanács és Szűrös Mátyás, az Országgyűlés elnöke (*Őn szerint keresztény kurzus következik?* — főcím). Cáfolja Sarkadi Nagy Barna, az Egyházpolitikai Titkárság vezetője, radikálisan dialóguspárti: „Az iskolai hitoktatás adminisztratív korlátozása nem azért következett be, mert az állami tisztviselők ateisták voltak, hanem mert az uralkodó állameszme volt az.”

Másfél évvel e merész kijelentés előtt, 1988. március 14-én Grósz Károly egyházi vezetőkkel találkozott, a március 15-i lapok első oldalán a miniszterelnök Paskai érsek társaságában látható. Állam és egyház kész a párbeszédre: „Egy nemzet vállalkozása nem hozhat eredményt nemzeti összefogás nélkül” — írja Bánki András a Magyar Hírlapban (*Méltóság*), s kokárdát tűz a mellére „azzal a reménnyel, hogy vitáinknak nem az utca lesz a színtere”.

A dialógust nyilatkozatok, a nyilatkozatokat lassan tettek követték: 1988 nyarán Grósz Károly találkozik Amerikában a magyarság képviselőivel, s itt ígéretet tesz a sárospataki Református Kollégium visszaadására. Mond persze mást is: „a cserkészlet megszüntetése

politikai hiba volt”, s nincs többé akadálya Nagy Imre újratemetésének sem (Népszava, július 26.).

A Népszabadság megfedkezésként erről a pataki diákok szívét megdobogtató mondatról, ám a Magyar Hírlapban Franka Tibor utánajár a pártfőtitkár és miniszterelnök bejelentésének (*Lesz-e újabb egyházi középiskola?* — július 28., főcím). Sajnos, az elkonfiskált pataki kollégium visszaszolgáltatása még nehézségekbe ütközik, de szeptember 6-án már megírhatja a Hírlap: *Újra evangélikus gimnázium lesz a Fásorban* (főcím). Ez az épület ugyanis még telekkönyv szerint is az egyház tulajdona!

1988. december 23-án a Magyar Hírlap karácsonyi ajándéka a hívő olvasóknak Vödrös Attila cikke: *Az egyház tanítani akar* (főcím). Az első szabad március 15-én ünnepi beszélgetés Várszegi Asztrik esztergomi segédpüspökkel: *A legnemesebb eszme a szabadság* (szintén főcím). Vödrös Attila megállapítja, hogy „az egyházi iskolák karakteresebb történelmet tanítottak az elmúlt évtizedekben, mint az államiak”.

1989. április 5-én ülésezik az MSZMP KB. Új egyházpolitikát hirdet meg, s ennek illusztrációját már láthatjuk is a másnapi Magyar Hírlapban: a szegedi alsóvárosi ferences kolostort visszakapja az egyház, s az elhanyagolt dudvarengeteg helyén egyházi leánygimnázium épül. „Assisi Szent Ferenc bizonyára meghatódná” — írja Lengyel András György. (*Gótikus mementó — Véget ér a szegedi kolostor kálváriája*).

Május 10-én Glatz Ferenc lesz az új művelődési és közoktatási miniszter, s Klebelsberg Kunó képét teszi szobája falára. Július 5-én kijelenti: „Az egyházi ingatlan visszaadása nemzeti érdek” (Magyar Hírlap, főcím). 1989. ünnepélyes tanévnyitója már a Fásori Evangélikus Gimnáziumban történik, aminek mind a négy országos reggeli napilap kellően örül: a Magyar Hírlap és a Népszava a címlapon, a Magyar Nemzet és a Népszabadság a belső oldalakon.

Ebben az évben megszorodtak a nyilvános hitélet újraindulását ünneplő írások: a Magyar Hírlapban: júliustól októberig minden héten legalább egy hasonló című cikk jelenik meg: *Fehér revereenda, rend és tisztaság — Újraalakul a Premontrei Kanonokrend* (augusztus 28.), *A Kalocsai Nővérek hite a régi* (szeptember 18.), *Bízzatok, mert Jézus eljő* (október 9.). Mindhárom cikket Vödrös Attila jegyzi, aki október 20-án ilyen címmel üdvözli a Vallásügyi Tanács megalkulását: *Az egyházak a nemzet véleményét tükrözik*.

A Magyar Hírlap mérlege: 1989-ben 61 örvendező, történelmi ismereteket is terjesztő írás jelent meg az egyházi tulajdon visszaadásáról, ami kiegészül 16 tárgyyszerű tudósítással. Összesen 6 cikk szól arról, hogy a kormányzati jó szándék ellenére a tanács tehetlensége miatt akadozik a kivitelezés (a Baár-Madas és a pápai református kollégium vajúdása kapcsán). 1990-ben a Magyar Hírlap lelkesedése alábbhagy: összesen 6 örvendező, 5 tárgyyszerű és 3 botrányszagú írást olvashatunk témánkról a lapban. Lett volna pedig

mit illusztrálni: januárban hosszú előkészítés után valódi fordulat következik: 24-én 304 igennel, 1 nemmel és 11 tartózkodással az Országgyűlés elfogadja az 1990. évi IV. törvényt: *A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról.*

A történész miniszter, Glatz Ferenc szerint: „A diktatúra leépítésének szoros tartozéka volt annak a követelése, hogy a világi (állami) fórumokra a vallásosság alapértékei és tanai bejuthassanak (hitoktatás; teológia oktatásának szabadsága minden fórumon).” (*A mi egyházaink*, História, 1991. 5-6.sz.) A napisajtó szerint törvényhozás helyett botrányokkal megy a világ elébb, a reggeli lapok címlapján: a lehallgatási skandalum nyomán lemondott Horváth István belügyminiszter, majd átlagosan két oldalon ismertetik az országgyűlés tegnapi ülészeit. (Emlékeztetdül: 1989. március 10-én a Magyar Hírlap az alkotmánykoncepció vitájáról még négy és negyedoldali terjedelemben ír!)

A Népszabadság és a Népszava háromnegyed oldalt szentel Horváth István leköszönésének, a Magyar Hírlap és a Magyar Nemzet egy oldalt Németh Miklós miniszterelnöki beszédének: *A kormány a gazdaságért vállalja a politikai öngyilkossággal felérő döntéseket* (Magyar Hírlap, címlap, főcím) „Németh Miklós a kormányt ért támadásokról és a szovjet csapatok magyarországi állomásoztatásáról” (Magyar Nemzet, címlap, főcím). A Népszabadság és a Népszava negyedoldalasra zanzásítja a kormányfői beszédet. Náluk és a Magyar Hírlapban ennyi jut a IV. törvény vitájának is. A júniusban kitörő fölháborodás ismeretében bátran állíthatjuk, nem ártott volna jobban odafigyelni.

A parlamenti hozzászólásokat legrészletesebben a Magyar Nemzet ismerteti (fél oldalon), a többiekből csak annyit tudunk meg, hogy „tetszésre talált a javaslat” (Népszabadság), „hozzájárulhat a békés átmenethez” (Népszava); új délutáni bulvárlapunkból még ennyit sem: „A hozzászólások lassan csörgedeznek, a folyosókon egyre több helyen folynak a kupaktanácsok” — írja a Mai Nap (*Parlamenti imamalom*). A hang akkor még új, mára már nagyon ismerős: „Az alapvető gazdasági bajok orvoslására a politikai élet szereplői közül még senki sem adott megbízható receptet. Az egymásra acsarkodó pártok a leglényegesebb kérdésekben eddig hallgattak.” Természetesen a rövid tudósítás az Országház előtt tüntető öregasszony képevel indul. Transzparensén: „Le az árakkal, éhen halnak a nyugdíjasok!”

Az 1989-es év bő lére eresztett parlamenti tudósításai után a Népszava bevezeti az információbőjtöt: „egyikük azonban kifejtette”, „míg mások azt javasolták” — írja, talán papírtakarékossági okokból?

Mit tartalmaz a törvény? A Magyar Közlönyön kívül a felekezeti hetilapokból tudhatjuk meg. „Mindenkét megillető alapvető szabadságjog” — hirdeti a Reformátusok Lapja február 4-én. Olvasható benne Tóth Károly püspök hozzászólása teljes terjedelemben.

A törvény szövegét a február 25-i szám közli. Az Új Ember február 4-i melléklete a IV. törvény. Az Evangélikus Élet Kulcsár Kálmán exorzéjából közöl részleteket a címlapon (február 18.). Az Új Életben február 15-én olvashatunk kivonatos ismertetőt.

A 17. paragrafus 2. bekezdése így szól: „Az egyházi jogi személy az állam által fenntartott intézményekben — a tanulók és a szülők igényei szerint — nem kötelező jelleggel (fakultatív tantárgyként) vallásoktatást tarthat.”

A parlamenti vitához tizenegyen szólnak hozzá, a Magyar Nemzetből megtudhatjuk, mit mondanak. Igaz, a lap megfedekezik Bercecz Jánosról, de ezt a hiányosságot a Magyar Hírlapból pótolhatjuk. Szentágothai János az egyházi ingatlanok visszaadásának szükségességéről beszél, erről ír a Mai Nap is (*Ezt mondták*). Pregun István, a nyíregyházi görög katolikus Hittudományi Főiskola rektora megkérdezi: „A tantestületnek lehetnek-e lelkész tagjai, s milyen óradíj illeti őket?” A végszavazás előtt Glätz Ferenc kéri a Tisztelt Házat, hogy „a Pregun képviselő által fölvetett kérdésekkel a Parlament ne foglalkozzék, mert saját hatáskörében rendelkezik azokról, mint ahogy a törvénytől függetlenül már tett is ilyen utasításokat”.

A hittanvita

Öt hónappal később kitör a hittanvita. Csak éppen kettejükről nem beszél senki. A múltat sikerült végképp eltörölni. Júniusban az MDF-es Andrásfalvy Bertalan rendelkeze(ne) elődje szellemében... Olvasói levél a Népszabadságból: „A vadonatúj kultuszminiszter (...) programjának sarkalatos pontja a hit- és erkölcs-tan kötelezővé tétele az oktatás minden szintjén.” (Gálné Kaposy Mária: *Miért általánosít, Miniszter Úr?* — június 7.)

Miről szól a hittanvita? Kötelezővé akarták tenni az iskolai hitoktatást? Nem akarták, s ez már június 12-én kiderült... Vagy ellenkezőleg, meg akarták tiltani, hogy a hitoktató átlépje az iskola (de legalábbis a tanári szoba) küszöbét? Még a választások előtt törvényt hoztak ennek elkerülésére, s ezt a szabad demokraták sem kívánták... Vagy csak azért égett lázban a politikai élet és a sajtó, hogy eldöntse azt a sarkalatos kérdést, hogy bekerülhet-e a gyerek bizonyítványába a vallásoktatás ténye, s ki fizeti a hitoktatók bérét? Erről hoztak megállapodást július 14-én...

1990. június 1-jétől szeptember 1-jéig összegyűjtöttem valamennyi egyházzal kapcsolatos hírt, tudósítást, riportot, vezércikket, s lám az örvendetes egyházi események leírásai megközelítik a hittanvitával kapcsolatos vélemények terjedelmét, a „kötelező hitoktatás” elleni tiltakozások pedig csak a Népszabadságban és az Esti Hírlapban kapnak a megszokottnál nagyobb hangsúlyt. Persze a hittanvita nem maradt csak a napilapok témája, a tiltakozás-vita megállapodás eseményeiről tíznél több cikket közölnek a következő újságok: Új Ember (51), Népszabadság (42), Magyar Hírlap (30), Magyar Nemzet (29), Pesti Hírlap (21), Evangélikus Élet (15), Népszava (13), Világ (12), 168 Óra és Kurír (11). A legtöbb iskolai hit-

oktatás elleni tiltakozás a Népszabadságban jelent meg (18 cikk 2.933 cm²), míg a legnagyobb terjedelemben a 168 Óra közölte ezeket (5 cikk 3.682 cm²).

Az egyházzal kapcsolatos cikkek tartalmának %-os megoszlása a napilapokban 1990. június—augusztus

	Magyar Nemzet	Magyar Hírlap	Népszabadság	Mai Nap	Pesti Hírlap	Kurír	Népszava	Esti Hírlap	Össz.	%
Az összes cikk terjedelme cm ²	16 396	15 487	10 029	9 889	9 580	5 957	3 621	2 404	73 363	
1. Hittanvita	42	44	46	10	46	40	67	0	28 616	39
2. Örvendetes esemény	30	31	6	64	27	45	17	13	22 937	31
3. Tiltakozás az iskolai hittan ellen	10	6	29	0,2	14	8	2	49	8 639	12
4. Botrány	9	6	9	15	11	7	8	32	7 129	10
5. Megállapodás	9	13	10	11	2	0	6	6	6 042	8
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100		100

A pedagógusnapi fogadáson Andrásfalvy Bertalan ezt mondja: „A hit- és erkölcstan immár beépül a tanrendbe” (*Pedagógusnapi programbeszéd*, Népszabadság, június 4.). A Magyar Nemzet, a Népszava és a Magyar Hírlap csak a kitüntetettek névsorát közli. Június 5-én a Népszabadság vezércikke szerint a miniszter úr kijelentése „látszólag igen toleráns”, „valójában fölöttébb nyugtalanító”, mert „a neofita buzgalom (...) inkább a túlkapasoknak kedvez” (Balogh Ernő: *Hitek és iskolák*). 6-án a Pesti Hírlap szociál-liberális szabadgondolkodó újságírója is bejelenti, hogy a jövőben sem kívánja hittanra járattatni gyermekét (Tóth Gy. László: *Hit-tan-szabadság*). 7-én a Magyar Hírlapban (medve) rákérdez: *Résen vagyunk?* (főcím), mert „egy nyelvből elvi következtetéseket levonni mégse a fair play szabályai szerint való”. A HVG-ben Tomka Miklós keményebben fogalmaz: „A hitért szenvedett hátrány két generáció tapasztalata. Ezért cinizmus, ha a — legalább nevében évtizedek óta változatlan — Népszabadság a hittan iskolai megjelenését fájlalja” (*Hit(tan)vita*, június 16.).

9-én a Népszabadság körkérdése: *Kötelező-e a hittan?* A többi újság ezzel már nem törődik, a hittanvita még egy hétig a Népszabadság belügyének tűnik. Meghatott vallásos riportok bőségében vagyunk, a Pesti Hírlap 2-án egész oldalas képriportot közöl a csíksomlyói búcsúról (*A székelység pünkösdi jele*). A Mai Nap 4-én számol be ugyanerről, 16-i egyházi vonatkozású híre: *Papszentelés és cserkészfogadalom*.

A Magyar Nemzet egyházi tudósításai: *Gyermektábor Únyban* (4-én), *Katolikus népfőiskola Kállón* (11-én). 2-án és 8-án Kristóf Attila Korzenszky Richárddal, Pannonhalma perjelével beszélget (*A rend megtart téged*), 8-án a főcím nyomatékositja: *Nem akarunk keresztény kurzust*.

Vihar előtti csend. A Magyar Hírlap 8-ától ismerteti, milyen épületekre tartanak igényt az egyházak. 15-én L.Z.Zs. már hozzáfűzi: „Körültekintve kezelve az ügyet nem lehet baj. Elsietve, eltúlozva a társadalomban újabb törésvonal keletkezhet.”

A Népszavában 12-én meghatott hangú riport: Nógrádi Tóth Erzsébet: *Drogosok a plébánián*. Ugyanebben a számban tanácsi botrány a Baár-Madas és az épülő új Móricz Zsigmond Gimnázium körül: Szabó Z. Levente: *Az állam pénze Isten pénze?*

Interpelláció

Ezen a napon Laborczi Géza evangélikus lelkész, szabad demokrata képviselő kérdést intéz a miniszterelnökhöz a hit- és erkölcsstan oktatásáról, melyre az illetékes tárca vezetője válaszol. Andrásfalvy cáfolja a kötelező vallásoktatásról terjedő híreket, a tanrendbe építést így magyarázza: „A lelkészek ezeket az órákat megtarthatják az arra alkalmas egyházi épületekben is, de nem kényszeríthetők arra, hogy esetleg a hideg templomokban vagy zsúfolt lakásban és nem a tanrendhez kapcsolódva késő délutáni vagy esti órákban tanítsanak.” A választ az Új Ember ismerteti (24-én), a másnapi és a későbbi napilapokban egyetlen sort sem olvashatunk erről...

Botrány?

Eddigre beérik a Meredek utcai vetés is: A Miasszonyunk Katolikus Iskolaegyesület — a Baár-Madas példáján fölbuzdulva — az Arany János Iskola épületében katolikus szellemű iskolát szeretne indítani. Június 5-én a tanács a kezdeményezést visszautasítja. Az Esti Hírlap szerint újabb MDF-SZDSZ vitáról van szó (Nagy Andrea: *Miasszonyunk kontra Arany, 2-án*). A Pesti Hírlap szerint „néhány tanácstag határozott ellenszenvét is kimutatta a kezdeményezéssel szemben” (Kronstein Gábor: *Meredek iskolapéllda, 8-án*). A Magyar Hírlap tárgyyszerű (franka): *Ma döntenek: Indul-e katolikus oktatás, 5-én*. 9-én a 168 Óra kellemes háborús riporttal örvendeztet meg a rádióhallgatót (Szente László: *Az Arany János keresztje — Miasszonyunk — mi iskolánk, a hetilap 12-i számában*). A Népszabadság tanulsága: „félő, hogy az állami oktatás még a gyökeres reform kezdete előtt, a mai bizonytalan, átmeneti korszakban áldozatul eshet részérdekeknek, dilettáns törekvéseknek” (Szász Anna: *Iskolaháború, 16-án*). A tanácsi döntésbe belenyugvó Miasszonyunk Egyesület nem kapja meg a tisztességes elvonulás lehetőségét, a 168 Órában Darvas Iván, SZDSZ képviselője az utolsó szó joga. (Ő az egyik veszélyeztetett szülő.) Korzenszky Richárd is megszólal ugyan, de mondanivalója itt nem kap hangsúlyt, csak a Pesti Hírlapban: „Katolikus iskolában nem hallhatja a diák, hogy az intézményt türelmetlenség szülte” (Kronstein Gábor: *Egyházi iskolák alapítása, június 18.*)

Megállapodás

16-án a Magyar Hírlap közli, hogy Harmati Béla evangélikus püspök és Andrásfalvy Bertalan megállapodást írt alá a hitoktatásról. A Népszabadságban felvilágosult hétvégi melléklet: fejlécén Condorcet-idézet: a nevelés föladata az, hogy „minden nemzedéket képessé tegyen arra, hogy kizárólag a saját értelmének engedelmeskedjék”. Ha valaki a vasárnapi Gondolat-jelt meghallgatja, ér-

tesülhet a vallásoktatás veszélyeiről is: „háborús elemeket visz be az iskolába és a polgári életbe” (Szénási Sándor—Mihancsik Zsófia: *Az iskola keresztje — Katolikusok jobbra, zsidók balra — Hinni kötelező*). Két független, ámde aggódó értelmiségi, Ferge Zsuzsa és Hanák Péter nyilatkozik a még be nem vezetett abortusztilalomról, s az ugyancsak meg nem hozott földtörvényről is, akár Solt Ottília a Beszélőben. Ellenzéki pártpolitikustól nem kell rossz néven venni, ha mindazért támadja a kormányt, ami éppen eszébe jut (*Isten, ha-za, család*, június 16.), felvilágosult értelmiségieknek viszont illene a valós tényekből kiindulni.

Petíció

A képviselőnő a keresztény nemzeti kurzus első jeleit két Nógrád megyei plébános iskolaigazgatóhoz írott levelében véli fölfedezni. A nevezetes petíció lényege: IV. törvény van, választás volt, nálunk a kereszténydemokraták győztek, ezért ezentúl nem ám a nulladik órában vagy késő este fogunk hittant tartani. A levél kelte: április 23., hosszú utat tett meg a világhírig.

A Magyar Nemzet 16-án másképp értelmezi az esetet. Kertész Péter: *Két, a megszokottnál bátrabb plébános, avagy diktátum hitoktatásiügyben* című riportjában mindenki szót kap. Fekete Péter magyarnándori plébános megvédi forradalmi hevületét, hiszen „ha elkezdünk bájologni, ma nem itt tartanánk”. Az iskolaigazgató nem értesült a IV. törvényről, mert a tanáriba nem jár az Új Ember, egyébként meg annyiszor találkozik a pappal itt az iskolában, ahányszor akar, nem érti, minek levelez az vele ország-világ-képviselő-megye színe előtt. Kovács Gábor országgyűlési képviselő szerint „egy ilyen levél miatt nem kellett volna olyan hangulatot kelteni, hogy Nógrád megyében keresztény diktatúra van kialakulóban”. Egy hét és nemcsak a megye, az ország kerül rossz hírbe... Közben arról is megfélemedezik mindenki, hogy a két „erőszakos pap” nem berontott az iskolába, ott, a kapun belül tanított már jó ideje, csak épp nem a neki megfelelő időpontban. (A levélből ez is kiolvasható.)

18-án a Mai Nap odautalja a hittanvita eseményeit, ahová valók: a rémhírek birodalmába (*Hamis hírek a hittanról*). 25-én a Népszavában Török Katalin állapítja meg: „Bármilyen rendszer van, a tanévzáró környékén kitör az oktatásügy házatáján a botrány” (*Most éppen a hittan — Zűrzsavar a gyerekfejekben és az iskolákban*). Július 4-én a lapban Surján László nyilatkozik véradás után: *A kötelező hitoktatás felvetése taktikai manőver* (főcím).

Elhallgatások

Hol húzódnak a frontvonalak? Ki áll szemben kivel? A felvilágosult szabadgondolkodók a konzervatív hívőkkel? Az SZDSZ az MDF-fel? A szabadegyházak a történelmiekkal? A kormány a néppel? A katolikusok a más vallásúakkal? A hittanvita története az elhallgatások története is. Miről írnak a lapok és miről nem? Ki nyilatkozik és ki nem?

18-án a Parlamentben az ebédszünet után fölszólal Horn Gyula, s miután kifejti a szocialisták álláspontját a köztársasági elnök vá-

lasztásáról, kereszténykurzusozik egy kicsit, mert „a kötelező hitoktatás esetleges elrendelése az állam és az egyház elválasztásáról szóló alkotmányos tételekbe ütközik és sértené a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egységokmányainak előírásait is” (Népszava, június 19.). Lukáts Miklós, az illetékes tárca államtitkára rövid reagálása a Magyar Nemzet és a Népszabadság szerint cáfolja a volt külügyminiszter kijelentését, a Népszava szerint nem — a többi lap nem ír erről az epizódról. Vajon a képviselő úr hol volt a IV. törvény végszavazásakor? Vokszolt-e, és ha igen, hogyan? Az újságíróknak eszük ágában sincs megkérdezni, mint ahogy nem kíváncsiak Németh Miklós, Kulcsár Kálmán, Glatz Ferenc véleményére sem. (Glatz majd a História 1991. 5-6. összevont számában elmondja.)

A december 19-i Kurírban Stoffán György így faggatja minden idők legnagyobb magyar külügyminiszterét: „Sokan tollhegyre tűzték Önt a vallásoktatás elleni parlamenti interpellációja miatt.” A csalhatatlan politikus újra igazat ad saját magának, s közben „végtelenül elkeseredik” azon, hogy „ezrek nem tudják megvenni gyermekeiknek a legalapvetőbb élelmiszereket.” (*Hogyan folytatná Horn úr?*) A Kurír túloz: ha a legmélyebb sajnálatára Horn Gyulával egyetértő szabad demokrata Bauer Tamást (*Mi a baj a fakultatív hitoktatással?* Magyar Nemzet, július 7.) nem számítjuk, a „tollhegyre tűzés” a napilapokban elmaradt.

Állásfoglalások

Június 18 után indul meg az Országos Sajtószolgálathoz küldött állásfoglalások áradata, bőségesen meríthettek belőle a lapok, s természetesen szelektálhattak is. Legtöbbször a Raoul Wallenberg Társaság szerepel (8), majd a Pedagógusok Demokratikus Szakszervezete (7), a FIDESZ Középiskolás Szervezete és Oktatási Fóruma (5), Tölgyessy Péter levele az SZDSZ nevében (3). 27 egyház nyílt Levele dr. Andrásfalvy Bertalanhoz címlapon szerepel a Magyar Hírlapban (29-én), s közli a Magyar Nemzet is. Az MDF Közoktatásügyi Fórumának állásfoglalása megjelenik az Új Emberben, a Népszabadságban és a Magyar Nemzetben, a Szolnoki Politikai Konzultatív Tanácsé a Magyar Nemzetben. A DEMISZ tiltakozása csak a Világ című hetilapig s a más állásfoglalást nem is közlő Mai Napig jut el, a szocialisták már megint nem számítanak...

Pártvita vagy hitvita? A megszólalók párttagsága: SZDSZ: 33, KDNP: 20, MDF: 18, FIDESZ: 7, FKGP: 3, MSZP: 1. Hivatalból nyilatkozik Andrásfalvy Bertalan MDF-es miniszter négyszer és Lukáts Miklós, a tárca KDNP-s államtitkára nyolcszor. Ha őket nem számítjuk, 41:29 a végeredmény az ellenzék javára. Szocialista képviselőt csak az Új Ember keres meg, Jakab Róbertné is „lehetőleg az iskola épületén kívül” képzeli el a vallásoktatást. A többi lapban a klérus elleni harc lánglelkű vezéréként nem az akkor bukottnak vélt MSZP-t, hanem a jövő embereit, a szabad demokratákat szerepeltetik.

Felekezet szerint: a Katolikus Püspöki Kar 26-szor, evangélikus lelkész: 16-szor, legtöbbször Laborczi Géza szabad demokrata kép-

viselő (4-szer) szerepel. Az MDF-es Roszik Gábor csak az Evangélikus Életben, Deme Zoltán (az Evangélikusok Közossége az Evangéliumért képviselőjében) a Kurírban és a Pesti Hírlapban fejtheti ki véleményét. Harmati Béla püspököt, a júniusi egyezmény aláíróját csak a Kurírban jut eszébe megkérdezni. A július 6-án megjelent cikk címe: *Cáfol a püspök...* (rémhíreket, nem az egyezményt, bár ez Bányai György írásának sem címéből, sem bevezetőjéből nem derül ki). Az izraelita hitfelekezetet a szabad demokrata Raj Tamás (4-szer), a 27 szabadegyházat pedig egy személyben párttársa, Iványi Gábor (2-szer) képviseli. Református tiszteletes urak — Kádár Péter kivételével — az MDF padsoraiban ülnek, őket nem kérdezi senki. Volt pedig református állásfoglalás is, de „A Magyar Protestáns Közművelődési Egyesület Intézőbizottságának állásfoglalása A Hívó emberek jogegyenlőségéért” nem jut el a napilapokba (közli július 15-én a Reformátusok Lapja és az Evangélikus Élet). Egyedül Németh Géza cikke jelenik meg a Pesti Hírlapban (*Döntsenek a szülők!* július 2.).

A júliusi újságokból úgy tűnik, mintha szabad demokraták kont-ra katolikus klérus küzdelem folya. Július 2-án a Mai Nap és a Népszava kivételével minden újságban benne van, hogy az SZDSZ az Alkotmánybírósághoz fordul, illetőleg módosítani kívánja a IV. törvény 17. § 2. bekezdését. Egyúttal határozatban sürgetik a kormányzatot: biztosítsa az egyházak működéséhez szükséges ingatlanigények kielégítését. A három hete hallgató egyház most lép először színre: Paskai László bíboros, esztergomi érsek levelet ír Szabad Györgynek, az Országgyűlés elnökének: „A módosító javaslatok az egyházak megkérdezése nélkül jöttek létre.” Ez a levél már nem olyan népszerű, csak a Magyar Nemzet, a Magyar Hírlap és a Pesti Hírlap közli.

Kisbali Lászlónak rosszul esik a támadás, s a Beszélőben megkérdezi: „Miért pont a szabad demokraták javaslata váltotta ki megkülönböztetett érdeklődését? (...) Horn Gyulának (...) bizonyára jelentős érdemei lehetnek az egyházak jogainak helyreállításában, ha Ön hallgatással siklott el (...) parlamenti felszólalása mellett?” (*Néhány kérdés Dr. Paskai Lászlóhoz*, július 14.) A bíboros úr is csak az újságokat olvasta... Bármily sajnálatos, a szabad demokraták önként és dalolva lettek a klérus elleni harc zászlóvivői. Tudhatták volna, az elhallgatások és félreértelmezések országában senkinek nem tűnik föl: ők is megengedik az iskolai hittanórákat (jobb híján), csak éppen a bizonyítványban ne legyen erről bejegyzés, mert az már „alapvető emberi jogokat sért”. Tizenhét rábaközi plébános közös nyílt levele azokról, akik „köpönyeget cserélve, más pártok színeiben hangoskodva szeretnék befejezni a kommunizmus célját” (*Vonuljunk ki az iskolából?* augusztus 12.). Megjelent az Új Emberben, más újságban nem. Mit szólt volna ehhez a Beszélő?

Kompromisszum

Végül nem született törvénymódosítás, s ezúttal még az Alkotmánybírósághoz sem fordult senki. Újabb megállapodás és komp-

romisszum történt (lényegét már megint csak az egyházi hetilapokból tudhatjuk meg). Andrásfalvy hallgat, nehogy félreértsék. Az egyezmény elmagyarázása Lukáts Miklósrá hárul, aki tiszteletre méltó elszántsággal sajtótájékoztatót tart. Erről a Kurír, a Pesti Hírlap és az Esti Hírlap kivételével július 14-én röviden beszámolnak a lapok. Az államtitkár már korábban nyilatkozott a Mai Napnak, s ő az egyetlen, aki szakszerűen megmagyarázza: „Azt mindenki elismeri, hogy törvényesen jártunk el.” (Ábrahám Ildikó: *Elképzelhetetlen a diszkrimináció*, július 2.)

Az Esti Hírlap nem megy el a sajtótájékoztatóra, az államtitkár előszobájáig viszont elkíséri az újabb lakossági petíciót átadó Rézműves Juditot. Szociológiai mintavétel alapján már kb. 3 600-an tiltakoznak az abortusztilalom és a hittan ellen! (Dunay Csilla: *Ne legyen kényszer a lehetőségből — Lakossági vélemény az iskolai hitoktatás ügyében*, július 18.) A 14-i Népszabadság címlapja: *Vége a hittanvitának*, ám 16-án örömmel tudósít a Raoul Wallenberg Egyesület vitájáról, s még egyszer — igaz, utoljára — leírja: egyes szerzetesek „valósággal becsörtettek az iskolákba” (*A vita folytatódik*).

A megállapodásnak nem szenteltek elég figyelmet, s így a vitára bármikor vissza lehet térni. A hátrányos helyzetű havilapban, a Kritikában például szeptemberben. Ilyen hosszú a nyomdai átfutási idő? *A tolerancia iskolája, az iskola toleranciája*, fejléc alatt balról Krausz Tamás, másfelől Könczöl Csaba méltatlankodik a hivatalos rangra emelt világnézet ellen. (Krausz Tamás: *Mint a Bourbonok*, Könczöl Csaba: *Hittan és „vallástan”*.)

Voltak-e józan hangok, megbékélést kereső írások a sajtóban? Kristóf Attila szelíden ironikus példázata a Magyar Nemzetben: „A hitetlen nép okos és elvhű szemét az aranyborjúra emelte”, míg mások „úgy érezték, itt az ideje kitekerni az aranyborjú nyakát.” (*Hit és oktatás*, június 20.) Szeptember 1-jén eltűnődik: „valamennyien Isten kezében vagyunk, együtt etikánkkal, szellemiségünkkel, hitünkkel” (*Jézus és az írástudók*).

— bányai — a liberális Világban: a polémiáknak „a keresztény kurzussal való riogatás a fő céljuk, hogy felidézzék ismét a népies-urbanus vitát valamennyi mocskával, hogy a katolikus hit vállalását akarják elrettentő és veszélyes színben feltüntetni”. (*Ki a labanc?* július 12.)

Zsolnay Béla plébános a Magyar Hírlapban: „Minden nyilatkozónak igaza van. Az iskolákban (...) meg kell teremteni azt a légkört, ahol mindent meg lehet békésen beszélni és elintézni. (...) Olyan szépen meg lehetne beszélni, hiszen a hit (...) Isten ajándéka. Ugyanaz az ember is lehet egyszer hívő, másszor nem hívő.” (*Hívők és nem hívők méltósága*, július 23.)

Drága Plébános Úr! Hogy érzi magát mostanában?

A hittudományi képzés az egyházjog szerint

ERDŐ PÉTER

1952-ben született Budapesten, tanulmányait a Hittudományi Akadémián, majd a Pápai Lateráni Egyetemen végezte, ahol kánonjogot tanult. 1975-ben szentelték pappá. 1988-tól a Pázmány Péter Hittudományi Akadémia egyházjogi tanszékének vezetője.

¹Vö. *Lumen gentium*
25-27, 28, 31.

A katolikus egyház jogrendjében egyre nagyobb figyelmet szentelnek az oktatással és a tudománnyal kapcsolatos kérdéseknek. Ennek egyik oka teológiai jellegű. A II. Vatikáni zsinat különösen középpontba állította azt a megfontolást, miszerint az egész egyház részesedik Krisztus hármias: megszentelői, tanítói és kormányzói küldetésében.¹ Az egyháznak ez a hármias feladata az 1983-ban kiadott *Egyházi Törvénykönyvben* szerkezeti elvként is megjelenik, így a *Codex Iuris Canonici* külön könyvet szentel az egyház tanítói feladata témájának (III. könyv). Az 1990-ben kihirdetett *Keleti Codex* két külön címben tárgyalja ezt az anyagot (XIV. és XV. cím). Ennek a kérdéskörnek a keretében a mai kánonjog sokféle tevékenységről szól. Ezek egyike a hittudományi felsőoktatás, a másik két terület a katolikus szellemű alap- és középfokú-, illetve a felsőoktatás.

A továbbiakban arra szorítokozunk, hogy a nem profán, hanem határozottan és főként a katolikus hit tartalmával összefüggő felsőfokú és tudományos szintű egyházi képzést mutassuk be. Erre a területre nézve a katolikus egyház nem utal semmilyen más jogrendre, hanem részletekbe menő pontossággal maga szabályozza a képzés tartalmát, szerkezetét, intézményrendszerét. Természetesen ezek az egyházi intézmények sem élnek légüres térben, hanem benne állnak a világegyház közösségének meg az egyes országok kulturális és tudományos életének összefüggésében.

A hittudományi képzés központi irányítása

A hittudományok, azaz a teológia és a vele szorosan összefüggő, hitelvi szempontból meghatározott és elkötelezett tudományok (például az egyháztörténelem, a bibliatudomány, a kánonjog, a keresztény filozófia stb.) a hivatalos egyházi dokumentumokban *szent tudományok* néven szerepelnek. Oktatásukat és kutatásukat külön pápai törvények szabályozzák. Egészen sajátos törvényi szabályozás alá esik az a teológiai felsőoktatás, amely a papnevelés keretében, kizárólag annak céljából történik. Mindezeknek a tevékenységeknek és intézményeknek a legfőbb irányító és felügyeleti szerve az Apostoli Szentszék szervezetén belül a Katolikus Nevelés Kongregációja. E kongregáció illetékessége a papnevelés és a katolikus nevelés egészére kiterjed. Működésének három fő területe: 1. a hivatásgondozás és a szemináriumok; 2. a katolikus nevelés általános problémái és a katolikus iskolák; 3. az egyházi és katolikus egyetemek, fakultások és más hasonló intézmények.²

²II. János Pál: *Const. Ap. Pastor bonus*, 1988. VI. 28.: AAS 80 (1988) 841-912, art. 112-116.

**Katolikus egyetemek
alapítási módja**

A hatályos Egyházi Törvénykönyv szerint az egyházi egyetem vagy fakultás név nem egyszerűen a hivatalos egyházi jogi személy által alapított és fenntartott egyetemeket és fakultásokat jelöli, hanem azokat, amelyek a szent vagy a szent dolgokkal kapcsolatos tudományok kutatására és tudományos szintű oktatására szolgálnak. Ezek az intézmények viszont az egyháznak a kinyilatkoztatott igazság hirdetésére szóló feladatánál fogva a sajátjai (815. k.). Ilyen tudományoknak szentelt, vagyis katolikus teológiai, katolikus egyházjogi, katolikus jellegű keresztény filozófiai egyetem vagy fakultás kizárólag az Apostoli Szentszék által történt alapítás vagy jóváhagyás útján jöhet létre (816. k.1. §). Ugyancsak a Szentszékre tartozik legfőbb irányításuk is (uo.). A szent tudományokban csakis az ilyen egyetemek és fakultások által adott fokozatokat ismeri el az egyházjog (817. k.). Tehát például katolikus teológiai doktorátust kizárólag a fenti kritériumoknak megfelelő katolikus intézményekben lehet megszerezni. Az egyházilag érvényes fokozatok és képesítések azonban a világegyházban mindenütt egyenértékűek, az adott képesítéshez, fokozathoz kötött egyházi állások betöltésére mindenütt jogosítanak.

Ezeknek az egyetemeknek és fakultásoknak a szervezetét, működését az érvényes egyházi jogszabályok keretein belül megszerkesztett saját szabályzatuk és oktatási rendjük részletezi. Ezeket az Apostoli Szentszéknek kell jóváhagynia (816.k.2. §).

Milyen ezekben az intézményekben a képzés szerkezete? A hosszabb történeti áttekintés helyett elégedjünk meg egy rövid utalással a mai helyzetet közvetlenül megelőző időszakra, hiszen a ma élő és dolgozó teológusok jó része képesítését, fokozatát még az előző rendszer szerint szerezte. Ezt a korábbi rendszert XI. Piusz pápa 1931. május 24-én kelt *Deus scientiarum Dominus* kezdetű, az egyházi tudományok egyetemeiről és fakultásairól szóló apostoli rendelkezése határozta meg³. Ebben a rendszerben az egyetemi szintű hittudományi képzés lezárását a licenciátus fokozata jelentette⁴, melyet a képzés során korábban megszerezhető bakkalaureátusi fokozat előzött meg. A doktorátust ez a jogszabály olyan fokozatnak minősítette, mely az illető tudomány egyetemi oktatására képesített⁵. A licenciátus birtokosát a főiskolai szintű oktatásra tette alkalmassá⁶.

Az idézett pápai rendelkezés a szent tudományokban — így a teológiában — a doktorátushoz („laurea”) a tudományt előbbrevi-vő, a jelöltnek a tudományos kutatásra való alkalmasságát bizonyító disszertációt és egyéb feltételeket írt elő⁷. A budapesti hittudományi kar esetében ez azt jelentette, hogy az ötödik tanév elvégzése után, a licenciátus birtokában lehetett doktorátusra jelentkezni. Ez a legmagasabb teológiai fokozat volt, s azóta is az maradt. A teológia egyes ágaiból e szerint a pápai rendelkezés szerint már létezett — és ma is létezik — posztgraduális képzést nyújtó külön

³ AAS 23 (1931)
241-262.

⁴ *Deus scientiarum
Dominus* art. 9.

⁵ Uo. art. 10. §1.
⁶ Uo. art. 9.

⁷ Uo. art. 46.§ 1. 1.sz.

Posztgraduális képzés

pápai szakintézetekben vagy fakultásokon szerzhető szaklicenciátus, szakdiploma és szakdoktorátus. Ilyen a Pápai Biblikus Intézetben kiadott biblikus szaklicenciátus és szakdoktorátus, a Pontificium Institutum Utriusque Iurison vagy egyházi kánonjogi fakultásokon elérhető kánonjogi szaklicenciátus és szakdoktorátus, a később alapított Patrisztikus Intézetben szerzhető hasonló címek stb. Ezekbe az intézetekbe csak egyetemi végzettséggel (általában teológiai végzettséggel) lehetett és lehet ma is beiratkozni. Ezen intézetek szabályzatai az anyanyelven és a szükséges antik nyelveken kívül legalább két, a doktorátushoz legalább három nyugati, nemzetközileg használt nyelv ismeretét írják elő.

Mivel e régebbi egyházi rendszer szerint is az öt év teológia után a doktorátushoz még egy vagy több év (Budapesten minimum még egy év) szakképzés volt előírva, és modern nyelv tudását is megkövetelték, a régi rendszerű általános teológiai doktorátus első tudományos fokozat volt. Teológiából azonban ennél magasabb tudományos képzés nem létezett. A posztgraduális képzést nyújtó pápai szakintézetekben a licenciátus már szintén ilyen tudományos fokozatnak felelt meg, az ezekben az intézményekben szerzett doktorátus pedig mindenképpen a második és legfelső tudományos fokozattal („nagydoktorátus”) egyenértékű.

⁸ AAS 71 (1979)
469-499.

Licenciátus

Ezen a rendszeren módosított II. János Pál pápa 1979. április 15-én kiadott *Sapientia christiana* kezdetű, az egyházi egyetemokről és fakultásokról szóló apostoli konstitúciója⁸, mely minden teológiai karon a háromciklusú képzést vezette be. Öt év után érhető el a bakkalaureátus fokozata, mely egyetemi diplomának felel meg. Ezután már nem általános képzés folyik, hanem specializáció, mégpedig az egyes teológiai karok szabályzatában megjelölt (és a Szentszék által a szabályzattal együtt jóváhagyott) szakterületeken. A budapesti teológiai kar például istentan, krisztológia és egyháztan területeken folytathat szakosító képzést. Ez további két év oktatással, dolgozat benyújtásával és licenciátusi fokozattal zárul. E fokozatot olyan oklevél tanúsítja, melyben meg kell jelölni a teológia egészén belül a specializáció irányát is. A teológia alaptárgyairól a szigorlatok letétele már a bakkalaureátushoz kötelező. A licenciátust megelőző összefoglaló vizsgák tárgya a szakképzés irányának és a jelölt dolgozatának megfelelő.

Doktorátus

A teológiai doktorátus megszerzéséhez a licencia után általában többéves további képzés és önálló, illetve irányított kutatás szükséges. Tudományos értékű disszertáció megvédése és — lehetőség szerint — publikálása, valamint az előző fokozathoz megkívántnál több nyelv tudása is elő van írva, de már a doktorátusi ciklusra való jelentkezéskor gyakran szerepelnek az egyes fakultások szabályzatában egyéb követelmények is: például a licenciátus kiváló eredménye, a téma elfogadása tudományos bizottság részéről stb.

⁹ *Sapientia christiana*,
art. 25. § 1.

Egyébként ez a doktorátus képesít az egyházi egyetemeken a tanárok legmagasabb kategóriájába való kinevezésre.

Az 1979 óta érvényes rendszerben tehát a licenciátus az első, a doktorátus a második tudományos fokozatnak felel meg. Természetesen a szent tudományok valamelyik szakterületét művelő pápai intézetekben vagy fakultásokon (bibliatudomány, kánonjog, patrisztika stb.), ahol a képzés elsősorban posztgraduális jellegű, szintén a licenciátus az első, a doktorátus a második tudományos fokozat. Egyben a doktorátus az elérhető legmagasabb tudományos képesítés.

Megjegyzendő, hogy a világegyház gyakorlatától eltérő elnevezéseket használó német teológiai karok, melyek az állami rendszert követik (konkordátumok alapján), problémát jelentettek az egyetemes egyházi előírásokhoz való illeszkedés és diplomáik egyházi egyenértékűsége tekintetében. Ezt oldotta meg a Katolikus Nevelés Kongregációjának 1983. január 1-jei hatállyal kiadott dekretuma¹⁰. E határozat 17. pontja szerint az ötéves teológiai stúdium után a német egyetemeken adott diploma a bakkalaureátusnak felel meg¹¹. Az egyházi rendszerben a doktorátushoz több feltétel szükséges, mint amit a német egyetemek a doktorátushoz megkívánnak¹². Tehát a világegyházban érvényes rendszer szerinti teológiai doktorátus magasabb képzettségű tanúsít, mint a német állami egyetemeken kiadott doktorátusok. Magyarországon a budapesti hittudományi kar a világegyházban érvényes — magasabb — követelményrendszert vezette be. Ezt rögzíti az Apostoli Szentszéktől 1989-ben jóváhagyott szabályzata is. Épp ezért a mai budapesti katolikus teológiai doktorátus teljes mértékben hasonló követelményekre épül, mint az új felsőoktatási törvény (1993. évi LXXX. tv.) szerinti egyetemek által kiadható tudományos doktorátus (PhD). A licenciátus két évével együtt a doktori „program” legalább három évet vesz igénybe.

Ugyanez a magyar törvény 118. §-ában kijelenti, hogy a korábbi hittudományi doktori cím viselhető. Hogy mikor felel meg e cím a tudományos doktorátus szintjének, ezt a hittudományi kar állapíthatja meg. A fentiek fényében indokoltnak látszik az 1931-es hittudományi oktatási rendelkezés és az 1979-es reform (hazánkban 1989-es) bevezetése közti időben szerzett hittudományi doktorátusokat a tudományos egyetemi doktorátussal egyenértékűnek tekinteni, legalábbis akkor, ha viselőjük ezenkívül valamely pápai fakultáson vagy posztgraduális intézetben specializációs diplomát, illetve szaklicenciát is szerzett, vagy egy hazai katolikus hittudományi karon annak saját szabályai szerint elnyerte a magántanári habilitációt. Mindezekhez ugyanis a doktorátust megelőző vagy követő, legalább további két éves szakosító képzésre volt és van szükség¹³. Így a hazai egyetemi tudományos doktori program három évének (1993. évi LXXX. tv. 85. §/6/) ez is megfelel. Ugyancsak indokolt lehet egyes régi általános teológiai doktorátusok ugyanilyen szintű fokozatnak való elismerése akkor is, ha viselőjük különleges tudományos teljesítményt nyújtott.

¹⁰ AAS 75 (1983) I.
336-341.

¹¹ Vö. H. Schmitz:
*Katholische Theologie
und kirchliches
Hochschulrecht*, Bonn,
1992, 143-145.

¹² Vö. uo. 139-140.

¹³ *Deus scientiarum
Dominus*, art. 43. b-h (a
teológiától eltérően
ezek a kurzusok
posztgraduális képzést
jelentenek; uo. art. 25,2
b-c.

Hazánkban az egyetemes egyházban jellemző történelmi fejlődés nyomán olyan szemináriumok létesültek és működnek, amelyek egyszerre nevelési és oktatási intézmények („tridenti szemináriumok”). Céljuk csakis a papképzés (235. k. 1. §, 237-239. k.), melyet az *Egyház Törvénykönyve* az egyház saját és kizárólagos jogának nevez (232. k.). Kivételes a helyzetük az olyan szemináriumoknak, ahol az oktatás nagy része valamilyen katolikus teológiai fakultáson (vö. 817. k.) történik (239. k.1. §). A szemináriumokban az oktatás és a nevelés szerves egységet kell hogy alkosson (244. k.). Ez a nevelés pedig olyan sajátos lelki nevelés, mely a lelkipásztori szolgálat ellátására tesz alkalmassá (245. k. 1. §). Hazai szemináriumaink tehát — a budapesti Központi Papnevelő Intézet saját helyzetétől eltekintve — semmi esetre sem csupán különálló hittudományi főiskolák mellett működő kollégiumok, hanem egységes intézmények, melyeknek oktatási vonatkozásban hazai jogi minősítés szerint főiskolai rangjuk van (vö. 1993. évi LXXX. tv. 1.sz. melléklet II. B. a).

¹⁴ Főként: *Ratio Fundamentalis Institutionis Sacerdotalis*, 1985. III. 19. Vö. még Erdő P.: *Egyházjog* Bp. 1992, 180-183; C. InstCath, Doc., *In questi ultimi decenni*, 1988. XII. 30: *Enchiridion Vaticanum* XI., Bologna 1991, 1245-1326; magyarul: *Irányelvek az Egyház társadalmi tanításának tanulmányozásához és oktatásához a papképzésben*, Bp. 1993.; C InstCath, Instr., *Inspectis dierum*, 1989, XI. 10: AAS 82 (1990) 607-636 (az egyházatyák szerepe a képzésben).

¹⁵ *Ratio Fundamentalis* 28; 259. k.1.§

Teológiai képzés

A szemináriumok alapítója, szabályzatuk elfogadója a megyéspüspök (vö. 237. k., 243. k.), egyházmegyei szemináriumok esetén pedig az érdekelt püspökök az Apostoli Szentszék jóváhagyásával (237. k. 2. §). A szemináriumok tanárait az illetékes püspök vagy püspökök nevezik ki (253. k. 1. §), ha pedig valamelyik tanár feladatához súlyosan hűtlenné válik, ugyanez az egyházi hatóság mozdítja el (253. k. 3. §). Az összes szent tudományok (filozófiai, teológiai, egyházjogi tantárgyak) tanárainak a Szentszék által elismert egyetem vagy fakultás doktorátusával vagy legalább licenciátusával kell rendelkezniük (253. k. 1. §). A képzés tartalmát és rendjét az egyetemes egyházjog részletesen szabályozza (252. k.), mégpedig nem csupán a *Codex Iuris Canonici*ben, hanem a Katolikus Nevelés Kongregációjának számos utasításában is¹⁴. A szemináriumok előjáróit az egyetemes egyházjog szerint, melyet a papképzésnek a Katolikus Nevelés Kongregációja által kiadott alapszabályai külön is hangsúlyoznak¹⁵, a püspöknek kell kineveznie. A szemináriumok működésére vonatkozóan az egyetemes egyházi jogszabályok keretein belül a püspöki karoknak országos szabályzatot is ki kell bocsátaniuk (242. k. 1. §).

A szemináriumokban folyó teológiai képzés szintjét illetően több lehetőség áll nyitva. Az egyetemes jogban megkívánt minimális képzési idő hat év (vö. 250. k.). Több olyan kritérium is elő van írva, mely a tudományos képzés irányába mutat (latin és más nyelvek: 249. k., felkészítés tudományos módszerű kutatásra: 254. k. 2. § stb.). Ha pedig a növendékek teológiából tudományos fokozatot kívánnak szerezni, folytathatják — papok, szerzetesek egyházi előjáróik engedélyével — tanulmányaikat valamely teológiai fakultáson. Részt vehetnek más szent tudományok fakultásain (például filozófia, kánonjog, bibliatudomány stb.) posztgraduális képzésben is.

¹⁶ SC InstCath, Instr.,
Universitas vel facultas
1979, IV. 29: AAS 71
(1979) 500-521, art. 54.

¹⁷ Uo.

**Affiliáció —
aggregáció —
inkorporáció**

¹⁸ *Universitatis vel
facultatis*, art. 47.

¹⁹ *Sapientia christiana*,
art. 62. § 2..

²⁰ Uo. art. 48. 1.

²¹ Uo. art. 48. § 2.

²² Uo. art. 47.§

²³ Uo. art. 62-63.

Mindenhhez azonban egy vagy több különbözeti vizsgát kell tenniük¹⁶, hogy eddigi képzettségük magyar szóval élve egyetemi szintű végzettségnek feleljen meg, amire a tudományos továbbképzés építhető. Ezen vizsgák számát és esetleg egyes tárgyak hallgatásának kötelezettségét az a fakultás határozza meg, amelyen a jelölt a második ciklusra (a licenciátus elnyeréséért) beiratkozik¹⁷. Léteznek azonban olyan intézményes megoldások, melyek lehetővé teszik, hogy a szemináriumban végzett tanulmányok „egyetemi szintű” stúdiumnak számítsanak. Ezek közül az első, ha a Szent-
szék egy szeminárium keretében működő teológiai intézményt teológiai fakultás rangjára emel. Más megoldás az *affiliáció*, az *aggregáció* és az *inkorporáció*. Mindhárom esetben közös, hogy egy szeminárium vagy más, ennek megfelelő (hatéves) filozófiai és teológiai képzést adó egyházi intézmény valamely teológiai fakultás révén ad egyetemi szintű végzettséget, illetve további tudományos képzítést, egyházzjogi nyelven szólva: kánoni fokozatokat. Az *affiliáció* esetében az affiliáló fakultás segíti az így kapcsolódó másik intézményt azoknak a feltételeknek a megteremtésében, melyek az egyetemi szintű képzéshez, így a bakkalaureátus fokozatának eléréséhez szükségesek¹⁸. Az Apostoli Szentzsék nyomatékosan ajánlja, hogy az egyházmegyei és szerzetesi teológiai felsőoktatási intézmények affiliálódjanak valamely teológiai karhoz¹⁹. Az *aggregáció* lehetővé teszi, hogy az aggregált intézmény egy teológiai fakultás segítségével az első és második ciklushoz tartozó képzést és a megfelelő fokozatokat, a bakkalaureátust és a licenciátust is megadja²⁰. Az *inkorporáció* az intézményt már teljesen bekapcsolja egy teológiai kar szervezetébe, mégpedig oly módon, hogy ez az intézmény a második vagy a harmadik, vagy akár mindkét ciklusban képzést nyújt, és a fakultás révén a megfelelő akadémiai fokozatokat, vagyis a licenciátust és a doktorátust is el lehet ott nyerni²¹. Az *inkorporáció* tehát nem annyira az alapképzés egyetemi szintjét, mint inkább egy posztgraduális képzést folytató intézmény fokozatadási lehetőségét teremti meg. Általános, de rugalmasan kezelt elv az, hogy az affiliált és az affiliáló intézmény lehetőleg ugyanabban az országban vagy kulturális térségben legyen²². Az *affiliációt*, az *aggregációt* és az *inkorporációt* a Katolikus Nevelés Kongregációjának intézkedése hozza létre²³. Hazánkban affiliált vagy aggregált intézmények nincsenek.

A hitoktató- és hittanárképző intézmények

Hitoktatók és hittanárok képzése igen sok módon történhet. Az egyházzjog csak azt szögezi le, hogy a helyi főpásztoroknak kell gondoskodniuk a hitoktatók megfelelő felkészítéséről, kellő bevezetésükről az egyház tanításába, valamint a pedagógia elméletébe és gyakorlatába (780. k.). Lehetségesek olyan képzési formák, ame-

lyek nem szervezett oktatási intézmény keretében és nem felsőoktatási jelleggel működnek. A világ egyes országaiban ezeknek a *katekéta-kurzusoknak* döntő szerepük van az evangelizáció szempontjából.

Ismer azonban az egyházi jog olyan felsőoktatási intézményeket is, amelyek a katolikus hit tartalmával lényegileg összekapcsolódó, illetve a keresztény kultúrához tartozó területeken nyújtanak képzést. Ezeket a szaknyelv a vallási tudományok felsőfokú intézeteinek nevezi (821. k.). Ilyenek lehetnek hitoktatóképzők, hittanárképzők, nem papságra készülő szerzetesek vagy világiak egyetemi szint alatti hittudományi oktatására szolgáló intézetek, de lehetnek posztgraduális képzésre rendelt magasabb fokú intézmények is. Működhetnek más egyházi felsőoktatási intézménnyel összekapcsolva is. A római pápai egyetemek keretében például számos ilyen intézet van. Természetesen ezek önálló szabállyzattal, tantervvel, vezetéssel rendelkeznek, de valamilyen formában függnek az egyetem hatóságaitól.

²⁴ Vö. 381. k.1.§;
H. Schmitz: *Studien
zum kirchlichen
Hochschulrecht,*
Würzburg, 1990, 322.

Az ilyen intézetek alapítása, ha nem a fenti — egyetemek keretében működő — formákról van szó, a püspöki karok és a megyéspüspökök feladata. A *Codex* e két szövet egymás mellett említi (821. k.), ám teendőjük nem azonos. Maga az alapítás a püspök joga, a püspöki kar az országos koncepció kidolgozására, a tervezésre hivatott²⁴, bár természetesen az ország püspökei a püspöki kar keretében közös intézményt is alakíthatnak. Ezeknek az intézményeknek a tantervét, tananyaguk részleteit, szervezetük formáját az egyetemes egyházjog nem szabályozza. Az alapító egyházi hatóságoknak kell erről rendelkezniük — értelemszerűen az adott ország felsőoktatási struktúráját is figyelembe véve. Ha valamelyikükben a szent tudományok terén kánoni fokozat elérésére való előkészület is folyik, a dolog természetéből adódóan a képzésnek illeszkednie kell az adott tudomány egyetemi oktatását szabályozó egyházi normákhoz.

Hittudományi intézményeink és a magyar jog

Képzés az állami intézményekben

Hazánkban ma a jog elfogadja azt, hogy a szent tudományok felsőfokú oktatása kizárólag egyházi feladat. Minden ilyen képzést nyújtó intézmény egyházi intézmény. Ezek esetenként egy állami felsőoktatási intézménnyel együttműködési megállapodás keretében dolgoznak, de a képzés a saját ügyük, a végbizonyítványt az egyházi intézmény adja ki. Ezt az Alkotmány 60. §-a következtében tekintik szükséges formának.

Jelenleg az egyházilag hittudományi fakultásnak minősülő intézményeket az állam is ilyen szintűnek ismeri el (1993. évi LXXX. tv. 1.sz. melléklet I. B. a), de lehetővé teszi azt is, hogy az „egyházak” profán tudományokban képzést nyújtó egyetemet

Katolikus Egyetem

Református Egyetem

vagy fakultást tartsanak fenn. Ez a helyzet Budapesten, ahol a korábban Pázmány Péter Római Katolikus Hittudományi Akadémia néven működő ősi egyházi teológiai fakultás mellé a Szentszék jóváhagyásával a püspöki kar Bölcsészettudományi Kart alapított. Ez a két karból álló új intézmény egyházz jogilag katolikus egyetemnek minősül (807-814. k.). Az Országgyűlés a 2/1993. (II.4.) OGY határozattal ezt az intézményt *Pázmány Péter Katolikus Egyetem (Budapest)* néven ismerte el (vö. 1993. évi LXXX. tv. 1.sz. melléklet I. B.a). Az új fakultást, mely 1992 őszén Tanárképző Intézet néven kezdte munkáját, az 1023/1993. (V.6.) kormányhatározat ismerte el Bölcsészettudományi Karnak. Megjegyzendő, hogy legújabban az Országgyűlés a budapesti Református Teológiai Akadémia, valamint a Nagykovácsi és Dunamelléki Református Hitoktató és Tanítóképző Főiskola összevonásából keletkezett Károli Gáspár Református Egyetemet is elfogadta.

Hasonló a helyzet a hittudományi főiskolák esetében is (1993. évi LXXX. tv. 1.sz.melléklet II. B.a). Az egyetem, illetve a főiskola elnevezést — mint a fenti példánkon is láttuk — csak az Országgyűlés által vagy annak hozzájárulásával létesített intézmény használhatja. Vagyis a magyar jogban az egyetemi és főiskolai minőség az országgyűlési elismerésen alapul (1993. évi LXXX.tv. 2. §/5/).

A hittudományi és az egyéb egyházi felsőoktatási intézmények, karok, szakok állami jogi helyzete között bizonyos különbség van. A hittudományi képzés követelményeit ugyanis az egyházi jogszabályok határozzák meg, a hittel összefüggő ismeretek tartalmát az állam az elismeréskor nem vizsgálhatja (uo. 114. §/1/). Az ilyen hittudományi intézmények belső életükben, kormányzásukban is nagyobb függetlenséggel rendelkeznek (uo. 114. §/3/). Az itt szerzett oklevél a végzettség szintje tekintetében egyetemi, illetve főiskolai oklevéllel egyenértékű (uo. 114. §/5/), de a hittudományi képzés tartalmával az állam nem foglalkozik. A világi képzést adó karok, szakok, intézmények az államilag előírt képzési feltételekhez igazodnak (uo. 114. §/2/). Működésükben természetesen őket is — mint nem állami és mint egyházi intézményeket — sajátos autonómia illeti (uo. 113. §,114. §/4/), de tekintettel a képzés tartalmának és a szakképzésnek az állami jogszabályokhoz való nagyobb kötődésére, helyzetük kevésbé speciális, mint a hittudományi intézményeké.

²⁵ Vö. Szövényi Zs.:
*Hitoktató és hittanár
szakos képzés a
pedagógusképző
intézményekben.* in:
Magyar Felsőoktatás 1
(1991) 5.sz.28.

Az állam nem határozza meg azt a képzést, mely az iskolai hitoktatás végzőjének szükséges. Ez kizárólag az egyház feladata, hisz ő végzi ezt a tevékenységet és nem az állam (1990: IV.tv. 17. §/2/). Az állam előtt csak az illetékes egyházi hatóság megbízására van szükség az iskolai hitoktatáshoz. Mégis, az együttműködés kedvéért a Magyar Katolikus Püspöki Kar más vallási vezetőkhez hasonlóan egyetértésre jutott 1991 tavaszán a Művelődési és Köznevelési Minisztériummal arról, hogy ahol állami főiskola vagy egyetem hallgatóinak valamely egyházi (hittudományi) intézmény

tanulmányaikkal párhuzamosan képzést nyújt, ott két szint legyen: a hitoktatói (óvodai és alsó tagozatos hitoktatásra) és a hittanári (felső tagozatosok és középiskolások oktatására)²⁵. Ez nem zárja ki, hogy az egyház ugyanebben a képzésben állami felsőoktatási intézménybe nem járókat is részesítsen, és azt sem, hogy maga más külön tanfolyamokat indítson hitoktatók képzésére. Ez utóbbi tanfolyamok szintje, tartalma csakis egyházi ügy.

A fent említett együttműködéses képzést „egyházi egyetem” vagy „főiskola” minősítésű intézmények végzik. A saját egyházi képzés egyéb, államilag főiskolának vagy egyetemnek el nem ismert formáival, azok intézményeivel az állam nem foglalkozik, azokat felsőfokú képzésnek nem ismeri el, és természetesen az ezzel összefüggő támogatásban sem részesíti őket. Egyházi szempontból azonban ezeknek a kurzusoknak is komoly pasztorális értéke van.

Összefoglalás

Egyházjogilag a hittudományi felsőoktatásban a következő intézménytípusok léteznek: 1. *Hittudományi kar* (c. 815-820). Csak a Szentszék alapíthatja vagy ismerheti el. 2. *Szeminárium* (c. 235-264). Egyszerre oktatási és nevelési intézmény, papnevelésre szolgál; egyházjogilag (egyetemes egyházjog, melytől a hazai helyzet nem tér el!) a benne működő hittudományi főiskola nem különül el tőle. 3. *A vallási tudományok felsőfokú intézete* (c. 821). Ilyen intézmények lehetnek hitoktatóképzők, hittanárképzők, magasabb szintű szakintézetek stb. Működhetnek más egyházi felsőoktatási intézménnyel összekapcsolva is.

Eszerint Budapesten van: *a/ Hittudományi Kar* (a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen), melynek teljes hittudományi képzést adó része a teológus szak; a Kar két másik szakja: *b/ a Hittanári Szak*; és *c/ a Levelező Tagozat* (hitoktatóképző jelleggel). A két utóbbi a vallási tudományok felsőfokú intézete, illetve a kar ilyen egyházi minősítésű szakja. Önálló tanterv és működési szabály szerint végzik feladatukat.

Vidéken: Van példa arra is, hogy papi szeminárium nélküli egyházi hittudományi főiskolán végzik a hittanárok képzését (Veszprém). Az államilag (hittudományi) főiskolának elismert szemináriumok által nyújtott hasonló képzésnek a szemináriumtól elkülönített (ami a közös órákat nem zárja ki) és külön tantervű, szabályzatú, bár egyházilag az illető szemináriumra bízott „vallási tudományok felsőfokú intézetében” kell történnie. Tehát célszerű ezeket külön hitoktatói vagy hittanári szak, tagozat néven megszervezni, a képzés tartalmát pedig a papképzéstől megkülönböztetni, lehetőleg országosan szintenként egységesíteni. Ennek tervszerű összehangolása a püspöki kar szervezésében, az érintett intézmények részvételével, folyamatban van.

KALÁSZ MÁRTON

Szarajevó

*a semmi minket szül, meghazudtolja
rég a prófétát, rég minden rettenetet
a gyilkos kéjelgő, földve a gyilkos
fölbámul, rád ámul, azok, akik
százezreket hagynak meghalni, de a zsoltár
panaszával hanyagul ujjat nem vetettek
rád vetnek, holott a vérontás, az éhhalál
az erőszakra rá-éneklő elme-halál
ha Isten elalvása, ön-képiünk elvándorlása
minden földtől, mit lehetne még mondanod
csak e tehetetlenségre az emberi gonoszság
mértvére — írj haraggal magad e levegőn
mesé égő maszkká ránk alvadt vérukkal arcunk
nem tudod, szépítsd a teremtés éktelen cáfolatát*

RAINER MARIA RILKE

Vigiliák I.

*A tarlott mező már pihen,
csak szívem nem alhat,
az est hajója szeliden
ring ölén a partnak.*

*Álomlelkű vigilia!
Itt vonul át az éj;
a Hold fehér lilioma
kezén csillogva kél.*

Schein Gábor fordítása

Patkány

*Vad, villogó szeme, törhegyű orra
mutatja, mily ravasz, sunyi, gonosz.
Lakóhelye szeméttelap s csatorna,
de minden undokságban otthonos.*

*A fortyogó őskáosz már kiszúrta
magából, mint kohó a salakot;
pokol-szobrász mintázta ezt a szürke
kis szörnyet, torz és durva alakot,*

*hogy elrondítsa azt, mi tiszta, szép,
fertőre váltsa, mit Isten megáldott:
legyen mindenből ocsmányság, mocsok;*

*hogy gyűlölködve rontsa azt, mi ép,
harapja, rágja, falja a világot,
míg nem marad, csak csótány és pocok.*

Vakond

*A föld mélyében született,
itt éli életét idétlen
fantomként cseppfolyós sötétben,
fűr járatokat, üreget,*

*hol eltengődik a család
rovarkosztón. Mi végre járna
fel zöld pászitra, napsugárra,
hisz szeme sincsen, úgyse lát;*

*itt boldog: másvilági szépség
nem ismert kísértéseit
vitéziül, rendületlen állja;*

*ha megkönyékezné a kétség,
elkergeti a büszke hit;
ez a hazája.*

Theodora

1928-ban született, író,
pszichológus.
Szerzőnkéről
részletesebben e
számunkban közölt
beszélgetésünkben
olvashatnak.

Volt pedig a világ ura, Theodora mintegy húszéves az Úr 528. esztendejében és uralkodott hatvannégy tartomány és kilencszáz-harmincöt város fölött. Ült színarany trónján, császári bíborral a vállán, fején arany koronája, s mindeneknek, kik elébe járultak, meg kellett csókolni a lábát. Még a nagy Belizárnak is, s voltak idők, amikor a császárnő hatalmasabb lett a császárnál. Építtetett magának egy palotát a Boszporusz partján, annak ázsiai fényű termeiből kormányozta a világot. Haeron felső emeletein fogadta a kedvenceit, a mélyben pedig börtönök sorakoztak, ezek sikátorai a Boszporuszra nyíltak. Prokopiosz szerint itt teljesedett ki Theodora világbosszúja. A bíboros meg azt mondja, rettenetes bíró a világiakban, de még rettenetesebb az egyháziakban, nagy szorgalommal úzte, süttette, égette, kerékbe törette és karóba húzatta azokat, akik megfelejtkeztek a keresztények istenéről. Vénusz szemétdombját, Embolont, ahol született, elsöpörte, a Szent Pantaleon-templomot építette a helyébe. Úgy halt meg, mint Mater Ecclesiae, negyvenévesen, boldog kora nyári reggel, 548-ban tavaszi napéjegylenlőség idején.

Erről ennyit kedves barátném, és most elmegyek masszírozatni a hátamat, legközelebb ereszkedjünk majd mélyebbre. Most menjen aludni, és bárhogyan alakul, úgy olvassa majd ezt az opuszt, kedvesem, mint egy hosszúra kerekedett széljegyzet sorozatot. Valamihé, ami megírhatatlan, határtalan és legyőzhetetlen bennünk, de azért ábrándozni lehet lesz felőle.

Volt Theodora életében az a szép szál, de boldogtalan Joannes! Az a reménykedő és naiv kocsiversenyző, Hekebolosz fia. Roppant szomorú a vége, talán nem is illene beszélni róla, különös áldozata az asszonyi világbosszúnak. Tűnődtem ezen eleget, ezen a világbosszún, amiről az elfelejtett bíboros útinaplójában olvastam volt, azon a boldog kora nyári reggelen, tavaszi napéjegylenlőség idején. Világbosszú; ízleltem a szót, míg tangerozta Adél zsábás derekamat a Szent Lukács-fürdő kádjában.

Ennek is — mármint az asszonyi világbosszúnak — köze van a szerelemhez, persze közhely, mert mindennek van köze a szerelemhez, a teremtéstől fogva. Nem szégyen. Közhelyet Anatole France is mond eleget. Igen kedvelte őt. Emlékszik? *A Miasszonyunk bohóca* című írása miatt kedvelte édes barátném. France szerint a szerelemnek azzal tett legnagyobb szolgálatot az egyház, hogy bűnné avatja. Úgy áll a dolog, kedvesem, hogy amíg a galileai próféta meg nem jelent a színen, addig önöket nem igazán számították az emberi nemhez, bocsánat, hogy ezt kimondtam, pedig egy magamfajta száritott fügefű nyugdíjas ügyvéd lehetne tapintatosabb. De így

igaz. Még a szent törvénykönyv is asszonyi állatként emlegeti kegyedéket.

Mígnem feltűnt két rejtelmes hösnő, a két Mária. Egyiket a Galileai szentté tette a szüzessége és anyai szenvedése miatt, a másik Máriának pedig a vaskos szerelmi bűneit megbocsátotta. Csak úgy! Korszakalkotó tett. Nem beszélve a kövekről, amik elmaradtak. Ezért lett olyan hódító a galileai próféta vallása, mert e kétféle női szereteten épült, az anyain és a megtisztított földi szerelmen, és e két áramlástól erősen felszökkent az ősegyházban az asszonyi állapot hatalma, miséztek, térítettek, beszéltek, hódítottak Önök — végül ez már egyenest rémisztően hatott a férfiak szívére. Olybá kellett venni, nekünk férfiaknak, szinte megijedek most is, hogy éppúgy tekinti a szereti önöket a galileai férfi, akár bennünket, de ez még mind semmi. Kitetszett, hogy Önök, kedves barátám, mintha jobban értenék azt a bizonyos bűvölő ellenállhatatlan melegséget, azt az erőszak nélküli türelmes egyszerűséget, és mi csak bámultunk szorongva. Ma se mindig értjük önöket. No de akkor! Gondolhatja, micsoda félelmet keltett az Önök furcsasága, az, hogy az asszonyi állatság mögött felfedeztetett valamiféle női megmagyarázhatatlanság, nohát attól megrémültünk. Hitbéli féltékenység, mondjuk így, és villámgyorsan eltiltottuk önöket, amittől még el bírtuk tiltani, elsősorban az oltártól. Nem sokat késlekedtek szigorú és aszketikus hajlamú férfi társaim: kezdték viperának, démonnak nevezni önöket és kimondták bűnnek a szerelmet. De már későn! Teljesen és tökéletesen már nem lehetett minden úgy, mint volt. És azt hiszem, ehhez a múlthoz, mint gyökérhez az ág, úgy tartozik a világbosszú. Mert ezek után, ha bármely hatalomhoz jutott egy nő — miként Theodora császárné —, elégtételt vett a világon az ősi kisemmizésért.

Kocsiversenyen látta meg. Talán a boldogtalan ifjú, ez a Joannes, a győztes pózában akart volna bemutatkozni anyjának, a császárnőnek. Mint említettem, ennek a Joannesnek édesapja Hekebolosz volt, és Gibbon történész nagymester szerint az apa a halálos ágyán megmondta volt Joannesnek, hogy valódi szülőanyja maga a császárnő, aki egykor, még ifjan, Hekebolosz ágyasaként funkcionált. Mások szerint azonban ez az ifjú fantaszta lett volna. Olyan, mint itt minálunk az ál-Istvánka: Horthy István egykori kormányzóhelyettesnek — aki repülőgéppel lezuhant a keleti fronton — ál-fia. Fel-feltűnedeznek ilyenek. Emlékszik, milyen fess férfi volt az a repülőztiszt, a kormányzóhelyettes? A frivolabb cserkészlányok gyűjtötték a fényképét, azt szerették, amelyiken sújtásos atillában, rókaprémes kacagánnyal a vállán és hollófekete — talán némi brillantinnal — hátrasimított hajjal magasodik apjának, vitéz nagybányai Horthy Miklósnak a karosszéke mellett. Az ő fia volt a kis golyófejű Istvánka. Nos, az ál-Istvánka pedig azt állítja (ma már van vagy ötvenéves), ő az igazi, és akit kimenekített a familia Nyugatra, mikor az oroszok közeledtek 1944-ben — az nem az igazi.

Maga nem gyűjtötte a kacagányos repülőtiszt képét? Ha igen, akkor bizonyára széttépte, mert emlékszem sírós arcára akkor, amikor bejött a zsidótörvény, és Maga toporzékolt, azt kiabálta: „hát akkor én már Erdélyhez nem formálhatok jogot?” Theodora kivégeztette Joannest.

Itt megint többfelé válik a történet. Egyesek szerint — Gibbon így írja — Theodora féltette hatalmát Joannestól, buta ármánykodónak és fantasztának mondta ki a fiút, noha tudta, hogy a saját szülötte. Ismét mások szerint csak akkor tudta meg, hogy a saját gyermekét küldte halálba, amikor már megtörtént a kivégzés. Prokopiosz volt az, aki a császárnő fülébe súgta a rettentő hírt, de addig várt, amíg meg nem hozták a fiú halálhírét és csak akkor... Ez beleillik a gyűlölködő és képmutató Prokopiosz-képbe.

Kerubok szárnyaiban szatírok nyitják fel smaragdszín szemüket. Theodora a közlés percében — úgy látszott — meg se rebtent. A szatír mintha csak pislantott volna, majd visszaeresztette gyorsan a szemhéját.

Az a távolságtartás! Annyira értette, tudta, befelé, kifelé egyaránt. A palotában, a cirkuszban, bárhol tudott elhelyezkedni a térben, a viselkedés mesternője volt, egyszerre fenséges és gyengéd, artistikusan pompás, súlyos és finoman könnyed, keményszemű is, amikor a parancsát megtagadóknak lenyúzatta a bőrét, és sötéten humoros is persze, amikor éjek éjszakáján felköltette Bizánc néhány előkelőségét a legédesebb álmukból. Szolgáival a Szent Palotába kísértette őket. Az álmukból felzavart urak a halálra készülők imáját mondták. De a fényes terembe jutva kiderült, csupán a császárnő fényes lábbelijét kell megcsókolniok, és ezzel valamiféle játékos komédia részeseivé váltak. Az udvarhölgyek talán fogadást kötöttek, hogy hány ajak érinti hajnalig a császárnő cipellőjét vagy ilyesmi. Node mindez csupán külsőség. A viselkedés nagymestere befelé is elhelyezkedik a maga legbelsőbb tereiben. Távolítja, amiről nem akar még tudomást szerezni, mert még nem elég erős a szív a rémhír fogadására. Így távolíthatta Theodora a tudomásulvételt, egy álló hétig nem látszott rajta, hogy felfogta volna: saját gyermeke volt Joannes.

A kocsiverseny azokban a hetekben teljesen megbolondította a keresztényeket. Korábban ugyanis a szélsőségesen szent papok a tisztátalanság vermének mondták a cirkuszt, miegymásnak, és ettől a vallásos nézők lelkesültsége kicsit lelohadt. Elmentek azért sokan, de oldalozva, sompolyogva. Ám egy ideje az embereket nem lehetett eltántorítani. Iparkodtak szegények illendően távol maradni és keresztényhez illően viselkedni, mégis — ha lovakról és kocsiversenyekről volt szó — azon nyomban megbokrosodtak, és mámorosan tódultak befelé a hófehér, bűnös tojásba!

A szélsőségesen szent papok már-már kutyaszorítóba kerültek. Bárányaik vadulása és saját szent dörgedelmeik hiábavalósága miatt kezdtek megszégyenülni. Keresgélni kellett valamit a régi ira-

tokban, igazolandó, hogy a cirkusz a démon seggelyuka. Csakhogy a szent könyvek nem akartak nyilatkozni. Maga a legszentebb Biblia, mintha nyelvet öltött volna, mert valahányszor felütötték, mindig az Illés szekerénél nyílt ki. Mintha itt lenne nyitja a dolgoknak. Pont a tüzes szekér? Hogy jön ez a versenykocsizáshoz és a versenyláztól felhevült bizánciakhoz? Hívtak segítségül teológust Rómából, s megérkezett tavaszi napéjegyenlőség idején egy derűs vasárnapon az odüsszeuszi lelkületű pap, kit úgy iskoláztak, mint később a jezsuitákat, s aki születésénél fogva rabbinista aggyal rendelkezett. Az is lehet, maga volt a Szentlélek, mert ő mondta ki az igazságot. Vannak ilyen dolgok. Hatalmas és unalmas szófűzésekkel kezdte, a szóáradat arra kellett, hogy az álmodástól már kókadó fejekbe könnyedén becsusszanjanak a különösségek, amik egyébként fennakadnának a szélsőségesen szent papok logikáján.

Kerubok szárnyaiban szatírok nyitják fel smaragdszín szemüket. Majd hirtelen lezárják.

— Itt van előttek a Nagy Jel! — kiáltott a római teológus.

— Azt kérditek, mit jelent az, hogy szüntelen odakap ujjatok, ahol Illés szekeréről van szó a Bibliában! Megmondom. Azt jelenti, hogy a bizánci aréna fehér tojásában megismétlődik Illés tüzes szekerének végtelen futása. Kicsiben, elaprózva. Lévén az Örök Egyben minden együtt, együtt a tűz, a szekér, a vér, a karó és a méta, a győzelem, a végtagtörés és a péppé zúzóadás, a delfin, a Castor és Pollux fején lévő sapka. Ebből az Örök Egyből valami *időbelivé* válik, a dolgok elő-előjönnek, magukat ismételve, de mindig kicsit vagy nagyon másképp. Ahogyan a jól elkészített ürühúsból hol ez, hol amaz a fűszer illatozik elő rágás közben, noha az egész: ürüszült. Előjött Káin és Ábel drámája Ézsau és Jákob ügyében és azóta ezerszer. Ádám Jézusban, Sophia Máriában. A jellemek, a drámák, a históriák és fenomének épp így, de sose hajszalra pontosan. A fő az, hogy Illés tüzes szekerének nagy futása szétdaraboltan ismétlődik a ti arénátokban. Legyetek rá büszkék és fogadjátok kevélység nélküli szent alázattal. Mert az a kéjes szárnyalás ott a pályán és a lelátók boldog sikolya azt jelzi, kedves jó atyák, hogy már nem egyedül Illésé, hanem ezreké lehet az elragadottság és elragadhatottság. Zöldeké, kékeké, versenyzőké, nézőké, patríciusoké épp úgy, mint a rabszolgáké, mint a lovaké és a csillogó küllőké.

Ettől kezdve megszűnt ördög lyukának lenni az aréna, bevonult a cirkuszba a pátriárka, a legájtatosabb hívő is bízvást megbokrosodhatott, ha indult a futam.

A császárnőnek legalább egy könnyű talpsimogatással eltelt órácska kellett ahhoz, hogy be merjen lépni a cirkuszba. Szomorúbb napokon ehhez jött a jázminszagú fürdő. Ha nem jól készült fel, akkor a páholyba lépéskor elkapta szívét a vasmarok. Mert különösségek, amolyan látomásfélék is mutatkoztak.

A Palotából a föld alatt vezetett az út a cirkusz császári páholyába. Csavaros bélrendszerek, csigalépcsők, kiöblösödő és keske-

nyúló folyosók tekeregtek itt; a páholy maga úgy meredt bele a cirkusz ovális légtérébe, mint egy védtelen félsziget a morajló tengerbe. Rengeteg fej és szem sugarában, a tekintetek metszetében, a tömeg, a kiszámíthatatlan állat közegében a páholy — de nem tőlük félt a császárnő, ez a Nika lázadáskor is megmutatkozott. A császárnő három kislánytól félt. A látványuktól és ami érzést keltett a látvány. Feltűntek az amphiteatrumban, virágkoszorú a fejükön. Úgy álltak a bejáratnál, pontosan úgy, ahogyan ők hárman álltak valaha, testvérek, Komita, akit Indarónak is hívtak, Anasztázia és ő, Theodora. Ez a virágkoszorús álldogálás volt életfordulója, attól a naptól kezdte foggal és körömmel tépni, marni kezdte, aki gúnyolni merete, akkor határozta el, egyszer s mindenkorra, hogy győztes lesz és véges-végig nyertes. Mondhatnánk itt mi, kedves barátném, okosan és nem kevés rokonszenvvel, hogy az alakmíntázó történések boldog-boldogtalan folyamata kezdődött: egy cirkuszos gyermek nyolcévesen úgy dönt, hogy kezébe kaparintja sorsát.

Ez a virágkoszorús ácsorgás az apa halála után történt. Addig is visszaéltek Theodora gyermek létével, de a kislánynak nem volt erről tudomása. Még tetszett is neki állni a medve nyakán, az ügető állat durva szőrzete csiklandozta a talpát és a lelátókról apró tárgyakat, édességeket dobáltak. Bizonyos látószögből vicc volt az egész. Az sem rontotta a kedvét és az ártatlanságát ezidőn, amíg apa élt, hogy ostoba erotikus jeleneteket is el kellett játszania a nyílt színen az állatokkal. Imitálni mozdulatokat az állatok hasa alá csimpaszkodva, a közönség röhögött, szennyes és vörös pofák hajoltak előre a lelátón. A kislány is nevetett, érezte a mozdulatok groteskségét és azt, hogy az állatok idétlen moccanatai furák, de a jelenet durván rafinált pervertáltsága még nem igazán jutott el hozzá. Talán mert apja és a védettség-érzés, ami az apából sugárzik, mint a várfal, körülölelte. Lányok és apák között néha megvan az a patakparton ücsörgés hangulatához hasonló csendes biztonság. Boldogító örök helyzet. Megjelenhetnek azután is a nő életében bizonyos férfiak, akik mellett ráérezhet erre a régi mennyei biztonságra, férfiak, akikből kitetszik és akikben megmozdul a hős. Erejük egyenlő a védőével, a védelmével. Pedig lehet, hogy a férfi csak egy foghíjas tevehajcsárnak pofázott vissza vagy kofának és nem viselt aranylő vértet. Mégis beiktatta magát a nő és a veszély, meg az elmúlás közé. Ó Isten! Ezek a Szent Györgynek észlelt férfiak mekkora mély sebeket tudnak ejteni, akaratlan, a nőn, akár a sárkány húsában a dárda, ha nem váltják be a védelem szent ígérését, amit ők *személy szerint* talán nem is ígértek.

Nézze, kedves barátném, én azokban a hitleri időkben — éppen pingpongozni készültünk — nem tudtam Magát jobban megvédeni. Csak annyit tudtam tenni, hogy az erdőtanácsosék verandáján sarkon fordultam, kamasz mancsommal megfogtam a Maga kezét és köszönés nélkül lementünk a széles kőlépcsőn, megkerültük a hatalmas virággruppot és kiléptünk a kapun.

Az erdőtanácsoséknál jókat lehetett pingpongozni a verandán. A virággrupp telis-teli volt petúniával, mézes illatuk szállingózott, mint a Tereczkey és Schulhof Rebeka birtokán a petúniáknak. Maga a tizedik esztendeje körül járhatott, már túl azon a cirkuszsátor alatti élményén, amikor megérezte, hogy itt valamennyien egy borda vászonba vagyunk beleszöve, de akkoriban erről még nem beszélt, nem lévén még ilyenekre szava. Az erdőtanácsosék fia osztálytársam volt az egri cisztereknél. Náluk a petúniás virágágy mellett észveszejtő jókat játszottunk. A tanácsosné haját hirtelenszókére festette a fodrász, amúgy kiváló háziasszony lehetett, mert azok a lekváros kenyerek — mindig másféle lekvár és igézőbbnél igézőbb ízek —, amiket ott ozsonnáztunk, említésre méltóak. Egyik délután eljött velem Maga is, barátném. A verandán álltunk, válogattunk a parafa ütők között, ropogtattuk a celluloid labdákat, az erdőtanácsosné engem félrehívott, és csak annyit mondott, hogy „ne hozz ide máskor zsidógyerekeket”. Kővé váltam. Nem éreztem semmit, kővé pedig attól a felismeréstől váltam, hogy tehát ez így működik. Vagyis az az ez, amiről az újságok már írtak, és apáék étkezés közben emlegették például a numerus clausust, vagyis megszabják az egyetemi hallgatók között, hány százalék legyen zsidó és nem zsidó. De ez oly távoli volt, nem vonatkozott ránk, észbe nem vettem. Aztán ez így mutatkozott meg az erdőtanácsosné verandáján. Aha.

Mi mást tehettem, lementünk a lépcsőn, elhaladtunk a petúniáktól illatozó hatalmas és kerek virágágyás mellett. Szótlanul mentünk. Maga nem szólt semmit. Gyanútlanul jött, mint a bárány a levágásra, gyanútlanul, amint a madár a hálóba. Ez fáj a legjobban. Ámbár, talán nem volt gyanútlan, talán éppen azért nem kérdezett semmit tőlem akkor, végigmentünk a poros főutcán, nem kérdezett semmit. Meglehet tapintatból. Miféle Szent Györgynek észlelt? Ámbár miféle erőm lehetett volna nekem akkor? Semminő. A nők valóban sérült madarakká válhatnak, aztán önvédő maszkokat falkálnak, illet-olyat, keményet vagy nyafkát, ismét máskor — ahogyan Theodora tette kislánykorában — kifejlesztik magukban a hatalommániát, akár valami újfajta aszfodéloszt, és részeivé válnak az imént emlegetett világbosszúinak.

Akkor kezdte a készülődést a világbosszúra, amikor apjának, Akáciusznak karját letépte a medve. Az, amelynek nyakán táncolni szokott volt a leánygyermek, vagyis a halál az aréna alatti barlangnál a medve állkapcsát használta. Mire a gyermek Theodora odaérkezett, már a mozdulatlan férfit látta, viaszsárga arc a piszkos fekete földön. Surrogva elszállt a védelem.

Kappadókiai János döntött az új arctotroph vagyis medveőrző kinevezéséről. Theodora anyja gyorsan feleségül ment a medveőrző segédhez, bízni lehetett abban, hogy ez a férfiú kapja meg az állást és a vele járó 500 aranyat. Ámbár az aréna alatti barlangokban és a bordélyházakban azt beszélték, hogy Kappadókiai Jánosnak saját jelöltje van, ez elremítette a kislányok anyját. Kieszelte

azt a bizonyos toporgó kéregetést: a három kislány álljon oda felkoszorúzva az aréna bejáratához, kántáljon, rimánkodjon, énekeljen, keservesen dalolgasson és könyörögjön az állásért Kappadókiai Jánosnak. Miközben árad a nép kifelé vagy befelé az aréna tojásba.

Ez a kántáló, rinyáló helyzet, ez a megalázó virágfejűség, ez a három kis hülye volt a császárnő látomása. Belépett a császári páholyba, az aréna bejáratához pillantott és ott látta meg önmagukat. Nem tudta eldönteni: vajon képzelődik? A régi emlék olyan erősen bukkant fel, hogy most kivetíti a látványt? Vagy valóban ott áll az a három hús-vér kislány? Beöltözve, mint ők akkor? Felvirágozva, mint ők akkor? Talán rinyálnak is? Ez idáig, a páholyig nem hallatszík. Valaki gúnyolódik vele? Merő csúfondároságból emlékeztetni akarja a múltjára? A császár így titulálta Theodorát a lakomákon: a Kimagasló, a Pompás, a Csúcsszerű, a Mindenekfeletti Isteni Ajándék. Valaki hascsikarást kaphatott az irigységtől és így könnyit most magán.

Kerubok szárnyiban szatírok nyitják fel smaragdszín szemüket.

Meglehet Kappadókiai János rokonai bosszantják. Theodora ugyanis, császárnő korában, alaposan bosszút állt Kappadókiai Jánoson, hiszen a rinyálás óta utálta, ami rinyálás, ráadásul fölösleges volt, mert a bordélyházakban igazat suttogtak, valóban más kapta meg a medveörzői állást és nem Theodoráék nevelőapja.

Egy ízben ez a jelenet is megismétlődött az aréna bejáratánál, amikor az egyik sovány koszorús gyermek rácsimpaszkodik valamely előkelő férfi karjára. Az meg lendületesen lerázza, mint valami utálatos kutyakölyköt és repül a gyerektest messzire, bele az épp kifelé áradó tömegbe. Ettől a látomástól szenvedett a császárnő legjobban. Pontosan emlékezett, ő volt az hármójuk közül, aki szinte ráugrott az arénába érkező Kappadókiai Jánosra. A vállába kapaszkodott, hozzásimult, mint egykor apjához, és a védelemkérés abban a másodpercben még jól is esett. Az meg elhajította.

Maga is így taszított rajtam, barátném. Nem, nem! Bocsánat, Maga nem volt ernyire rideg. És hálásnak kell lennem, hiszen első kérésemre megjelent az eгри strandon és kihozta az Ady fiúkat a várbörtönből. Ez 1945-ben történt. A két Ady fiú az eгри főutca járdájára véges-végig odafestette, hogy RUSZKIK MENJETEK HAZA! GO HOME! RUSZKIK MENJETEK és így tovább...

A ciszter templomtól le egészen a Lyceum épületéig.

A kisebb Ady fiúval is egy osztályba jártam, mint az erdőtanácsosék fiával, a ciszterekhez. Nagy homlokú, riadt barnaszemű, sötéthajú fickó volt, küllemre valamelyest formázta a híres rokont, a költő Ady Endrét. Ám a kis Ady szerény volt, sose veszkődött vad pózolásokkal. Nem úgy a bátyja, aki porcelánkéék szeme, búzakék parolija — ha jól emlékszem, páncélosoknál szolgált —, szőke, erős szálú, göndör haja miatt külsőre mindenben elütött a költőrokontól. Amúgy szép férfi volt, de alacsony és két szenvedélyéről tudni lehetett. Verseket írt ő is és illetlen kívánságokkal rohamozta a szí-

gorúan nevelt kisvárosi úrilányokat. Érseki város volt, és ez a tény szigorúbban hatott az illemre; míg egyebütt a háború fellazította az erkölcsöket, itt nem. A város legfőbb pontján trónolt a bazilika, kimagaslóan. Előtte mélyebben, mintegy szintkülönbséggel lejjebb a palotának beillő érseki udvar, fenyőfákkal övezetten. A bazilikától jobbra a Káptalan utca, szépséges barokk paloták sora, minden palotácskában egy-egy kanonok lakott a személyzetével. A szárnyas, súlyos kapukon lakkozott fekete batárok gördültek kifelé, befelé, pompásan ápolt lovakkal, a bakon egyenes hátú kocsis, sújtásos szürke atillában. Klapp-klapp, a kanonoki lovak patkócsattogása örökös kelléke volt a Káptalan utcának. Csak a patkók hangja, nem a kerekeké, azokon fehér gumirádlík, s a kerékzajt ezek felfogták. Az egri úriasszonyok fogaik között szűrve, diszkrétén és halkán megjegyzéseket tettek — de szigorúan csak ha egymás között voltak — egyik kanonokra. Arra, aki bizonyos esteken a hóstyára viteti magát (hóstyá = Hoch-Stadt). Minek ahhoz gumirádlis batár, igazán mehetne gyalog, mondták, megáll a batár egy bizonyos háztól nem messze, a bizonyos házban egy magányos nő lakik. Nem voltak különösképpen felháborodva ezen az egri úriasszonyok, csak épp a dolog hányavetisége nem tetszett, az, hogy valaki, és épp egy kanonok, kevésbé vigyáz az illendőségre. Az úrilányoknak sűrű szövésű fekete harisnyát kellett viselni, a blúzok és szoknyák alatt pedig erősszálú fehérmeműket, hogy a test domborulatai elő ne tűnjenek. Mater Heintz-nek azonnal feltűnt, ha a serdülő növendékek közül néhány hirtelen megnőiesedett, de lazábban öltözött, ilyenkor szigorúan azt mondta: „kérjenek otthon vászon melltartót, mert Önöknek már reng a testecskejük, s ez a férfiakat idegesíti”. A férfiak errefelé valóban nyugodtak voltak, talán e mindenre kiterjedő figyelemnek köszönhetően. Ezért lett feltűnő és meglepő a kékszemű és hirtelenszöke Ady Bandi. Azt suttozták, fogaik között szűrve a szót az egri úriasszonyok, hogy túlságosan merész. A bankigazgató lánya, Komlós Kati, elvihorászta a barátnőinek, hogy ez az illető bizony, a lila lámpa alatt, amelynek selyem burás ernyője inkább csak az arcokat világítja meg és az asztal lapját, megsimogatta a combját előbb a matrózsoknya felett, azután alatta. A barátnők lángoló arccal hallgatták, és otthon továbbadták a hírt az édes mamáknak. Ady Bandit gyanakodva fogadták a jobb családok, és a leánygyermekkel megígértették, hogy soha, sehol a mama felügyelete nélkül nem találkoznak a porcelánkéek szemével.

Két birgerli csizmás férfi és két fegyveres jött értük. A városban mindenki tudta, hogy az egri várban rendezkedtek be az új rezsim emberei, ott van a politikai rendőrség, oda vitték az Ady fiúkat. Azon a napon találkoztam a strandon Löwl Lacival. Rám nézett, vizsgálta az arcom és kitalálta a gondolatomat: „Ne is kérj, mert nem megyek be a várba az Ady fiúkért. Hallatlanul misz nekem itt minden. Angliába készülök.” Elnéztem könnyedségét, Löwl Laci fürdőnadrágban is elegáns volt, és túl kifinomult meg kényes ah-

hoz, hogy birgerli csizmát húzzon, és kutakodjon azok után, akik a gettót őrizték vagy nyilas karszalaggal karjukon kísérték a zsidó sorokat a vagonokhoz. Semmi hajlandóság nem volt benne, hogy bármiképp együttműködjön a politikai rendőrséggel. „De hiszen ők nem...” dadogtam... „Az Adyk csak fölfestették...” „Nem érdekel” válaszolta hűvösen. Újra vizsgálta később az arcom és azt mondta: „A mezőkövesdi zsidó családok is visszajöttek. Már aki megmaradt közülük. Saroltáék megmaradtak.” Tudta, hogy rajongok Magáért, barátnóm. Este kiemeltem a szekrényből azt az aranycirádás keretű családi fényképet, amit egyszerűen kivettem a háború utolsó heteiben a mezőkövesdi fotográfus összetört kirakatóból és hazahoztam. A Maguk családi fotóját. Bizalomkeltően mosolygott rám a képről. Írtam egy képeslapot, segítenie kell, minden délután várom az egri strandon. Boldog voltam, amikor a harmadik napon megjelent. A haja különös volt, apró csigákból állt, a lekopaszított, majd növésnek induló természetesen göndör haj vastag kis réz-kígyó tömege. Az a régi, a vállig érő, hullámozó, áradó hajtömeg, ami csak hátul hullámozott, mert elől, a homloknál rendszerint lefogta egy sötétkék pánt, nos ez a haj sehol. Nem mertem megkérdezni, merre járt, Löwl Lacitól sem mertem. Fehér kétrészes vászon fürdőruhát viselt és kicsi volt, bár nem vézna, de gyereke-sőbb, mint amilyenre emlékeztem, talán a kisfiús haja, az tette. Vigyorogtam bambán.

Pedig lett volna hatalma Theodorának földeríteni, hogy — amennyiben nem látomás — akkor kik űzik vele ezt a tréfát. Most ez a rész következne ide a jegyzetfüzetemből: Pedig lett volna hatalma...

Pedig lett volna hatalmam, ott az egri strandon kifaggatni Magát akkor: hol járt, mit látott, hová vitték a németek, dolgoztatták-e vagy sem, bántották-e vagy sem, melyik munkatáborból jött vissza vagy Svájból tért meg, ahová a kiváltságosokat engedték. Nem, ez utóbbit nem kérdezhettem, mert akkor még nem tudtuk, hogy voltak kiváltságosak is, akik a haláltáborokat kikerülhettek. Mégsem kérdeztem semmit. Ki tudja, miért nem! Ámbár — ahogy most utólag meggondolom — talán azért nem mertem kérdezni, mert Löwl Lacinak volt két mondata, mikor kérdeztem tőle: „Lili?” Löwl előbb hallgatott, nézte az uszoda vizét, majd szárazon, erőltetetten szigorú képpel azt mondta: „Katonai bordély. Belepusztult.” Löwl Lili, aki épp oly kifinomult volt, szép és elegáns, mint az öccse. Valójában ez a két mondat rémített meg, talán ezért nem kérdeztem Magától semmit, pedig hatalmamban volt a kérdés lehetőségé. Amint közeledett az egri strandon felém, apró rézkígyókkal a fején, később, felnőtt korára a haja megbarnult, közeledett, zárt arca volt, de kedves és nyugodt, azt biztosan éreztem, hogy megőrizte belső egységét. Nem, bordélyban Maga nem lehetett.

Napoztunk. Megbeszéltük az Ady fiúk kihozatalát a várbörtönből. Maga ismerte a birgerli csizmásakat, amikor még nem voltak

birgerli csizmák és nem voltak gettók sem, amiknek őreit most keresik, akkoriban együtt teniszezett a mostani birgerlisekkel.

Később, jóval később, amikor már barna volt a haja, túl az első házasságán, amikor tojás alakú fülönfüggőt az erezett márvány éjjeliszekrényhez kocogtatta, akkor mondta meg: persze, hogy eltaszított magától már másnap, vagy annak a gyönyörű napozó délutánnak végére. Mert semmit sem kérdeztem Öntől és ez fájdalmasan érintette.

Pedig hatalmában állt Theodorának az is, hogy ott a helyszínen, Castor és Polux szobránál lefogassa a három gyermeket, a közönség előtt kivallassa, kik állították oda őket, s a bűnösöket ott azonnal kivégeztesse. Az ilyen váratlan műsorszámok kedvezően hatnak. Egy ízben például két idegen clown jelent meg az arénában, szünetben. Játékhajócskákat hoztak magukkal, eldugták a ruhájuk alá, majd követelték egymástól, huzakodtak, bolondoztak, mígnem egyikük kijelentette: ez semmi, a múlt héten a prefektus egész hajóhadat dugott a zsebébe. Erre a mondatra Jusztinianusz császár felkapta a fejét. Szürke szeme foszforeszkált, nyaka megnyúlt, bőrén átfutott a remegés. Ott helyben beküldte az aréna közepére a prefektust, cáfolja meg a clownok szavát. A két clown lekapta fejéről a bohócsipkát, a ragasztott szakállt és az álarcot. Kiderült, igazi vádlók ők, hajótulajdonosok, akik nem tudtak hivatali úton érvényt szerezni igazságuknak. A tömeg remegve és boldogan figyelte a valódivá vált előadást. A száraz és előkelő prefektus védekezett, s az egészszöböl a tömeg nem sokat értett, azt azonban igen, amikor máglyát rakatott Jusztinianusz az aréna közepén és ott helyben megégették a prefektust. Gyönyörű délután volt, a váratlan mutatvány izgalomba hozta az embereket, soha annyi köményes bor és mézes lángos nem fogyott.

Vakít a fehér mészkő és márvány. A karzaton a négy bronzparipa, körbe márványszobrok. Mióta a ravasz római teológus kimondta, hogy az aréna egyáltalán nem az ördög luka és a kocsiversenyek Illés tüzes szekérének elaprózott futásai, pici szimbólumok, azóta a keresztény szentek is kezdtek itt tanyát verni. Békén álldogáltak a pogány szobrok között, nyállal átlótt test és más testek kerékkel, lepellel, serleggel, egyéb személyes holmikkal.

Odalenn a futamok között válogatott produkciók szórakoztatnak, aranyozott krokodilusok vonulnak, hátukon törpék, a lilárakékre festett struccokon szemfényvesztők lovagolnak, akrobaták, műlovasok és szörnyetegek mutogatják magukat. A két párt szervezi őket, ahogyan mindent a pártok szerveznek itt, kezükben a pénz, nélkülük szétfolyna a város, akár a túlkelt tészta. Megszervezik a bognárokat, a szíjgyártókat, a kovácsokat, a trénereket, az istállólegényeket, a paszománykészítőket, a vadállat-idomárokat, az istállófiúkat, a kuruzslókat, az orvosokat, a masszöröket és a csillagjósokat. De nemcsak itt, a Szent Palotában is ott nyüzsögnek a pártvezérek, a zöldek, akiket ma kedvesen liberálisnak monda-

nánk, akkor inkább az eretnek szót ragasztották rájuk, ők kedvelik az újításokat, a reformokat, a kék párt pedig őrzi a múltat, mint az ortodoxok.

Kerubok szárnyai közt szatírok nyitják fel smaragdszín szemüket.

Mintha szeretnék a halált. Maga a méta, azaz a célkő nem egyéb: sírkő. Mert régebben tényleg a játékok megalapítójának sírkövet tettek célkő gyanánt oda. Tiszteletére futottak a lovak. S ez a tény rányomta bélyegét a bizánci kocsiversenyzésre, később is a felszabadító halál szellemében játszottak és versenyeztek, futottak halotti futamokat. Valahányszor a száguldó fogatok megkerülik a métát, a célkövet, a főrendező mindannyiszor eltávolít két tárgyat a magasba helyezett rúdról. Egy tojást és egy delfint. Égetett agyagból készültek, női jel az előbbi, férfi jele a másik, a kettő együtt az emberlény; egy méta-kerülés egy létezés-körforgás. Az emberlény — a főrendező által — porba zuhan, majd visszatér a kiindulópontra. Halál és roham, halál és roham, újból halál és roham. A bizánci banda ezt érti, és üvöltve tombol gyönyörűségében, talán attól, hogy érti. S ha valóban kileheli lelkét egy kocsiversenyző ott a szemelátára, ez természetes és fenséges. Amikor elszakad, elmetsződik az indulók előtt a köldökszinór, azaz a kifeszített kötél, kirobbannak a boltozott indító tömlőcből a kocsik, berohannak a pályára, magasak, könnyűek, hintázók, kétkerekűek. A versenyzők meztelen karral, meztelen lábbal állnak a magasban, tunikában, bőrsapkában, fogaik között az ostor, övükben kés. Ilyenkor dagad fel az a lázas zúgás a tojásban. A fordulóban a kocsik megszorulnak, ezek a szívverést elállító zónák. Itt esnek az ütközések, a farolások, a zúzódások és eltiprások, itt válhat iszamlós péppé ember és állat.

Mikor az első méta-kerülés ideje eljött, akkor figyelt fel a császárnő. A belül kerülő kocsiversenyző késére ráesett a napfény. És a fény-nyaláb, akár a nyíl, úgy vágódott vissza a késről — egyenesen a császár páholyába. Joannes kése volt.

Tehát az első métakerülés. Theodora az elrobogó kocsik után pillantott. Ismerős volt az az enyhén domborodó hát, a nagy váll, mintha Hekeboloszé lenne, de ez nem tudatosodott élesen. Csupán elfogta ettől a domborulattól a roppant szomorúság. A fejfőrcs azon nyomban elővette. A következő métakerülésnél már megkeverte tekintetével a késes versenyzőt, messziről is jól látta a szőkésbarna fürtöket, a vaskos vállat. Fájt a feje vadul. A kerülésnél bukkott valaki, a bizánci banda háromszoros erővel üvöltött, a császárnő figyelme szétesett. Csak este, azon a rettenetes estén látta meg újból a boldogtalant.

DEÁK LÁSZLÓ

Nyugtató

*Nem fény holt ki, csupán az ifjúság.
Sirasd el örjögőn vagy sem,
Már te sem lehetsz aki voltál.
Új lakók jönnek és összedől a ház.*

*Egy tenyérynvi fénykép kész csoda.
Mennyi vakító gomb és gallér,
Miféle arcok s mekkora bajusz!
Holtak s fiókunkban élnek.*

*Átrágják lassan a furnérlemezt,
Mert fogaikat idő már nem emészti.
De régi esküdet egy új bolondság,
A friss, préselt virág illatát idézi.*

*Vagy nézzed kézfejedet az abroszon.
Elbabrál egy kis pihével hosszan.
Egy társkéért nyúl, majd visszahull,
Befejezi a kezdett ebédet.*

*Nem fény hunyt ki, csupán az ifjúság.
Megraagadsz itt az esti tűnődésben.
Milyen nagy hideg lett hirtelenül.
Pulóvert húzol és hozzá forró igéket.*

Új arcok, régi nevek

*Torkom akad, hangom elszakad,
Majd nyerítek harsan, az újak elé
Főhajtoa járok. Mind erős, érczengős,
Kakasként kiáltó; mellyük duzzadoz,
Lábuk lent tapos, akad benne kiváló.
De kár mégis, ép eszemet azértis,
Régolta ódon nevek, lomha kísértetek
Látogatják s nyugton tartják ó-főztjükkel.
Mert a szokott íz, mint házbeli csíz kezes.
Derekát adja, kedvemet oltja,
Bennük gyönyörködöm. Őköt el nem únom,
Sőt új kedvvel buritom, vélem, őszömig.*

Egy galád fondorkodóra

Rámszólnak hogy haggyam
Jókedvét meghagyjam
Ne emésszem tűzzel hírét.

Jókedve nékem közömbös
De sért ahogy bökdös
Asztaltól ellökös

Kutyáknak ebtársa
Dühöngő marásra
Termett foga, inye, körme.

Álcája alá belátok
Bár adjon hószirmot
Én ordast gyanitok

Átlátszó törtető
Ki híres könyöklő
Igaz érdem hozzá nem fér

Nyelve talpnyalásra termett
Veleje lila kőd
Hamisít vagy elföd

Társát is megrontja
Kinek ilyen feltja
Beszennyez leheletével.

Álmodó kalandor

Alsdom délután, mert megvénültem.
Melengesd testem paplan, takaró,
födjön könnyű terhed. Nehezebb a földi só,
s végzetem csontkukac, pondró, síri nyűvek,
ha arcom ásító mészfehér lesz.

*Kialszom még az ifjúság mérgeit,
mély kábulatát boroknak, csalfa nőknek.
És lelkem szennyes indulatját,
naplopást, tekergést, dologtalan időket.*

*Készülvén a nagy raboltatásra.
Csorgatom, előre már arany fillérét,
hogy álmaim a vámot lustán elérjék.
Hol körmeimből kifő sűrű enyo,
húsom masszáját szippantják gyökerek.*

POMOGÁTS BÉLA

A lét senkiföldjén

Deák László verseiről

Született 1934-ben,
irodalomtörténész, az
MTA Irodalomtudományi
Intézetének
főmunkatársa.
Legutóbbi írását 1994.
2. számunkban közöltük.

Későn lett költő, első verseskönyvét harminchárom évesen adta közre. Eredetileg festőnek készült, kiállításokon szerepelt, s animációs filmekkel foglalkozott. Pályakezdő kötetének első verse festészeti élmény nyomán született, egy Gulácsy-kép érzelmi szerkezetét és mitikus háttérvilágát magyarázta. A képszerűség azóta is költészetének figyelemreméltó tulajdonságai közé tartozik, noha volt idő, midőn szinte szándékosan kerülte a metaforikus kifejezést, és minél egyszerűbb, tömörebb kijelentésekre törekedett. A tárgyakra figyel, néhány szóval képes felidézni a látványt: egy szobabelsőt, egy szürke pesti utcát, egy Balaton-parti reggelt. Ez a tárgyiasság hűvös és szinte szakszerű. Kenyeres Zoltán írta róla első verseskötetét ismertetve: „tárgyak életét figyel, még első személyben írott versei is olyanok, mintha harmadik személyben írta volna őket”.

A tárgyak felidézésének és a tárgyas megjelenítésnek mindazonáltal van egy mögöttes világa is. A látvány önmagában mulandó, az időnek van kiszolgáltatva, ezt jól tudja a költő is. A tárgyak mégis valamiképpen az emberi léthelyzetet jelképezik, akár Van Gogh híres bakancsai, amelyekről Heidegger beszél: „a műben az igazság története működik”. Deák László tárgyas versvilága mögött is ott rejlenek (és működnek) azok az igazságok, amelyek az emberi tapasztalatokból leszűrhetők. Mindenekelőtt az, hogy a politikában, a tömegkommunikációban, az úgynevezett irodalmi életben megjelenő világ igazából pszeudo-világ. Minden, ami fontos, ezen túl vagy emögött található: régi emlékek, barátságok és szerelmek emlékei között, egy-egy pillanatban, amelynek megmagyarázhatatlan súlya és jelentése van.

A versek mögöttes terében ott rejlik az ember esendősege, mulandósága, a „lét senkiföldje”, amely megváltás után sóvárog.

Deák László mégsem kiabrándult és keserű költő, inkább nosztalgikus és ironikus. Fájdalmas, mégis boldog gesztusokkal kelti életre a gyermekkor és az ifjúság elmerült örömeit, sohasem szenvedélyes, inkább engesztelő pillanatok. Budapesten töltötte egész életét, az elvagyódás ezért távoli városokba, tengerek mellé vagy csupán Szigligetre vezet. De a kopár és zaklatott nagyvárosi világban is talál poétikus mozzanatok.

Költészetének mindvégig van valamilyen elégikus színezete, azt azonban nem lehet állítani, hogy ez a líra három évtizedes története során nem alakult volna át. A korai versek groteszk tárgyiasságát és ironiáját később elvonatkoztató szemlélet és a képzelet játékos-sága váltotta fel (vagy egészítette ki). „Eljászom a lehetőségekkel (..) A létezés arcát firtatom” — mondja egyik versében. Képzelet-vagy álombeli tájakat rajzol, imaginárius világot, amely a „szürnaturalista” festők aprólékos valóságossággal ábrázolt látomásaihoz hasonlóan mutat be tárgyakat, amelyek nincsenek. Ironikus „műtárgyleírásaira” vagy irodalmi parafrázisnak álcázott szövegkísérleteire gondolok.

Az igazán személyes hangot abban az inkább retorizált, mint poetizált pszeudo-epikai kifejezőmódban találja meg, amelynek a modern európai költészetben az alexandriai görög költő, Kavafisz volt az első nagy mestere. Hozzá hasonlóan Deák László is olyan tárgyi és epikai világot hoz létre, amely valóságosnak tetszik, mégis fantasztikus és mitikus. Egy emlékkép, egy múltbeli vagy akár történelmi jelenet részletező ábráját rajzolja meg, azonban nem az ábra a fontos, hanem az a lelkiállapot, az a közérzet, amely el van rejtve a pontos és tárgyilagos képek vonásaiban, e vonások mögött. Az ábrázolt arcképek, az epikus történetek zárt világa fölött valamilyen elégikusan borongó szomorúság uralkodik, és nem ritka az elégedetlenség sem: a megsértett morál vagy az értékek elbizonytalanodása miatt.

A minden szenvedélyt elhárító objektivitás és személytelenség igénye szabja meg az előadásmódot. Deák László ritkábban él a kötött költői formák lehetőségeivel, általában egy gondolati ritmushoz igazodó szabadverses kifejezést használ, ez a kifejezés diskurzív jellegű, versmondái szabatosak és tömörök. Alkalmanként jambikus ritmusemlékek ütnek át a sorokon, máskor, főként újabban, klasszikus versformák, például a szonett formája jelenik meg, ha rejtetten is.

Mintha most ismét változna a hang: a személytelenebb, pszeudo-epikai közlésmodot személyesebb és vallomásosabb előadás váltja fel, az amúgy is fegyelmezetten haladó verssorokat egy hagyományosabb versszerkesztő és strófaépítő igény még inkább megfegyelmezi. A szikárabb stílus ugyanakkor újra megtelik nosztalgiával, mintha a „lét senkiföldje” benépesülne, és most már nemcsak tárgyakkal, történésekkel, mítoszokkal, hanem lírai érzelmekkel: örömmel és fájdalommal.

A tanyavilág pásztora: Hanauer Á. István

RÓNAY LÁSZLÓ

Született 1937-ben,
irodalomtörténész,
egyetemi tanár.
Legutóbbi írását 1994.
2. számunkban közöltük.

A múlt században fellépő, de működése nagyobbik részét a századforduló után kifejtő papi nemzedék számos kiváló tagja folytatta tanulmányait az innsbrucki egyetemen, melynek kitűnő professzorai — mindenekelőtt *Henrick Noldin* — óriási hatást tettek rájuk. A kalocsai gimnáziumban eltöltött esztendőik után Hanauer Á. István (1869-es születésű) veszprémi papnövendékként ugyancsak Innsbruckba került, s itt szerzett teológiai doktorátust. Hogy mit ért akkoriban e fokozat, talán sejtetheti az a tény, hogy a visszatérő fiatal papot püspöke azonnal kinevezte a veszprémi szeminárium spirituálisává.

A múlt századi katolikus újjászületés kezdetének dátumát természetesen lehetetlen pontosan meghatározni. A lelki újjászülésben azonban döntő szerepe volt annak, hogy a szemináriumokban egyre-másra tűntek fel a kiváló nevelők, akik igyekeztek új szellemben oktatni a jövő papnemzedékét. Esztergomban *Majláth Gusztáv Károly* és *Prohászka Ottokár* válllvetve munkálkodtak a papnövendékek lelki életének elmélyítésén. Utóbbi teljesen újszerű evangéliumi gondolkodásmód kialakítását kezdeményezte esténként kiosztott elmélkedéseivel, melyeket aztán másnap beszéltek meg növendékeivel. *Simor* hercegprímás maga is kételkedett e módszer sikerében, annyira ellentétesnek látta a hagyományos nevelési formákkal, de a legendás *Buttykay Antal*, aki Prohászka neveltje volt, ezektől az elmélkedésektől számította öntudatos keresztény lelkületének születését. (Ezekből a közös elmélkedésekből született Prohászka egyik legnépszerűbb könyve, az *Elméledések az Evangéliumról*, amely 1908-ban jelent meg először.) Hasonló lendülettel kezdte veszprémi tevékenységét Hanauer is, bár ugyancsak meg kellett küzdenie a bizalmatlansággal, mely nemcsak módszerei miatt kelt ellene, hanem fiatal kora miatt is. Persze ezekben az években a hazai katolikus papság nagyobbik részének lelkületét nem a küldetésstudat hatotta át. Sokan voltak, akik e hivatást jól javadalmazó állásnak, folytonos előmeneteli lehetőségnek tekintették, mások pedig amolyan „abbé-életmódot” folytattak, s a többnyire liberális szellemű városatyákkal kvaterkáztak.

Hanauer 12 évig, 1904 januárjáig működött spirituálisiként, s ez alatt osztatlan tiszteletet vívott ki az egész egyházmegyében, melyben hamarosan feltűnedeztek neveltjei. Ezeket az ifjú lelkipásztorokat nemcsak alapos tudás, elmélyült lelkiség, hanem gyakorlatias

érzék is jellemezte. Hanauer István ugyanis alapelvének tekintette, hogy olyan papokat bocsásson szárnyra, akik eredményesen munkálkodnak a hétköznapiakban, s képesek arra, hogy a templomot híveik otthonává tegyék, maguk pedig atyai gondoskodással és figyelemmel követik a gondjaikra bízottak életének alakulását. (A papnevelésben szerzett érdemeiért 1903-ban doktorrá fogadta a budapesti egyetem hittudományi kara.) Erre figyelt fel az akkori hercegprímás, *Vaszarj Kolos*, s Hanauert a központi papnevelő intézet spirituálisává nevezte ki. A kiváló tudós, *Pataky Arnold*, aki akkor kispapként került az új spirituális keze alá, így jellemezte egyéniségét és nevelési elveit: „Hanauer teljesen a papnövendékeknek élt. A napnak bármely órájában a kispapnak szabad bejárata volt hozzá, és a jó spirituális bármilyen fontos vagy sürgős ügyét rögtön félretette, ha klerikus ment be hozzá. Egyenesen megkívánta, hogy növendékei teljes bizalommal fölkeressék őt... sosem gondolta, hogy lelkiigazgatói működése véget ért akkor, amikor növendékei elhagyták a szemináriumot; volt növendékeivel továbbra is fenntartotta a kapcsolatot, örömet megengedte, hogy a papi életnek, a lelki vezetésnek különböző nehéz problémáit vele előszóban és írásban megtárgyalják. Ő valóban megértette az apostol szavát: 'Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus' (Örülni az örvendzőkkel, sírni a sírókkal).” (*Emlékbeszéd Hanauer Árpád István váci megyéspüspök fölött. A Szent István Akadémia emlékbeszédei, Budapest, 1942.*) Itt is folytatta gyakorlatias tevékenységét: rendszeres előadásain készítette fel növendékeit a lelkipásztorkodás gyakorlatára.

1911-ben a püspökké kinevezett *Glattfelder Gyula* helyébe, a budai Szent Imre Kollégium élére került. Itt élte végig az első világháborút, amely rengeteg nehézséget, megpróbáltatást hozott az intézmény számára. Hanauer azonban nem csüggedt, még a nyakába szakadt gazdasági teendőket is ellátva, 1918-ig zavartalanra tette az intézmény működését. Ekkor püspöke, *Rott Nándor* visszahelyezte Veszprémbe mint püspöki irodaigazgatót. Innen került 1919-ben, a *Csáky Károly* halála után elárvult váci püspökség élére. A váci egyházmegye akkor hazánkban a legnagyobb kiterjedésű volt, hozzátartozott az Alföld tanyavilága, melynek lelkipásztori ellátása jórészt megoldatlanul maradt. Az új püspöknek körülbelül másfél millió híve volt. Egy részükhöz azonban addig alig érhetett el az egyház szava.

Hanauer Á. István püspöki kormányzása során szinte újrarájzolta az egyházmegye lelki térképét. Új templomokat építtetett (körülbelül 70-et), lelkipásztori állomásokat létesített, iskolákat alapított, szegénygondozó intézeteket és lelkigyakorlatos házakat hozott létre. Élete végére nagyjából megoldotta az Alföld katolikus híveinek rendszeres lelki gondozását. Az ő egyházmegyéje volt az egyetlen, amely a gazdasági világválság súlyos éve alatt is fejlődött.

Rendkívül nagy gondot fordított az egyházmegyéje papságával való rendszeres kapcsolattartásra. 1939-ig négyszer járta végig egész egyházmegyéjét, eljutott a legeldugottabb településekre is.

Emellett rendszeresen kiadta főpásztori leveleit (1929-ben kötetbe gyűjtve jelentek meg az addigiak), melyekben a világegyház időszerű kérdéseiről éppúgy tájékoztatta papjait, mint a gyakorlat által felvetett kérdések megoldásának lehetőségeiről. A nevelés igénye ekkor is áthatotta: Vácott új papnevelő intézetet építtetett, abban a reményben, hogy a régi kis épület szűknek bizonyul működése során. Így is lett: amikor Vácra került, 4 papnövendéke volt a helyi szemináriumnak, amikor húszéves püspöki jubileumát ünnepelte, 111! A nevelésügy iránt tanúsított fogékonysága is magyarázza, hogy gyönyörű körlevelet adott ki Don Boscoról, s rendkívül energikusan, eredményesen működött a Katolikus Tanügyi Tanács elnökeként.

Mély lelki életet élt. A váci szemináriumból az életbe került papjait is erre ösztönözte leveleiben. Igazi atyja volt egyházmegyéjének. E század egyik legjelentékenyebb lelkipásztora 1942-ben hunyt el.

HANAUER Á. ISTVÁN

A tizedik év végén

Az egyházmegye kormányzatának tizedik évét emlékezetessé tette az egyházmegye papsága szeretetének és ragaszkodásának meghatározó megnyilatkozása főpásztora iránt. Október 5., a püspöki konsekráció tizedik évfordulója helyett október 16-án az egyházmegye papságának majdnem fele összejött, hogy főpásztorával együtt adjon hálát Istennek megszámlálhatatlan nagy kegyelméért, amelyben az elmúlt tíz esztendő alatt a főpásztor és az egyházmegye részesült. Tíz év mindenkor számot tesz az egyházmegye életében, kétszeresen számot tesz olyan tíz esztendő, amely átmenetet képez a háborúból és anarchiából a békebe és konszolidációba. 1919 és 1929 olyan ellentétes időket kapcsolnak egybe, aminek századok folyamán ritkán fordulnak elő. A Szentatya szándékáról, hogy váci püspökké fog kinevezni, az első értesítést a kommunizmus delelőjén, 1919. július elején kaptam, az első pásztorlevél még a román cenzúrát viseli homlokán, amikor a püspöki széket elfoglaltam, a tiszántúli részek még román megszállás alatt voltak. Első tavaszi körutam eltakarítatlan épületromok közé vezetett. Csak ezzel a visszapillantással tíz év előttre, tudjuk mérlegelni a Gondviselés segítő kegyelmét, amelyet mindenkor nagymértékben éreztünk.

A visszaemlékezés és a hála magával ragadó meghatottsággá fokozódott, amikor a papokkal és hívekkel zsúfolásig megtelt székesegyházba beléptünk, hogy elénekeljük a Te Deum laudamust, hogy hálát adjunk a múltért és kérjünk kegyelmet a jövő számára: *salvum fac populum tuum Domine et benedic haereditati tuae, et rege eos... fiat misericordia tua Domine super nos, quemadmodum speravimus in te*¹. A római szertartás áhítatos pompája gyönyörű

¹Üdvözljön, Uram,
néped, áldd meg a te
örökséged, és légy
vezére... legyen
irgalmad mirajtunk,
amint benned van
bizodalmunk (*Te Deum*).

²Zengjünk dalt neki,
mert irgalmasságot
cselekedett velünk.

³Örüljetek,
tökéletesedjetek,
buzdítsátok egymást,
egyértésben és
békében éljetek

⁴Nevetek fel van
jegyezve a mennyben

⁵Felejttem, ami
mögöttem van, s az
előttem lévő után
rugaszodom

keretbe foglalta a hálaadó áldozatot, aminőt még nem sokat látott 150 éves székesegyházunk.

A hála szavát tolmácsolta az Introitus: confitebimur ei, quia fecit nobiscum misericordiam suam;² a magunk elégedetlensége és érdemtelenége adta ajkunkra a Kyrrie eleisont; a jövőben követendő útmutatást a lectioban adta meg az apostol: gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete;³ a reánk váró megpróbáltatások idejére a Szentléleknek mindig velünk maradó kegyelmével bátorított az evangélium (Missa de SS. Trinitate).

A jó Istennek hálát adva, forró köszönetet kell mondanom az egyházmegye buzgó papságának a megértésért, amit szándékaim iránt tíz éven át tanúsított és az odaadó önzetlen támogatásért, amivel segítségemre volt. Amit tíz év alatt elértünk, az mind a közös munka és közös áldozat gyümölcse: nomina vestra scripta sunt in coelis⁴ (Luc. 10, 20). A nekem átnyújtott albumba is be van írva az egyházmegye minden papjának neve; gyönyörű elkötelezés, szövetségkötés, hogy püspök és papság a jövőben is mindenkor együtt leszünk az egyház és egyházmegye szolgálatában.

Forró köszönetet mondok az oltárért, amelyet a papság szinte túlfeszítve anyagi erejét, a szeminárium új kápolnája részére ajánlott. Ennél az oltárnál fogja a jövő papi nemzedék magában táplálni a papi hivatás kegyelmét, innét indulnak el szerte az egyházmegyébe az új apostolok. Oltár lesz, olyan, minőt Ezekiel látott, a tövében fakadó forrás vizei szétáradnak a magyar Alföldön, megédesítik annak keserű vizeit, megtermékenyítik kiszáradt szikeit és a hosszú négyszázéves kemény tél után elhozzák a katolikus tavaszt.

Köszönöm még a sok kedves megemlékezést, főképpen az imádságot. Jó híveim részéről is sok kedves figyelemben részesültem, az ártatlan gyermekek ezrei kedveskedtek lelki csokrokkal, buzgó imáik és kis önmehtagadásaik meg fogják könnyíteni a főpásztor gondjait és gyümölcsözőbbé tenni munkáját.

A múltakért hálát adva, nem szabad önelégülten megállani annál, ami történt, hanem pihenés nélkül tovább kell mennünk, kitervezve a jövő feladatait. Az apostol példájára „quae retro sunt, obliviscens ad ea, quae sunt priora, extendens meipsum”⁵ (Philip. 3,13), minden gondolatunk és figyelmünk a jövő nagy feladataié legyen.

Tíz év előtt első körlevelemben rámutattam a nagy templomhiányra és paphiányra. Bár mindkét szükség enyhítésére sok történt az elmúlt tíz év alatt, mégis mintha még mindig a kezdet kezdeténél lennénk. Olyan feladat, amivel talán sohasem lehetünk készen.

Így ebben az évben a templomhiány enyhítésére épült az újhatvani templom, amelyet meglepően rövid idő alatt emelt fel a prépostplébános és a hívek buzgósága, úgy, hogy Szent István napján felszentelhettem. Szelepcsényi András buzgólkodásából és a hívek példás áldozatkészségéből elkészült a gátéri templom, melyet szeptember 15-én szenteltem fel. A versenyi, addig teljesen elhagyatott hívek egy nagy magtárépületet szereztek meg és egészen megfelelő templommá alakították

át. A szabadszállási hívek szép új iskolaépületükkel oldották meg a kápolna kérdését is. A jászszentlászlói hívek közveszélyessé vált templomukat majdnem teljesen újjáépítették. Az orgoványiak már régebben malomból alakított kápolnájukat csinos templommá bővítették. Mindezek fel vannak szentelve és rendeltetésüknek átadva.

Egyházmegyénkben mint két nagy megoldatlan kérdés mered elénk: híveink két egészen ellentétes, a lelkipásztori gondozás szempontjából azonban egyaránt nehéz életkörülmények között élnek: az egyik oldalon a Pest környéki plébániák rohamosan növekvő lélekszámukkal és a munkáskérdésnek minden alakjával, a másik oldalon a tanyavilág, amely önmagában is tökéletes diaszpóra és ahol még vallási keveredés is járul hozzá, kétszeresen azzá lesz, és még nehezebbé teszi a feladatot.

A nagy Pest vidéki plébániák mindegyike sürgetően követeli a templomépítést, a nagy plébániák megosztását és a lelkipásztorok számának szaporítását. Itt-ott meg is indult már a mozgalom, de az idő megelőz minket és mire nehéz viszonyaink között egy kérdést megoldottunk volna, helyette két újabb jelentkezik. Égető a kérdés a nagyobb plébániákon: Újpesten, Rákospalotán, Kispesten, Pesterzsébeten és Pestszentlőrincen. Hasonló a helyzet az egyházmegyének minden nagyobb helyén.

Súlyosbítja a helyzetet a lakosság összetétele: legnagyobb részben gyári munkások, kiteve a munkanélküliség minden nyomorának. Vannak barakktelepek, amelyeknek társadalmi és erkölcsi alapota tollal le nem írható. A barakktelepek lelki gondozásának rendkívüli nehézségéről némi fogalmat nyújt a sashalmi plébános jelentése a f.év. szeptember 29-től október 6-ig a lazarista atyákkal tartott misszióról. A jelentés a többek között így szól: „A misszió látogatottsága az első napon nagyon gyér volt, úgyhogy P. Köhler összeszedve az iskolás gyermekeket és szent énekeket énekelve járta be a lakótelep utcáit és barakkról-barakkra járva, személyenként hívta meg a híveket a misszióra. Erre a látogatottság jó volt, de 220-230 embernél több nem fért el a kápolnává alakított helyen... Látható eredménye a misszióknak nincsen, de sajnos, nem is lehet, mert hiszen akár hetenként lehetne ott missziót tartani, mivel a lakótelep lakottsága állandóan cserélődik. A sashalmi állami lakótelep lakossága csakis olyan alsóbb rétegű lakosokból toborozódik, akik más állami lakótelepeken nem fizették ki a házbért. Itt is csak egy darabig lesznek megtúrva, és ha szokás szerint itt sem fizetik a házbért, innét is ki lesznek lakoltatva. Innét a folytonos cserélődése a lakosságnak, mely között a mai szociális nyomor csodáit lehet látni. Vannak közöttük oly családok, hol az egész berendezés egy szalmazsákból áll, mely körül a gyermekek a szó szoros értelmében teljesen ruhátlanul töltik a napot. Tömeglakásokat találni, ahol még a bűn tudata is kialudt az emberekből és az erkölcstelenséggel karöltve minden bűn feltalálható. Ez az általános nyomor

könnyíti ezután a külföldről pénzelt szektáriusok munkáját, kik eleséggel, házbérfizetéssel csalják őket úgynevezett istentiszteleteikre... Számuk körülbelül 3000 lélekre rúg, mely szám maga állandó lelkipásztor működését tenné szükségessé.” Eddig a jelentés.

Ha másutt nem is találkozunk a nyomor ilyen fokával, az új telepeken mindenütt nagy nehézségeket okoz a meggyökeresedett ősi lakosság hiányából származó hiánya minden összetartásnak, együttérzésnek, hagyománynak. Az emberek egymás mellett laknak, de semmi sem fűzi őket össze, nincsen más közösség, mint a közös gyár, a közös szegénység és elégedetlenség. Azért roppant fontos, hogy egyházi szervezetekbe tömörítsük őket, hogy idegszállakkal és vérerekkel szőjük át a szervezetlen testet.

Az egyházmegyének vidéki része ismét más feladatok elé állít minket. Ez a töröktől elpusztított Alföld. Az elmúlt 400 év sem mosta el a pusztulás nyomait. Nagy határral bíró, egymástól nagy távolságban fekvő népes községek és gyéren betelepített puszták.

Ha mintegy repülőgépről szemlét tartunk az egyházmegye felett, sok hiányt látunk mindenfelé. Teljesen templom nélkül vannak, vagy csak iskolakápolna pótolja némileg a hiányt: Kisnémedi, ahol a templom évtizedek óta romokban hever, Dunavarsány, Lacháza, Fülöpszállás, Szalkszentmárton, Dunavecse, a halasi, majsai, félegyházi, csongrádi, részben a kecskeméti tanyák. Fábián Sebestyén, a vásárhelyi tanyáknak Orosháza és Tótkomlós közé a várostól 45 kilométerre beékelte része, a szandai szőlők Szolnok határában, Ladánybene, Hernádi szőlők, Gyón, Gyál, Pilis, Nyáregyháza, Mikebuda, Pusztamérges, Jakabszállás, Erdőváros (Veresegyházához), Rákoshegy, Tápióság, ahol a templom évek óta be van zárva. Teljesen elégtelen kis temploma van Maglódnak, Felsődabasnak, Páhinak, Tiszaföldvárnak, Alpárnak, Tószegnek, Tóalmásnak, Rétságnak, Aszódnak, Dunakeszinek, Alagnak, Isaszegnek, Nógrádsápnak, Tápénak. Már rég kinöttek azokból a méretekből, amelyben templomuk méretezve volt: Soroksár, Gödöllő, Ceglédbercel, Nagykőrös, Halas, Félegyháza, Szentes, Vásárhely, Szolnok. A nagyobb helyeken a kevés papnak igazán emberfeletti munkát kell végezni: Üllőn, Monoron, Irsán, Nagykőrösön, Lajosmizsén, Kerekegyházán, Zagyvarekason, Tápiógyörgyén, Nagykátán, Abonyban, Gödöllőn, Pusztaszeren, Jászkarajenőn.

Egyre szaporodnak az iskolák, mégpedig az államiak, amelyekben a hitoktatás ellátásában ritkán lehet a tanítók közreműködésére számítani. Van község 30-40 tanteremmel benn a községben, a többi messze szétszórva a határban!

És a szentség-kiszolgáltatáson, prédikáláson, hitoktatáson kívül ezekre a papokra vár még az egyesületi, társadalmi munka, az actio catholica megszervezése. Hol van még ember, aki annyit dolgozik, mint egy buzgó pap a magyar Alföldön vagy a főváros peremén? Csakis mélyenjáró, az örök élet vizeiből merítő papság tudja olyan körülmények között megállni a helyét és eredményt felmutatni.

Ennek a lelkületnek fenntartására szolgált ez évben is a szemináriumban tartott papi lelkigyakorlat, amelyen nagy számban vett részt a papság. A mi első munkatársaink, a tanítók számára tervezett lelkigyakorlatot sajnálatosan nem tudtuk megtartani, mert talán az értesítés hiányossága miatt, kevesen jelentkeztek.

A lelkipásztorkodásnak legmélyebben szántó eszközét, a népmissziót is sűrűn vették igénybe a lelkipásztorok. Népmissziók voltak a következő helyeken: Aszód, Úri, Cibakháza, Kerekegyháza, Galgamácsa, Rákoscscaba, Hatvan, Vecsés, Bercel, Nagykőrös, Lajosmizse, Kispest, Pesterzsébet, Sashalom, Cegléd, Alsónémedi, Szolnok, Kiskunhalas, Szank, Pestszentlőrinc, Szentlőrincváta.

Az egyházmegye harmadik látogatását folytattam ez évben és remélem, hogy a jövő évben Isten segítségével be tudom fejezni. Ebben az évben látogatást végeztem és a bérmálás szentségét kiszolgáltattam a következő helyeken: Vác, Orgovány, Ceglédbercel, Irsa, Monor, Üllő, Vecsés, Vecsés telep, Szolnok, Mezőtúr, Rákosfalva, Tiszaföldvár, Cibakháza, Tiszakürt, Csépa, Szelevény, Nézsa, Püspökhátvan, Herencsény, Terény, Magyarnándor, Becske, Bercel, Nógrádsáp, Rétság, Verőce, Szendehely, Borsosberény, Nőtincs, Abony, Törtel, Tószeg, Tiszavárkony, Jászkarajenő, Újkécske, Alsódabas, Felsődabas, Ócsa, Sári, Gyón, Kakucs, Tatárszentgyörgy, Lajosmizse, Örkény, Újpest. Ez évben megbérmáltam mintegy 12 000 hívőt.

A váci főesperesi gyűléseken kívül ez évben csak a Pest vidéki felsőkerület gyűlésein vehettem részt.

A katolikus öntudat ébresztésére sikerült katolikus napok voltak: Halason, Újkécskén, Pestszentlőrincen és Kispesten.

A lelkészi állomások közül a három plébánia között fekvő Dömsöd, miután templomát felépítette, curatiává szervezetett. Mátyásföld rendes lelkészi ellátása biztosított. Folyamatban van a részben Rákosszentmihályhoz, részben Csömörhöz tartozó Anna- és Árpád-telep megszervezése.

A szerzetestelepek is szaporodtak eggyel, Rákospalotán meglepedtek az Isteni Szeretet Leányai. Az újpest-megyeri szalézianusok hozzáfogtak telepük kibővítéséhez.

Egyházmegyéink tudósítója, a Katolikus Jövő mindjárt az első évben szépen teljesítette feladatát. Vegyük pártfogásunkba lapunkat és virágoztassuk fel. Legyen ez is ébresztője a katolikus öntudatnak, összekötő kapocs a lelkipásztorok és hívek között. Azok a hívek, akik kezébe nem kerül katolikus napilap, ebből értesüljenek a világegyház és az egyházmegye sorsáról.

Tisztelendő Testvérek! Tíz esztendőnek sok gondja felett együtt virrasztottunk, munkáját együtt végeztük. A püspök és a papság viszonyát is kifejezik az Üdvözítő szavai: *Manete in me et ego in vobis*⁶ (Jo. 15,4). Nekünk együtt kell maradnunk. Ez a siker titka. Idem sapite, pacem habete. A béke fejedelme, akinek eljövetelét várjuk, adja meg ezt nekünk.

Vác, 1929. december 19.

István püspök

⁶Maradjatok bennem, akkor én is bennetek maradok

KISS SZEMÁN RÓBERT

Mohás Líviával

Először nem a művészet, hanem a pszichológia nyelvén fordulok Önhöz. Milyen szerepeket játszott már el életében?

Voltam szabadon-vadon növekedő gyerek, fegyelemre szorított zárdista, feleség, anya, testnevelő tanár, könyvszerkesztő, pszichológus és író. De természetesen minden szerepkört erősen meghatározott az, hogy nő vagyok. Ez társadalmi szempontból hátrány — hiszen férfiközpontú világban élünk — de lélektani értelemben számomra előny. Ugyanis az a *teljesítményhajsza*, ami — látom — a férfi létmód egyik, ha nem a legfőbb problémája, engem alig érintett. Csak egyetlen „szerepkörben” éreztem az aggódo-szorító-roppantó stresszt, amikor egy fiúgyermeket kellett életrevaló, erős férfivá nevelni, a saját fiamat. Az összes többi szerepkör nekem inkább érdekes erőpróba volt és az ma is, úgy érzem, nem igen veszíthetek.

Kezdjük az első „szereppel”: 1928-ban születtem Bogácson, a Bükk hegység lábánál, édesapám itt volt kántortanító, első világháborús vitéz, bátor, szívós, erős akaratú ember. Anyámat is szerettem, de apám természetét mintáztam — szinte tudatosan. Anyám elszegényedett nemesi családból származott — a szentmiklósi-óvári Pongráczok közül —, aki el-elhatalmasodó betegsége miatt nem tudott elget törődni nővéremmel és velem. A betegsége mélyen szomorított, ámbár az nagyon jól jött, hogy így békén hagytak, egész nap kószálhattam a faluban, rengeteg barátnőm volt, rengeteg élményem, minden házban otthon éreztem magam. Az akkori kötetlenség és szabadság jó talaja lett a kreativitásomnak.

Regényeiből, elsősorban Az oroszlános kertből egyértelműen kiderül, milyen meghatározóak voltak az Ön számára az iskolai közösségekben töltött évek.

A falusi iskolából, a boldog szabadságból — mondhatni: az alom-melegből — tíz éves koromban Egerbe adott édesapám az Angolkisasszonyokhoz. A rend, a szigor, a hűvösség, a fegyelem sokmindent átforgatott bennem, és nagy erőpróbát jelentett. Szinte mindent újból kellett tanulnom: a mozgást, az öltözködést, a beszédet, a köszönést, a meghajlást. De a legfontosabb, amit onnan hoztam, az az, hogy *sub specie aeternitatis*, vagyis az örökkévalóság szemszögéből is lehet nézni a világot. Ez a szemléletmód emlékezetemben elsősorban Mater Benes Annához kötődik. Magyarot és történelmet tanított. Választékos volt, finom, tartózkodó művelt ember, szerettem száraz humorát, csíptető szemüvegét, és úgy képzeltem, szabad perceiben csakis Pázmány Péterrel, Szenczi Molnárral, Kölcseyvel és Avilai Terézzel társalog. Elhűlt, amikor megtudta, hogy nem bölcsész leszek, hanem a Testnevelési Főiskolára megyek. Ironikusan azt kérdezte: „Mohás! Maga lesz Miasszonyunk bohóca?”

Volt-e olyan példaképe az intézetben, aki megtestesítette azokat a maga korában forradalmian új elveket a leánynevelésben, amelyekkel Ward Mária tette magát ismertté?

Ward Mária jelenségét és elveit Mater Bodolai Margit képviselte, ő talán még inkább meghatározó tanáregyenység volt. Szép, üde, lendületes ember, csak úgy csattogott fekete fátyla, amikor sebbel-lobbal haladt a hosszú folyosókon. Egész lényével a hitbeli felületesség ellen küzdött, tőle kaptam Kempis Tamást. Mesterien tudott hidat építeni az elvont hittételek és a mi kamasz valóságunk közé. Az osztályfőnöki órái valódi belső építkezésre adtak alkalmat és „anyagot”. Engem megrendített, amikor a kommunisták kékcédulás választása idején pár elejtett szavából kiderült: felkészült a vértanúságra. 1948-ban a rendházat elvették és a Rákosi-kor kezdetén Mater Bodolai hátizsákkal a hátán átkúszott a vasfüggöny alatt. Argentínában megalapozta az Angolkisasszonyok ottani intézetét. Később szegény sorsú magyar amigránsok gyerekére vigyáztak, mert az édesanyjuknak dolgozniuk kellett, ma ezer fős intézetük van Platonoson. Bátor volt, mint Ward Mária, aki ugyancsak elment Angliából a katolikusok üldözésekor az 1600-as években, és idegenben kezdett rendezének alapításához.

Regényírói munkásságából és pszichológiai tanulmányaiból is az derül ki, hogy az anyaság kérdése, ennek a szerepnek a változása századunk során intenzíven foglalkoztatja. Miért?

Bárhonnan is nézzük, a keresztény világban az anyaszerepet elsősorban Szűz Mária hagyományos példája határozza meg. Erre akkor döbentem rá, amikor a falu, a nevelőintézet, majd a testnevelési főiskola közösségéből, amelyekben tulajdonképpen szabadon bontakoztathattam ki képességeimet, bezárkóztam saját családomba, a babaházba. Pszichológusi gyakorlatomból tudom, hogy ez nagyon sok asszonynak okoz problémát, még ha erről nem is illik beszélni. Sokan félnek beismerni, hogy vágyakoznak a szabadabb élet után, s ez büntudatot ébreszt bennük. Holott természetesnek kellene lennie, hogy a jó anyának nemcsak gyermeke biológiai és érzelmi szükségleteit kell kielégítenie, hanem legalább ennyire fontos, hogy később intellektuális szinten is irányítani tudja gyermekét, okosnak és csiszoltnak is kell lennie.

Hozzátartozik ehhez a test karbantartása is? Hogy érezte magát tornatanárnaként?

Az ötvenes-hatvanas években bizonyos menedéket jelentett számomra ez a szerep. A tornateremben nem kellett törődnünk az ideológiával. Azonkívül a testnevelésnek van olyan személyiség- és közösségformáló ereje, amit sokra tartottak.

Miért váltott akkor pályát, és miért végezte el az ELTE pszichológia szakát?

Már tanár koromban is kértem és vállaltam osztályfőnöki szerepet, hogy közelebb kerüljek a gyerekekhez, és ezekben az években még folyt a középiskolákban pszichológia-oktatás. Író barátaim időnként megjegyzik, mennyit profitálhatok abból, hogy pszichológusként megismerem az emberek lelkét. Meg kell mondanom, hogy ez a mozzanata a munkámnak egyáltalán nem érdekel, egyszerűen érdekelnek az emberek, és nagyon szeretném, ha a beszélgetéseink során eljutnának önmaguk megismeréséhez.

Mostanában milyen jellegű pszichológiai munkát végez? Kikkel foglalkozik?

Mostanában főként nőekkel, női problémákkal foglalkozom. A mai nők egyik nagy problémája az a feszültség, ami a hagyományos anyaszerep és a mai társadalomban játszott szerepük között feszül. Pácienseim nagy része lelkiismeretfurdalással küzd, amiért nem csak a családja dolgai, hanem a világ iránt is éppúgy érdeklődik, mint a férfiak. Ebből az érzésből előbb tudattalan, majd lassan tudatosuló büntudat alakul ki.

Meglehetősen későn kezdett írni, hiszen első kötete csak 1981-ben jelent meg. Mi készítette írásra?

Negyven éves koromban megijedtem, hogy meghalok. Nem mintha beteg lettem volna, csupán rádöbentem, hogy már kevesebb van előttem, mint amennyi mögöttem. Ettől úgy megrendültem, hogy elhatároztam, föltérképezem az életemet, volt-e valami értelme. Ezt a megrendülést meditatív időszak követte, amikor szívósan befelé és időben hátrafelé figyelve megpróbáltam megtudni, filozófiai értelemben, ki is vagyok. Elkezdtem például nyomozni, hol kezdtem hazudni. Ezt úgy értem, hogy hol kezdtem másként viselkedni, gondolkodni, mint amilyen én magam vagyok. Sok mindent leírtam, válogatás nélkül, és beleszerettem a kifejezésnek ebbe a módjába. Némi íráskészséget már szereztem szerkesztőként a Tankönyvkiadóban, így hát megkíséreltem leírni mindazt, ami foglalkoztatott, ami fogva tartott a múltamból. Fáber András barátomnak köszönhetem a bátorítást, akinek a nőgatására végül elvittem a természetesen erősen meghúzott és átszerkesztett első kéziratomat a kiadóba.

Ez a koncentrált befelé figyelés együtt járt a gyermekkori vallásos nevelés valamiféle megújulásával is?

Őszintén meg kell mondanom, hogy volt az életemben majdnem két évtized, amikor nem sokat törődtem ezekkel a kérdésekkel. Strucc módjára viselkedtem, és mivel eltérőek voltak a nőiséggel és az anyasággal kapcsolatos nézeteim az egyházi tanítás egy részétől, automatikusan eltávolodtam az Istennel való élettől is. Jobban mondva más dolgok háttérbe szorították az életemben ezeket a kérdéseket. Ekkor azonban olyan megrázó élményben volt részem, ami egyértelművé tette a számomra, hogy valami ezekben az években rejtve maradt előlem. Jó tíz éve már annak, hogy a nővérem, aki Amerikában él, súlyosan megbetegedett.

Ő az, akiről a New-York-i történetek szólnak, és ő a Rókováadászat betegségben szenvedő hősnője?

Pontosan őrá van szó. A nővérem nagyon fontos szerepet játszott az életemben, talán mert sokkal sikeresebb és szebb volt, mint én. A családukban én voltam a Dummer August, ő meg a fehér bohóc, a megközelíthetetlen, a szép, az elegáns. Talán azért is ragaszkodtam hozzá annyira, mert részben pótolta anyámat, és soha nem használta ki az előnyeit, hanem abszolút sportszerűen viselkedett velem szemben. Nos, a nyolcvanas évek elején hírért vettem, hogy izomsorvadásban szenved, s olyan súlyos volt az állapota, hogy vastüdőbe került. Ekkor hívtam fel az egyik rámenős rokonom, s azt tanácsolta, kezdjünk el egy kilencedet az egészségéért. Gondoltam, ártani nem árthat, becsületesen, merő sportszerűségből végigmondtam a kilencedet, majd ez a vidéki rokonom újból felhí-

vott, és közölte velem, hogy mindez persze csak akkor érvényes, ha meggyónok és megáldozok. Kétségbeesetten kerestem olyan papot, akivel — mivel meglehetősen heves természetű vagyok — békésen „intézhetném el” az egészet. Eljutottam Előd Istvánhoz, akivel megrázó, katartikus erejű beszélgetést folytattam, kibékültem nemcsak Istennel, hanem nagyrészt az egyházzal is. Röviddel ezek után megtudtam, hogy nővérem kikerült a vastüdőből, s a betegség előrehaladása, nemcsak hogy megtorpant, visszafejlődött. Egyszer felhívtam őt, a férje vette föl a kagylót, aki közölte velem, hogy nővérem nincs otthon, mert kilovagolt. Mindezek az események egybeestek írói szárnypróbálgatásom idejével is.

Ezek után hogyan, milyen módon tartja magát vallásosnak?

Azt hiszem rendelkezem egy rendkívül erős belső Isten-élménnyel, aminek a helyén, ha egyszer kiszakadna belőlem, csak fájdalom és üresség maradna. Igazából nem tudok erről érdemben beszélni, mert lényege nyelvileg nem kifejezhető. Ami azonban mégis kimondható, az az a folyamatosan munkáló vágy bennem, hogy minden kétkedésem, letörésem, lázongásom ellenére nagyon szeretnék kapcsolatban maradni Istennel. Ehhez a katolikus vallás tételei és szabályai hozzásegítenek, mert formát tudnak adni a belső életnek, és mindenféleképpen a transzcendencia felé fordítanak. Ugyanakkor magaménak tudom azokat az életrészeket is, amikor e szabályok megnehezítették a kapcsolattartást, sőt eltávolítottak tőle. Úgy érzem, a szerelemmel kapcsolatos női autonómia gyakorta kicsorbul ezeken a szabályokon. Mostanában a kétkedések és lázongások akkor vesznek erőt rajtam, amikor látom az emberi szenvedés és kiszolgáltatottság ezerféle példáját.

Regényeiben fontos szerep jut két állat-szimbólumnak: a lónak és az oroszlánnak. Az oroszlános kert egyik fantáziajelenetében együtt jönnek, a Rókvadászatban a háború végét jelzi az udvarra betévedő sebesült ló. Mi a jelentőségük?

Nem véletlen szimbólumok. Írás közben megjelennek, szemlélnem kell őket, mert vonzóak és érzelmi telítettséget hoznak. A ló ellentmondásos szimbólum: Naptól eredő hatalom és jótékony, máskor a Holdtól eredő hatalom és a kaoszt vagy a tengert jelképezi. Egyszerre jelenti az életet és a halált. Bizonyára ez utóbbi miatt volt fontos nekem... ma már tudom egységben látni és egyszerre szeretni az életet és az elmúlást. Jelképez más dolgokat is: az okosságot, a bölcsességet, a nemességet, a gondolat fürgeségét. A katakombákban az élet gyors tovatűnését jelképezte, a reneszánszban a testi vágyat. A Jelenések könyvében az Ige fehér lovon jelenik meg! Annak az öltözékére, aki a fehér lovon ül, ez a név van felírva: Királyok Királya. Ennél többet nem érdemes mondani a lóról.

Az oroszlán visszatérő álmom, rendszerint felemelő környezetben jelenik meg: oszlopcsarnokban, reneszánsz udvaron, virágos temető kertben üldöz. Nekem, fegyelmezett mozgással, mindig sikerül kitérnem az ugrásai elől, szinte játszom vele... Amikor végül mégis engedem győzni, ijesztő, de sohasem fájdalmas élmény, akkor minden elsötétül. Egyéni szimbólum-rendszeremben ő jelképezi a jó halált.

Eddigi regényeinek elbeszélői többnyire nők. Legújabb készülő regényében azonban, a Theodorában egy idős ügyvéd beszél a bizánci császárnővel kapcsolatos kutatásairól. Miért ez a váltás?

Mert így könnyebb írni a nőkről. Ma is inkább a nőket ismerem persze jobban, de ha egy férfi mond Theodóráról bármit is, akkor mintha megduplázódna a nézőpont. Ez jobban illik regényem főalakjához is, hiszen a bizánci császárné személyisége nyilvánvalóan annyira összetett volt, hogy lehetetlen egyszerű elbeszélésmóddal hitelesen megjeleníteni. Számomra ez a szörnyűséges nő egyben rokonszenves is — ezt a fajta ambivalenciát csak bonyolult tükrözési rendszerrel tudom visszaadni. Egyébként azonban most, hogy folyamatosan írom tovább a regényt, egyre inkább kikristályosodik az elbeszélő ügyvéd alakja is, akinek egyénisége azért nem mentes némi nőies vonástól. Úgy látszik, mégsem tudok megszabadulni régebbi elbeszélő szokásaimtól.

Hajlandó részt venni egy szabad asszociációs játékban? Mondanék néhány szót, mi jut róla eszébe? — Bíboros.

Úgy látszik, felcseréltük a szerepeket, és Ön elemez engem. Természetesen, parancsoljon. *Bíboros*. Kövér, kicsit képmutató, lelkileg nem eléggé elegáns. Az is eszembe jut róla még, hogy piros, meg az, hogy cingulus.

Cirkusz.

A szépség, az erő, a bátorság, a harsányság, a közönségesség. Nem jó, ha közönségesek vagyunk, de néha hozzánk tartozik. A flitter, a muzsika.

Befőtt.

Gondoskodás, anyai szeretet, esti beszélgetések, lámpafény, egészséges falusi munka, amikor összejönnek a falusi asszonyok, és hámozzák a gyümölcsöt, darazsak, lekvárrillat. Az egyéni siker és a közös munka harmóniája. És ismét előjön az erő, az egészség, egyfajta szelídség.

Isten.

A mindenség, a végtelenség, a halhatatlanság, alfa és ómega, a teljesség.

Nem írt mindig életében. Lehetségesnek tartja, hogy az írást egyszer valami más helyettesítse?

Az emberi életben a dolgok nem helyettesíthetik egymást. Mielőtt írni kezdtem volna, sok mindent próbáltam, most éppen az írásban találtam meg azt a formát, amellyel a leginkább kifejezhetem magam. Az író-szerepet élem egy darabig, de korántsem biztos, hogy életem végéig. A világirodalomból is számos példa bizonyítja, például Prousté, hogy az írónak nem kell születésétől halála pillanatáig aktívan alkotnia. Ha az ember elmondta azt, amit akar, nyugodtan elhallgathat.

Milyen szerepeket szeretne még eljátszani?

Amit még szeretnék csinálni, arra már nem lesz időm. Festeni szeretnék. Három nagy szerelmem van: Giotto, Pierro della Francesca és Vermeer van Delft. Csakhogy nem elég szeretni valamit, hanem azt a szakmát, annak technikai részét kemény munkával el is kell sajátítani. Ehhez kevés már az időm.

Fenomenológia és teológia

MARTIN HEIDEGGER

Tübingenben 1927.
március 9-én tartott és
Marburgban 1928.
február 14-én
megismételt előadás. A
fordítás alapjául
*Phänomenologie und
Theologie*,
Frankfurt/Main,
Klostermann, 1970,
13-33. kiadás szolgált.

I. rész

A közkeletű felfogás a teológia és a filozófia viszonyáról szívesen tájékozódik a hit és tudás, a kinyilatkoztatás és ész ellentétpárok alapján. A filozófia eszerint a kinyilatkoztatástól távoli, a hittől mentes világ- és életértelmezés; a teológia ezzel szemben a hit mértékéhez igazodó — a mi esetünkben keresztény — világ- és életfelfogás kifejezése. Ha a filozófiát és a teológiát így tekintjük, akkor két világnézeti pozíció feszültsége és harca jut bennük kifejezésre. E viszonyról pedig nem tudományos érvelés, hanem a világnézeti meggyőződésnek és e meggyőződés megvallásának jellege, mértéke és ereje dönt.

Mi eleve *másképp* ragadjuk meg e viszony problémáját, és pedig *két tudomány viszonyára* irányuló kérdésnek tekintjük.

Ám ez a kérdés közelebbi meghatározást igényel. Itt nem két történelmileg létező tudomány tényleges állapotának egybevetéséről van szó, arról nem is beszélve, hogy a mindkét oldalon meglévő irányzatok divergenciája mellett nehéz lenne manapság bármely oldalon egy egységes állapot rajzát adni. Ha a két tudomány tényleges helyzetét hasonlítanánk össze, nem juthatnánk semmilyen *alapvető* belátásra a keresztény teológia és a filozófia egymáshoz való viszonyát illetően.

Ebből kifolyólag — hogy a probléma alapvető tárgyalásában el tudjunk indulni — mindkét tudomány eszméjének ideális konstrukciójára van szükségünk. Azokból a lehetőségekből kell egymáshoz való lehetséges viszonyukat meghatározni, amelyek mindkettőnek mint tudománynak rendelkezésére állnak.

Egy ilyen kérdésfeltevés azonban feltételezi annak rögzítését, hogy egyáltalán mi a tudomány eszméje, és annak ismertetését, hogy ennek az eszmének elvileg milyen változatai lehetségesek. (Erre a problémára, amely tárgyalásunk bevezető része kellene, hogy legyen, itt nem térhetünk ki.) Csak vezérfonalként adjuk a tudomány következő formális definícióját: tudomány a létezők egy-egy önmagában zárt területének, illetve a létnek megalapozó feltárása, magának a feltárásnak a kedvéért. Minden vizsgálendő tárgyterülethez tárgyának tárgykaraktere és létmódja szerint a lehetséges feltárásnak, a kimutatásnak, a megalapozásnak és az így

**A tudományok két
alaptípusa: pozitív
tudományok — filozófia**

**A teológia is pozitív
tudomány: különbözik
a filozófiától**

létrejövő megismerés fogalmi megformálásának sajátos jellege tartozik. A tudomány voltaképpen eszméjéből — amennyiben az itt lét egyik lehetőségét értjük rajta — kimutatható, hogy a tudománynak szükségszerűen két alaplehetősége van: létezővel foglalkozó, ontikus tudományok — és a léttel foglalkozó, ontologikus tudomány, a filozófia. Az ontikus tudományok témája egy-egy adott létező, amely bizonyos módon mindig is — már a tudományos feltárás előtt — fel van tárva. Egy adott létezővel, egy pozitívummal foglalkozó tudományt nevezünk pozitív tudománynak. A pozitív tudományok jellegzetessége abban áll, hogy választott témájuk objektíválásának iránya egyenest a létezőt veszi célba mint a már meglévő, erre a létezőre irányuló, tudományt megelőző beállítódás folytatása. Ezzel szemben a létről szóló tudomány, az ontológia számára nélkülözhetetlen, hogy a létezőre irányuló tekintet alapján átállítsa a létezőről a létre, miközben persze — természetesen egy módosított beállítódásban — továbbra sem téveszti szem elől a létezőt. Ennek az átállítódásnak módszeres jellegére itt nem térek ki. Mármost a létezővel foglalkozó tényleges és lehetséges tudományok, a pozitív tudományok körén belül csak relatív különbség van az egyes pozitív tudományok között aszerint, hogy milyen sajátos módon viszonyulnak a létezők valamely meghatározott területéhez. Ezzel szemben minden pozitív tudomány nem relatív, hanem *abszolút módon* különbözik a filozófiától. Tézisünk: *A teológia pozitív tudomány, és ezért mint ilyen abszolút módon különbözik a filozófiától.*

Ennélfogva azt a kérdést kell feltennünk, hogy miként viszonyul a teológia a filozófiához a filozófiával szembeni abszolút különbségében. Tézisünkéből minden további nélkül következik, hogy a teológia mint pozitív tudomány elvileg közelebb áll a kémiához és a matematikához, mint a filozófiához. Ily módon a legszélsőségesebb formában fogalmazzuk meg a teológia és a filozófia viszonyát, mégpedig azzal a közkeletű felfogással szemben, amely szerint mindkét tudománynak bizonyos módon ugyanaz a terület — az emberi élet és a világ — a témája, jóllehet mindkettő a megragadásnak egy-egy meghatározott jellegű útját járja: egyik a *hit*, másik az *értelem* elvéből indul ki. Tézisünk értelmében azt mondjuk: a teológia pozitív tudomány, és mint ilyen, a filozófiától abszolút módon különbözik. Ebből az következik fejtegetésünk feladataként, hogy a teológiát mint pozitív tudományt kell jellemeznünk, és e jellemzés alapján tisztáznunk kell lehetséges viszonyát a tőle abszolút módon különböző filozófiához.

Megjegyzem, hogy a teológiát a keresztény teológia értelmében veszem, amellyel nem akarom azt mondani, hogy csak ez a teológia létezik. Azzal a kérdéssel, hogy vajon a teológia tudomány-e egyáltalán — jóllehet ez a legközpontibb kérdés —, most nem foglalkozom. Nem azért, mintha meg akarnám kerülni ezt a problémát, hanem csupán azért, mert a kérdés, hogy a teológia tudomány-e, föl sem vehető értelmesen, amíg a tudomány eszméje bizonyos mértékben nincs tisztázva.

Mielőtt még áttérnék a tulajdonképpeni tárgyalásra, kifejttem azt a tervet, amelyet megfontolásaim során követni fogok. Minthogy a tézisnek megfelelően pozitív tudományról van szó, és pedig nyilvánvalóan sajátos jellegű pozitív tudományról, ezért rövid magyarázatra van szükség: miben is áll egyáltalán egy tudomány pozitivitása.

A tudományok pozitivitása

Egy tudomány pozitivitásához hozzátartozik:

1. hogy egyáltalán egy valamiképpen már feltárt létező bizonyos kiterjedésben fellelhető mint a teoretikus objektíválás és kikérdezés lehetséges témája;

2. hogy ez az adott pozitum fellelhető egy meghatározott, tudományt megelőző, a létezőt megközelítő és a vele való foglalatoskodási módban, amelyben már megmutatkozik ennek a területnek sajátos tartalmisága és az illető létező létmódja, vagyis a létező minden teoretikus jellegű megragadás előtt, jóllehet még nem kifejezetten és nem tudatosan, fel van tárva.

3. A pozitivitáshoz tartozik, hogy ezt a tudományt megelőző, az adott létezővel (természet, történelem, gazdaság, tér, mennyiség) való viszonyt már megvilágítja és irányítja egy jóllehet még csak fogalmak nélküli létmegértés. A pozitívitas tehát különböző lehet a létező tartalmiságától, létmódjától és az illető létező tudományt megelőző feltártságának módjától, illetve e feltártságának az adotthoz való hozzátartozásának jellegétől függően.

Módszertani megfontolások

Felmerül a kérdés: milyen a teológia pozitivitása? Nyilvánvalóan erre a kérdésre kell először válaszolnunk, hogy meghatározhassuk a filozófiához való viszonyát. De a teológia mint tudomány még nincs megfelelően tisztázva azáltal, hogy pozitivitását leírjuk. Ezáltal még nem jutunk el a teológiának mint tudománynak a teljes fogalmához, hanem csak azt tudjuk, ami pozitív tudományként a sajátja. Inkább arról van itt szó, hogy a teológia sajátos pozitivitása alapján egyszersmind meghatározzuk sajátos tudománykarakterét és sajátos tudományosságát, ha egyszer a mindenkor pozitumnak megfelelően kell elvégezni a kérdésfeltevésnek, a vizsgálódás jellegének és a fogalmiságnak a tematizálását. Tehát csak a teológia pozitivitásának és tudományosságának együttes jellemzése visz közelebb bennünket e diszciplínához mint pozitív tudományhoz, és ezáltal nyerünk alapot a filozófiához való lehetséges viszonyának a meghatározásához. Így vizsgálódásunk három részre tagolódik:

a/ a teológia pozitivitása;

b/ a teológia tudományossága;

c/ a teológiának mint pozitív tudománynak lehetséges viszonya a filozófiához.

(Folytatjuk)

Tőzsér Endre fordítása

Kié a Szentföld?

Jeruzsálem latin rítusú, római katolikus pátriárkátusa magába foglalja egész Izraelt, Palesztina megszállt területeit, Jordániát és Ciprust. A pátriárka, Michel Sabbah tavaly novemberben lelkipásztori levelet tett közzé a Szentfölddel kapcsolatban. Erre részben a palesztin-izraeli szerződés, részben a küszöbön álló vatikáni-izraeli megállapodás indította. „A Biblia jogot ad-e ma a zsidó népnek arra, hogy a területet kisajátítsák maguknak, s ezáltal kismémmizék a palesztin népet? — teszi föl a kérdést. Tény, hogy ez az ország egyfelől a zsidóság számára „szent föld, másfelől viszont évszázadokon át egy másik néphez, a palesztinokhoz tartozott.

Hogyan lehet igazságos békét teremteni azon a területen, amelyen két nép tart számot a politikai jogokra, s három vallásnak vannak vallási igényei? Mi a kapcsolat a bibliai Izrael és a mai Izrael állam között? Az Ószövetség fényében hogyan lehet ma értelmeznünk a választott népnek tett ígéreteket? Jogos-e azoknak a zsidóknak a nézete, akik szerint ezt a területet Isten kizárólagos tulajdonként nekik adta? Mennyiben lehet igazat adni azoknak a fundamentalista keresztény nézeteknek, amelyek a bibliai próféciák beteljesülését látják a mai történelemben, s megalkuvással vádolják az itt él keresztényeket? A Szövetség és Istennek a földre vonatkozó ígéretei mennyiben vonatkozathatók a mai helyzetre? Ez utóbbi kérdés jogosan foglalkoztatja a zsidókon kívül a keresztényeket és a mohamedánokat is: mindazokat, akik a modern politikai tényeket Isten kinyilatkoztatott szavával akarják igazolni.

A palesztin-izraeli megállapodás új reményt ad a két nép s az egész arab világ számára, állapítja meg levelének kezdetén a pátriárka: a szembenállás helyett az együttműködés korszakát nyithatja meg. Testvériesebb társadalmat kell építenünk, amely egymás kölcsönös tiszteletén s az e területen lakók jogainak és felelősségének elismerésén alapszik.

A régió katolikus hívőinek jó része palesztin és jordániai, akiknek kultúrája és anyanyelve arab. Az egyházmegyében egy kis zsidó származású, héber anyanyelvű zsidó közösség él. A pátriárka nemcsak saját híveit szólítja meg, hanem mohamedán és zsidó testvéreit is, abban a reményben, hogy közös jóakarattal tovább építhetik a békét.

A pátriárka a Biblia felől közelíti meg a kérdéseket. „A Biblia Isten szava, amely az üdvösség történetét tárja eléink, egyben azonban saját üdvösségünk történetét is. A mi feladatunk az, hogy fölfedezzük Isten folytonos cselekvését az emberi történelemben. A bibliai történetnek és az idők jeleinek együttes olvasása segíthet abban, hogy megértsük és értelmezzük jelenünket. A Biblia keresztény olvasata Jézus Krisztusban válik érthetővé. Ebben a szellemben igyekszik Michel Sabbah választ adni három kérdésre.

1. Mi az Ó- és az Újszövetség kapcsolata? Az egyház világos tanítása szerint a két szövetség elválaszthatatlan egységet alkot. „Isten szava minden körülmények között szent marad. Senki sem nyúlhat hozzá. Ha elutasítják vagy félreértik, újabb fegyverrel s a halál eszközévé válik ellenségeskedéseinkben.”

2. Hogyan értelmezhetjük a Bibliában előforduló erőszakos cselekményeket? E bonyolult kérdéskörben nem érhetjük be leegyszerűsítésekkel. Az erőszak használata mindig Isten szentségével, az igazságossággal s annak fenntartásával függ össze. Az Újszövetségben viszont a szeretet törvénye váltja fel a „szemet szemért parancsát. „A szent háború önellentmondás. A vallás egyesegyedül Isten és az embertársak szeretetére indíthat. Aki szent háborút hirdet meg, az a vallás leglényege ellen fordul; Istent a féltékenység, a viszálykodás és a bűnös gyűlölet szintjére redukálja.

Napjainkban idegennek érezzük azokat a kegyetlen intézkedéseket, amelyekkel az ószövetségi történetek Isten szentségét és igazságosságát próbálják őrizni. Alkalmasabbnak tartjuk az írás, a kifejtés, a prédikáció eszközét. Nem szabad kiátkoznunk vagy kiirtanunk azokat, akik nem hisznek Istenben. A 20. században mégis sokak gondolkodásmódja ahhoz a szemlélethez tartozik, amelyet elítélünk az Ószövetségben. Ma is akadnak olyanok, akik hisznek a vallásháborúkban. Olyanok, akik erőszakhoz vagy még gonoszabb eszközökhöz nyúlnak azért, hogy másokat vallási vagy egyéb kérdésekben meggyőzzenek. „Isten senkit sem akar elnyomni. Az egyik nép iránti szeretete nem válhat egy másik nép elnyomásává.”

3. Kié az Ígéret Földje? „Ha Isten kiválaszt egy személyt vagy egy népet, ez nem adhat okot a gögre a választottaknak, sem az elvet-

tetésre a nem-választottaknak. Alázatosan kell mindkettjüknek szemlélni Isten döntéseit, hogy egyesüljenek szeretetben és igazságban, s kiengesztelődjenek egymással.

A földnek különleges szerepe van a Bibliában. Istenhez tartozik. Izrael tehát nem lehet kizárólagos birtokosa e földnek: Isten vendégei csupán. A föld azoké, akiknek Isten megengedte, hogy vendégként itt letelepedjenek, mindaddig, amíg erre méltatlanná nem válnak. A zsidó nép történelme során egyre nyilvánvalóbbá lett, hogy a szövetségnek és az ígéreteknek lelki, egyetemes értelme van. Ez Jézus Krisztusban vált teljessé. Az Újszövetség végén Jeruzsálem már nem csupán földdarabot jelent, hanem a megváltást szomjazó emberiség lelki örökségét, Istent pedig a Föld minden pontján lehet imádni.

A kérdés ma így vetődik fel: a Biblia jogot ad-e a zsidó népnek e föld kisajátítására? A zsidó nép isteni jogon magáénak érzi ezt a földet. Másrészt viszont a bibliai idők óta együtt éltek ezen a földön egy másik néppel, a palesztinokkal. Harmadrészt pedig ez a föld a kereszténység bölcsje is. Végül szent föld az Iszlám számára is. Szentnek tartják mindnyájan: a zsidók, a keresztények és a mohamedánok, valamennyien valamilyen módon Ábrahámon keresztül, aki hitt az egyedülvaló Istennek. Mindhárman ugyanolyan joggal maguknak igényelhetnék e területet vallási alapon. Ezeket az igényeket azonban egybe kell hangolni a nemzetközi jog alapján.

Az Ószövetségben Isten „a Seregek Ura volt, antropomorf és nemzeti szemléletben, immanens módon jelent meg. Ma sokkal jobban átérezzük Isten transzcendenciáját. Isten kiválasztott magának egy népet, de ő atyja minden embernek, s nem a háború, hanem a béke és a szeretet Istene. Szeretete egy nép iránt nem válhat igazságtalansággá egy másik néppel szemben. A zsidó nép vallási felelősségét és kötelességeit el kell választanunk egy modern szuverén állam politikai cselekedeteitől. A zsidóság vallási kapcsolata Istenel nem jelenthet különleges politikai jogokat számukra. A bibliai Izrael története lényegesen különbözik a mai Izraelétől. Az emberiség üdvösségének története Isten akarata szerint a bibliai történetből nőtt ki, de Ő jelen van minden nép történetében, misztériumával és gondviselésével.

A pátriárka végül azokkal fordul szembe, akik a mostani konfliktusok láttán kétségbevonják az szövetség kinyilatkoztatott jellegét.

Akik elvetik a Bibliát, büntőrszáivá és cinkoszáivá válnak azoknak, akiket vádolnak. Mindhárom monoteista vallás — bár a maga sajátos értelmezésében — Isten könyvének tartja a Bibliát. Meg kell tehát védenünk Isten szavát, hiszen az fölötté áll minden emberi konfliktusnak. „Ha elfogadjuk a Bibliát és hiszünk benne, ez még nem jelenti azt, hogy Isten ellenfelünké lett, s a szembenálló felet támogatja. Ellenkezőleg: aki hisz benne, az mindkét oldalon meglátja, hogy Isten mindnyájunkat igazságosságra és kiengesztelődésre hív. A Biblia ma az igazságosság és a megbocsátás szava, amely mindkét néphez szól: a palesztinokhoz és a zsidókhoz is.

Az idegengyűlölet ellen

Az amerikai püspöki kar menekültügyi bizottsága 1993. november 16-án éles hangú nyilatkozatot tett közzé a bevándorlók és idegenek védelmében. „Az egyház pásztorait mélységesen nyugtalanítja a bevándorlókkal szemben növekvő ellenséges érzület, amelyet sajnos némely közhivatalnokok is támogatnak” — kezdődik a közlemény. A jelenlegi gazdasági nehézségekért azokat a hozzánk érkező idegeneket akarják felelőssé tenni, akik új életet akarnak kezdeni hazánkban. A politikusok egy része rájátszik az önzés és mohóság, a fajgyűlölet és a kulturális elfogultság érzelmére. Egyesek korlátozni akarják a bevándorlók alapvető jogait az egészségügyi ellátáshoz és a neveléshez is. A püspökök a leghatározottabban tiltakoznak e szemlélet ellen, s a menekültekkel és bevándorlókkal való szolidaritásra szólítják fel az egész nemzetet.

Nemzetünk történelmében voltak már sovinszta korszakok, amikor az idegeneket, a bevándorlókat kiáltották ki bűnbaknak. Az idegeneket elutasító, megvető szölamok elszaporodása nyomán össznemzeti és helyi szinten egyaránt sovinszta törvényjavaslatok születtek, ez pedig súlyosan rombolja nemzetközösségünk egészséges fejlődését. A nemzetnek megálljt kell parancsolnia, s végig kell gondolnia, mit veszítünk a menekültek kiutasításával. Az egyház olyan bevándorlási politikát követel, amely nagylelkű és átgondolt, azok számára, akiknek nincs hol lehajtaniuk a fejüket az üldözés és a jogtalanság következtében: nem volna szabad megtagadnunk tőlük az igazságosság, a biztos révbeérés, az új élet lehetőségét.

Rónay László: Erkölc és irodalom

„A magyar irodalom rövid története” alcimtel megjelent könyv különös jelentősége abban rejlik, hogy több mint félévszázada ez az első olyan irodalomtörténeti összefoglalás a magyar irodalom egész folyamatáról, mely szabadon, politikai, ideológiai előfeltevések nélkül készülhetett el. Ez irodalmunk az első korszerű, modern áttekintése az ország demokratizálódó, új korszakában. Lapunk rendszeres olvasói sok részletével megismerkedhettek előző évfolyamunkban, mert számról-száma részleteket közöltünk belőle, hogy tanárok és tanulók a nyomdai megjelenés hosszabb időt igénylő munkálatai előtt is felhasználhassák egy-egy fontos részlettel kapcsolatos gondolatait.

Rónay László, akinek szakkönyveit, monográfiáit, tanulmányait széles körben jól ismeri nemcsak az irodalomtörténész szakma, hanem a literátus olvasóközönség is, világos formában, élvezetes előadásban írta meg irodalmunk történetét a kezdetektől a legutóbbi időkig. Az ősi emlékektől és az első bencés hatásoktól Nádasig, Spiróig, Esterházyig változja fel irodalmunk fő korszakait és a korszakok jelentős alkotóegyéniségeinek pályaképét. Az egyes korszakok (humanizmus, barokk, felvilágosodás, reformkor stb.) rajza kis bevezetővel kezdődik, mely határozott hangsúllyal emeli ki a legfontosabb vonásokat, az íróportrék élen pedig a főbb adatokat, életrajzi és bibliográfiai tényeket rögzítő lexikon-címszó szerű apróbetűs szöveg áll tájékoztatásul, s e tények közreadása után következik a művek bensőséges jellemzése. A könyv eszmei alapja az a katolicitás, mely századunkban legszebben Babits Mihály, Sik Sándor és Rónay György műveiben öltött testet. Ennek a végső kérdésekre néző, ám a mindennapi élet erkölcsi kérdéseivel is összefonódó katolicitásnak szelleme sugározza be ezt a munkát.

Minden valamirevaló irodalomtörténész szeretne egyszer egy ilyen minden részletében szép könyvet írni, de ez nem mindenkinek sikerül. Rónay László hatalmas tárgyismerete szerencsésen párosul a modern magyar esszé legjobb hagyományait követő írástudással. Birtokában van mindannak az elméleti ismeretnek, fogalmi apparátusnak, mely nélkül ma már nem lehet irodalomtudománnyal foglalkozni, mégsem terheli túl vilá-

gosan előrehaladó, szinte már narrativnak mondható szövegét divatos szakkifejezésekkel. Nem „metanyelven” fejezi ki magát, ahogy a szakma belső köreiben manapság nagy divat, hanem érthetően és egyszerűen megfogalmazza meg tudományos anyaggal bőségesen alátámasztott gondolatait. Olvasni, sőt olvasgatni lehet ezt a könyvet: egy-egy korszak szakértő tudósaitól tanárokon át diákokig mindenki nemcsak haszonnal, hanem kedvvel, élvezettel forgathatja. (*Vigilia*)

KENYERES ZOLTÁN

Juhász Ferenc: Krisztus levétele a keresztről

Nem lehet kétséges, hogy Gyöngyösi óta Juhász Ferenc a legnagyobb magyar barokk költő. Az asszociált emlékképek és víziók kinövésői oly szakszematikusan térítik el eposzait fő témájuktól, hogy bennük ez a késleltetés valószínűsítő versszerző elvé válik. Nem alaktalanságot, hanem csupán oldottabb szerkezetet eredményez az a technika, mely a 80-as évek Juhász-eposzaiban fokozottabban és szerveesebben van jelen. Ezek ugyanis, szemben a korábbiakkal, áttétel nélküli éneposzok, melyeknek Juhász nem csak alanya, hanem egyúttal tárgya is. *A Halott feketegőz*ben hosszú hallgatását megtörve vall kizárólag önmagáról, s azon belül apjához való ellentmondásos viszonyáról. Az egzisztencialista irodalomnak ez a megkésztet, de igen nagy műve a szerző akaratától függetlenül, szinte önsúlyától sodratva torkollik valami elképesztő emberellenesség kifejezésébe, amit Juhász lépten-nyomon hangoztatott humanisztikus hitvallása sem tud tompítani. A gyönyörűen zárt formájú *Fekete Saskirály* — a „magyar Dante” — hipnotikus hatású, víziószerű képsorai és cselekménymozzanatai Juhász élettörténetnek egyes állomásait szimbolizálják. *A Fűszál-éposz*ban a végsőkéig redukált téma ürügy-volta válik nyilvánvalóvá: a kínosan formába tört és pontoskodó biológiai leírásoknál fontosabbak az asszociált képek.

A Krisztus levétele a keresztről is éneposz: azokról az eseményekről szól, melyeket Juhász 1956-ban átélt, annak a mélyen pesszimista történelmi tudatnak a hangján, amit akkortájt alakított ki magában. Barokk szerkezete és a beszédmódja a megújabb Juhászé, történelmi témája és versformája viszont *A*

tékozló országhoz és *A halottak királyához* kapcsolja. Ennyire egyenesen kifejezett és ilyen kegyetlen tisztánlátással Juhász még soha nem ábrázolta az egyén kiszolgáltatottságát a tőle idegen erőknél. A nemiség és a szadizmus helyenként sokkoló ábrázolását részint ez a téma indokolja — de nagyobbrészt inkább az a szándék, mely a kultúremler tudata alatt rejlő „bête humaine”-t akarja felszínre hozni; ezt a fajtájú, tudatos és páratlan önboncolást a világlírásban alighanem csak Juhász merete ilyen sikerrel megkísérteni. És ami a legfontosabb: képei mit sem vesztek pontosságukból és látato erejükből.

SZABÓ SZILÁRD

„Európa átépítése”

A történelemtudomány, a filozófiához és az irodalomtudományhoz hasonlóan, ma egyre inkább szembesül saját fogalmi alapvetésének nemzeti meghatározottságával. Így amikor ezeket a fogalmakat — mint például magáért a nemzetét — egy-egy történelmi régió vagy több történelmi régió sorsának lehetőség szerint objektív leírására kívánjuk használni, a kísérlet szükségszerűen kudarcot vall. De ilyen módon a nemzeti történetírások is önnön sorsuk rabjai maradnak, hisz az ellentmondás feloldhatatlannak tűnik: a történelemnek úgy kellene arra a sorsra rákérdeznie, amelyben benne áll, hogy közben távol legyen tőle.

Ebből a szempontból is különösen érdekes kezdeményezés tanúi lehetünk Németországban, Franciaországban, Olaszországban, Angliában és Spanyolországban. Első ízben jelenik meg történelmi szakmunkákat tartalmazó könyvsorozat — mindenütt neves kiadók gondozásában — a fenti országokban egyszerre. Olyan országokban tehát, melyek történelmük során többször kerültek ellenséges viszonyba egymással. A sorozat szinkronikusan tárgyalja az egyes államok és régiók történelmét, s illeszti őket azonnal az egyes köteteket meghatározó általános tematikába. Így keresi a közérthető nyelven írott sorozat a választ olyan kérdésekre, hogy mit jelent és mit jelentett a különböző időszakokban Európa a kultúra, a politika, a vallás, a társadalmiszerveződés és a gazdaság összefüggő szempontjaiból, végül is hogy milyen sorsban osztoznak az európaiak, milyen úton és milyen kérdésekkel jutottak el mai önmagukhoz.

Az eddig megjelent köteteket az európai várostörténelemről, a felvilágosodás illetve a nagy felfedezések koráról, most újabb három

követe: *A parasztság az európai történelemben, Az európai forradalmak, Éhség és fölőség — Az élelmezés kultúrtörténete Európában.*

Ilyen — hangsúlyozottan nem politikai — kezdeményezések nyilván a mi régióink és benne a saját történelmünk jobb és az eddiektől alapvetően eltérő megértéséhez is jelentősen hozzájárulnának.

SCHEIN GÁBOR

Tűz Tamás: Agape

Arab és bizánci forrásokból ismerhetjük a tűzvarázslat központi szerepét az ősi magyar mitológiában. Ismeretes a Szentivánkor, karácsonykor gyújtott tűz kultusza, melynek tisztító, megújító hatást tulajdonítottak. Ez motiválhatta az 1992-ben elhunyt Makkó Lajost, hogy választott költői nevében Tűz Tamásként jegyezze verseit.

1956-ban nagyvenyvesen történt világba indulása nem tanulságok nélküli. Egy kis faluban kezdett lelkeszi hivatásához torontói nyugdíjazásáig hú maradt, miként szellemi gyökereit is megőrizte melyek az Újholdhoz és a katolikus írókhoz fűzték. Irodalomszervező munkásságát is folytatta az „eltűnt idő szigetén” ahogyan kanadai otthonát hívta.

A Magvetőnél öt éve megjelent gyűjteményes kötetében — *Hét sóhaj a hegyen* — érzékelhető, hogy a kezdő évtizedek Aquinói Tamás ígétében teltek. Döntő változást aztán az amerikai évek, s a kontinens irodalmának alaposabb megismerése hoz. Szellemi élményévé válik egy Világ-Babilon, mely nem akarja ismerni Delphoi jóslatát! Tűz Tamás szerint a művészek legfontosabb feladata épp ennek tudatosítása. Melyhez időnként profétai elszántság, alázat, düh és ironia is szükségesletik. Az öregség bölcs humorával szemléli a világot, s kétszeresen is szörványként létezőnek véli magát benne: remete magyarként a csak a pillanat mámorának élő fogyasztók között, s egy a tapasztalhatónál, elmondhatónál különösebb létezés megsejtőjeként.

S ezért ír aztán Tűz-szimfóniát és válik Tűzmesterré, hogy Platón módján a Szépség vérkörén át közelebb jusson a titokhoz. Ebben segíti a festészet és a zene, hangulatok, érzések jelzésére ezért találunk mindenütt színárnyalatokat, műfaj- és tempójelöléseket. A hagyományos megismerés határaitra figyelmeztetnek a költeményeken végigvonuló párás-homályos, tört vagy homorú tükrök. Modern Babilonunk visszatérő metaforája lesz a repülőté, egyesítve a földi és metafizikai elvágyódás, megérkezés helyszínét, ahol mindannyiunk legfőbb élménye a várakozás.

A semper reformale ecclesia delut szellemben alkotói módszerét is megváltoztatja. Klasszikus mértékek mellett új formákat keres, az olvasók aktív közreműködését igénylőket. A nyelv alkimistája: szavakat, mondatokat tördel szét és épít újjá sosem volt rendbe. Hiszi, az ige ismét hatni fog, ha a porként rárakódott közhelyektől megtisztítja. Szellemi agapéra invitál valamennyiünket, hogy kételkedni s bizni őszintén merjünk, s bátran keressük a „szem nem látott, fül nem hallott, ember szíve által meg nem sejtett” talányokat.

Tűz Tamás fantasztikus feladataira vállalkozik: egy szellemi Noé bárkája megalkotására. Építkezése létező veszélyekre figyelmeztet, s egyben segítségére lehet jelenkori és majdani menekülőknak.

IVÁN CSABA

Keresztury Dezső: Emlékezéseim

Keresztury Dezső, aki idén tölti be kilencvenedik életévét, ebben a könyvben „Szülőföldeim” alcímmel önéletrészésének első részét adta közre. Születésétől a berlini lektorságból való hazaköltözéséig, 1936-ig írja le életének első jellemformáló és sorsfordító helyszíneit. Zalaegerszeg, a Balaton-felvidék, Budapest, Bécs és Berlin emberavató hatását mutatja be életének első három évtizedében. A virágnylásos, szép Zalaegerszegen született, édesapja a város polgármestere volt, itt kezdett iskolába járni, egy időben itt volt hittanára, majd latin tanára és osztályfőnöke Mindszenty József.

Az apai és anyai család száalai behálózták Pannóniát s elvezettek Gulácsra és a balatoni dombság opálos fényű tájaira: itt élte meg a kisdíák a régi Magyarország utolsó éveit és összeomlását. Aztán a fővárosba került, az Érseki Főgimnáziumban kiváló paptanárok oltották belé azt a katolikus humanizmust, mely nehéz időkben biztos vezérlője lett. Érettségi után főlvételt nyert az Eötvös Colegiumba, majd Bécsben s Berlinben tanult tovább. Berlinben hosszú éveket töltött el a magyar intézet lektoraként, s amikor megnősülve feleségével hazatért a sokéves vándorútról, fölnevelő műhelyének, az Eötvös Collegiumnak lett tanára.

A könyvben az életesemények elbeszélése révén megelevenedik az első világháború idejének dunántúli társadalma, élményszerűen eleven képet kapunk a trianoni idők utáni Eötvös Collegium szellemi légköréről, remek kis portrék rajzolják elénk olyan legendás tudósok arcképét, mint Horváth János, Gomboz Zoltán, Thienemann Vivadar. Mint min-

den memoárban az emlékezés itt is néha nosztalgikus párába vonja az eltűnt időt: alighanem ez szépíti meg berlini főnökének, a felkészültségét tekintve kifogástalan tudású, de szélsőséges nézeteket is valló Farkas Gyulának e lapokon kibontakozó alakját. A könyvnek egyébként legérdekesebb fejezetei közé tartoznak azok, melyek a weimari korszak végének Berlinjét, majd a hitleri idők első szakaszát elevenítik meg a szellemi élet mindennapjai felől.

Keresztury Dezső a legnagyobb magyar pedagógusok egyike, szelleme azokra a nemzedékekre is kisugárzott — mint az én nemzedékem —, akiket közvetlenül már nem tanított aktív tanárként. Emlékezéseinek ez az első kötete most ennek a messzeható pedagógiai géniusznak az eredetét tárja föl a pannon táj humanista világában, kiváló katolikus iskolákban, az Eötvös Collegium inspiráló szellemiségében, s abban a kultúra és tudás szeretetben, mely esszéi, tanulmányai, tudományos munkái mellett dunántúli színezetű, szép költésztét is mindig átjárta. (*Argumentum*, 1993.)

KENYERES ZOLTÁN

Wassermann-Legih: La Mancha lovagja

Szép illedelmesen indult szeptemberben az évad, aztán virágfüzéréssé, fanfárossá terebélyesedett. Októberben a régi Thália helyén megnyílt a Művész Színház. Egymás után három bemutatót is tartott a Töröcsik Mari toborozta, színházi „előkelőségekből” álló társulat — Darvas, Garas, Iglódi, Hernádi, Eperjes, Kubik, Bubik... —, amely nyílt közösséget vállal a Kabos Gyula, majd Bárdos Artúr, majd Várkonyi Zoltán vezette elődeivel. Szintén októberben kezdődött, s nyúlt át novemberre az Európai Színházak Uniójának fesztiválja Budapesten. A Giorgio Strehler létrehozta Unió Európa legjobbjait egyesíti, pillanatnyilag tizenhárom színházi társulást, az angliai Royal Shakespeare Companytól kezdve, a budapesti Katona Józsefen és a romániai Bulandrán át Strehler milánói Piccolo Teatrójáig.

De mielőtt a milánóiak jöttek volna ide, magyar színház látogatta meg Milánót. A budapesti Arany János Színház egy nemzetközi műfajú előadása, a *La Mancha lovagja* című musical kapott meghívást. A darabot jó éve mutatták be Budapesten egy ifjú színész — Kanda Pál — rendezésében és két tapasztalt rendező — Ács János és Ivánka Csaba — főszereplésével. Egy év alatt Milánóig jutott el a produkció, bár nem egészen az eredeti formájában: a címszereplő Ivánka Csaba beteg-

sege miatt a néhány próba után beugró Haás Vander Péter főszereplésével. Az ismert musicaltörténet — az inkvizíció börtönébe zárt Cervantes, mintegy a maga mentiségére, társaival előadja *Don Quijote*, a búsképű lovag történetét — a dómhoz közel eső Teatro Littában kapott helyet. (Strehler Piccolójától se túl messze.) S bár a dóm környékén itt is, ott is fölbukkantak a magyar együttes vendégszereplését hirdető plakátok, az esős kora őszi estén nem tolongtak a Litta Színházban a milánóiak — bár aki ott volt, azt megérinthette a kegyetlen történet lágy szépsége. Ott ékeskedett egy hosszúkás plakát a Santa Maria delle Grazie mellett is, annak a templomnak a közelében, amely az elpergő felületű Leonardo-reket rejti. Az *Utolsó vacsora* évszázadokon át halványuló, darabonként, falmorzsánként megmentett, mindegyre újraéledő varázsa, persze, a színház egy este kihunyó varázslatára is emlékezteti az elfogult idegent. A tűnő szépségre, amelyt nap mint nap élesíteni kell.

KÁLLAI KATALIN

Tükörben: Kosztolányi Dezső

Legkedvesebb könyve *A szegény kisgyermek panasza* volt. „... minden örömöm és szenvedésem benne van ebben a kis füzetben, mert az élményeim ma is gyermekélmények, szencziációim ma is gyermekszencziációk”. E sorokat 1911-ben közölte *Őnmagamról* című írásában, hozzátéve: ha életrajzot írna, gyermekkorai történetét szóltatná meg „melyben minden oly regényes, és sejtelmes, a vidéki gyermek riadozását, tájékozatlanságát, gögjét, aki egyedül van boros és buta emberek között, s készül a jövőre”.

A *Tükörben* sorozat Réz Pál avatott válogatásában, Domokos Mátyás szerkesztésében jelentette meg e kötetet, amelynek szövegi intimitását a tükörbe nézés magányos szertartásán túl a névvel azonos cím is jelzi az író hajdanvolt aláírásának hasonmásával.

Ady „édes szívé és dalu dalolónak” nevezte Kosztolányit, „a legkülönbnek az újonnan jött költők közül”, s vele együtt immár halhatatlan pályatársai Babbitstól, Füst Milántól, Karinthy Frigyesztől Illyésig, Szabó Lőrincig szinte egybehangzóan írásművészetének magas minőségét, verszenéjét, prózájának ökonómiáját, jellembrázolásának árnyaló erejét elemzik. Ezt igazolja a könyv zárófejezete, a *Tizenkét tükörben* is. Ebben az említettekén kívül József Attila, Márai Sándor, Ottlik Géza, Nemes Nagy Ágnes, Kosztolányi Ádám, Orbán Ottó, Esterházy Péter esszéportréi sorjáznak, mintegy — Vajthó szép

szavával — „a halhatatlan magyar irodalom” folyamatosságát hangsúlyozva. Ottlik Géza plasztikus szavai ezt a nyelvben őrzött folyamatosságot hitelesítik. „A valóság egyetlen pillanata, impulzusa, mozzanata sokkal sűrűbb, hevesebb, káprázatosabb, semhogy bármivel is mérhető volna. Kosztolányi a létezésnek ebből a sértetlen, absztrakciókra nem bontott alaprétegeből ragad meg és ad át mindig valamit abból a nevenincs teljességből, amit tényleg átéltünk. Valamit, ami felfedezés és mégis ős-ismerős. Ráismerünk, mint tulajdonunkra. S ahogy mondják: segít élni.” (*Századvég*, 1993)

PÁLMAI KÁLMÁN

Lőporfüstben '56-ban Kopré József könyve

Kopré Józsefet amolyan garabonciás népfiként ismeri az irodalmi élet, igazából nem a verseit, hanem pörge kalapját, amelytől azóta se vált meg, hogy Szabó Pál hívására, valamikor a harmincas évek végén szülőfalujából a fővárosba költözött. Pedig megérdemli a figyelmet, minthogy egy korban, amely a népiességet kelendő divatárúvá és a politikai érvényesülés eszközüvé tette, ő legalább igazi paraszti származék és igazi népies. Megérdemli a figyelmet *Lőporfüstben '56-ban* című emlékezése is, amely mindenképpen hitelesebb és olvasmányosabb, mint a magyar forradalom eseményeit felidéző mai emlékiratirodalom többsége. Kopré József ugyanis nem kíván hős szabadságharcosként lépni a közvélemény elé: egyszerűen elbeszéli mindazt, ami 1956 nyara és 1957 tavasza között vele megesett. Még azt is elárulja (micsoda hősi legendát kerített volna más e köré a történet köré), hogy a forradalom lázas napjaiban úgy lett Dudás József lapjának rovatvezetője, hogy két géppisztolyos fiatalember előállította a később mártírhálált halt népevezér főhadiszállására, mint egykori újságíró és akkori tanárt, aki az ötvenes években hallgatott, azaz nem fűződtek nevéhez a kommunista zsurnalisztika bűnei.

Mindvégig az események sodrában élő, de a tevőleges irányító szereptől tartózkodó tanú nézetéből tekinti át a forradalmat, ennek elő- és utóéletét. Azt is elbeszéli, hogy 1957 márciusában, a hatalom köreiből félelmet keltő MUK (ez nem egy újságírószervezet, hanem a Márciusban Újra Kezdjük, mármint a forradalmat, jelszó rövidítése!) idején miként hurcolták el több ezer társával együtt a Gyűjtőfogházba, ahonnan egy Sinka István és Tamási Aron írásaiért rajongó karhatal-

mista engedte el. A tanú és a megfigyelő, az események alakulásával párhuzamosan lelkesedő és csalódott ember nézőpontja tulajdonképpen az emberek többségének (a népnek) a nézőpontjával azonos. Kopré József az átlagos magyar ember 1956-os tapasztalatait beszéli el, ugyanakkor az írástudó eszközeivel: munkája úgy „népi emlékirat”, hogy egyszerűsmind érdekesen megírt dokumentumregény. (*Literátor nyomda*)

POMOGÁTS BÉLA

Az eredeti Bánk bán újjászületése

Erkel Ferenc halálának 100. évfordulóján, a centenáriumi ünneppsorozat keretében, az Alpha Line Stúdió kiadásában jelent meg nemzeti operánk, a *Bánk bán* — eredeti változatban. Az új CD kétségkívül szenzáció-értékű, hiszen az opera most első ízben került felvételre abban a formában, ahogy azt Erkel megálmodta. Az elmúlt évtizedekben színpadon és hanglemezen hallható dalmű ugyanis valójában az 1930-as évek végén készült átdolgozás.

A *Bán bán* a budapesti Operaház 1884-es megnyitásától kezdve a társulat repertoárjának egyik legkedveltebb, szinte folyamatosan műsoron tartott darabja volt. Az évek során az előadást vezénylő karnagyok — az énekesek igényeinek, vagy éppen saját ízlésüknek megfelelően — állandóan változtattak a mű szövegén és zenéjén, míg végül a harmincas évek elejére a *Bán bán* — a *Hunyadi László*hoz hasonlóan — már szinte felismerhetetlenné vált. Ekkor határozta el az Operaház vezetése az Erkel-operák egységesítését, modernizálását. A *Bánk bán* átdolgozására 1938/39-ben került sor; a dramaturgiai és szövegváltoztatásokat Oláh Gusztáv és Nádasdy Kálmán, míg a zenei korrekciót Rékai Nándor, az Operaház vezető karnagya végezte el. Nádasdy az eredeti librettó 95 %-át megváltoztatta, és Rékai is számos jelenetet átírt, lerövidített, vagy teljesen kihagyott, bár a kimaradt témákat, motívumokat mindig igyekezett a darab egy más szakaszába beilleszteni. Az új változat 1940-es bemutatója óta fel sem merült az eredeti dalműhöz való visszatérés gondolata. Az eredeti zenei anyag is csak a közelmúltban, Bácskai György közreadása nyomán vált ismertté, s ekkor készítette el Oberfrank Géza is az Egressy Béni-féle eredeti szövegkönyv szellemiségéhez visszatérő, bár kissé modernizált librettót.

Az Alpha Line Stúdió felvételén a címszerepet Molnár András, Melindát Kertesi Ingrid, Gertrudot Marton Éva, Tiborcot Gáti Ist-

ván, Ottót Daróczy Tamás, Peturt Kálmándi Mihály, Biberachot Airizer Csaba, a királyt Gurbán János alakítja. A kitűnő egyéni teljesítmények mellett említést érdemel a duettek, együttesek, kórustételek meggyőző, magas színvonalú előadása, és az Oberfrank Géza irányította zenekar (Budapesti Szimfonikusok) igényes, koncentrált kísérete is.

A kiadó igazgatója, Benedek Tamás önzetlen felajánlásának, a közreműködő művészeknek, és a technikai szempontból is elsőrangú felvételnek — zenei rendezője Erkel Tibor, hangmérnöke Mocsáry Gábor — köszönhetően a *Bánk bán* eredeti szépségét a szélesebb zenekedvelő közönség is megismerheti.

RETKES ATTILA

Bori Imre: Prózatörténeti tanulmányok

A magyar próza alakulástörténetének egy lehetséges hosszmetzete az újvidéki Bori Imre többnyire már más kötetekben megjelent tanulmányaiból összeálló új könyve, melyben Asbóth János *Álmok álmodója* című (1878-ban megjelent) regényéről Déry Tibor egy évszázaddal későbbi *Kyvaigiokén* című kisregényéig haladva az időben a *hogyan írni a kor szellemében* kérdéskörét vizsgálva keresi regényeink, novelláink modernségének jegyeit, formáit. A két szélső pont, Asbóth és Déry között kap a kötetben tanulmányi terjedelmet Justh, Jókai, a két Cholnoky, Móricz, Csáth, Török Gyula.

Bori Imrének, az irodalomtörténész-tanulmányíró munkásságát a permanens felfedező szándék és egy újszerű irodalomszemlélet igénye jellemzi, utalnék csak a magyar avantgárdot felfedező kötetekre, illetve a magyar irodalmi modernség alakulását tárgyaló eddigi két könyvére.

Az *Álmok álmodójában* a tanulmányíró azt a pillanatot fedezi fel, amikor a „próza krízise — először — ad jelt magáról”, első ízben jelennek meg a magyar regényírásban a formai újítások, kap formát a szimbolizmus. Justh *Művész szerelem* című regényében a „művészsors és művészetlet” modern kérdésköreire ismer, arra a pillanatra figyel fel, amikor megszólal „az író önnön művészetéről való gondolkodásának problematikája”. Jókai esetében Bori újraértékelésre vállalkozik. Móricz életművében a Nyugat fénykorával (1908-1912) egybeeső modernista törekvéseket vizsgálja, Csáthban az új ember új művészetének igényét fedezi fel, illetve küzdelmét a szecesszióval, amely során az író a szecessziós novella mintadarabjait megalkotva

kínál a „század első évtizedeinek formakultúrájához” jelentős prózatörténeti adalékokat. Ír Krúdy-effektusról, az *Édes Anna* kapcsán az írot és hőseit egységesítő nézőpontról, Füst és a történelem kapcsolatának természetéről, az író művészetének jobb megértése érdekében a *Céda és a szűz* elemző vizsgálatával sürgeti a regényelv minősítését.

Bori Imre kötetének mindegyik tanulmánya az epikával folytatott írói küzdelem módozatait figyeli. Meglátásai vonzóak és nyilván vitára serkentenek, de mindenképpen bizonyítják prózánk és a szerző szellemének vitalitását. (*Forum—Akadémiai Kiadó*)

GEROLD LÁSZLÓ

Shakespeare: Vízkereszt, vagy amit akartok

Vlad Mugur vendégrendező jegyzi a Művész Színház második bemutatóját, Shakespeare *Vízkeresztjét*. Ha úgy tetszik, elismerés, ha úgy tetszik, némi kis tiszteletlenség „román iskolának” nevezni azt a szimbolikus, hol szürrealizmusba, hol sima eklektikába hajló színházi stílust, amelynek itt Magyarországon is több alkalommal tapasztalhattuk már a megnyilvánulásait. (Itthon elsősorban Dan Mícu vendégrendezősei képviselik. Most is volt bemutatója: Arany János Színház, *Scapin furfangjai*.) Megnyilvánulásait igen, végképp meggyőző formáját még nem. A Művész Színház-i előadásnak is sorolhatnánk a kisebb következetlenségeit, az egységes stílusba nehezen illeszthető stílusjegyeit, a l'art pour l'art oda-biggyesztett tárgyakat, furcsa vagy megmagyarázhatatlan mozzanatokot. Emelvényt, vetítívásznat, le-föl huzigált hatalmas kőgolyót, két manóken alkátú agarat, hozzájuk, de csak hozzájuk illő udvarhölgyekkel, árnyjátékot, bohóctréfát, *vagy amit akartok*. De nem soroljuk. Legföljebb szkeptikusan megjegyezzük, hogy ez az érzékeinkre hatni kívánó színházi stílus, amely feltartott mutatóujjal figyelmeztet, valami olvasfélét mondván, hogy „ami megmagyarázhatatlan, annak okát ne keresd”, nos, ez a stílus sok helyütt élvezetes, ötletes, néhol pergő, néhol megható, néhol egyenesen fergeteges, csak éppen oda, az érzékek mélyére nem hatol el.

Rengeteg tehetség, szikrázó művész/színház/i erő perg így el, foszlik szét a tengerparti mesében, a fájdalmas szép Olívia, a szerelmére áhítózó herceg és a megtévesztésig hasonlító fiú-lány ikrek illyriai történetében. Ami nem perg a semmibe, az viszont emlékezetes. Éperjes Malvoliójának vásárián őszinte fájdalma, Hernádi Olíviájának riadt szerelemfélése, Ga-

ras heringszagú Sir Tobyjának jótékony boszszuállása, Töröcsik komornájának riadt talpraesettsége, Iglódi vékonylábszárú nemes ütődöttjének sírós clown-arca, a férfiruhába bújtatott Bánsági Sebastian-Violájának szétporladó határozottsága, és egyáltalán az egész nemes kompánia univerzális tétovasága, meg a rendező nagy ötlete: Gáspár Sándor szorongó lelkű, szuverén bolondja, aki felemás festőköpenyében a Művész(et) maga. A csalóka látszat és a valóság sajátos keverékében hol irányítója, hol elszenvédője, hol teremtője, hol kiszolgáltatottja az eseményeknek. A Művész Színház még maga is szorong. Tehetsége van és ügy is, amiért érdemes legyőznie a félelmet.

KÁLLAI KATALIN

Kabdebó Tamás: Deus ex machina

Kabdebó Tamás egyéniségét két kifejezéssel szeretném megrajzolni: kiművelt emberfő és homo ludens. Önmagát *kétszívűnek* nevezi, a *Deus ex machina* című kötetében, mert amint írja: „Kétnyelvű közegben élek; szigetmagyarország az egyik, az angol tenger a másik.”

Kabdebó a manchesteri egyetemen a magyar forradalmak történetét tanította, a londoni egyetemen pedig hat költészeti szemináriumot tartott. Elsősorban azonban könyvtáros.

Mintegy húsz angol és magyar könyvből áll eddigi életműve. A *Deus ex machina* magyar és angol nyelvű versei és prózai versei túlnyomórészt filozófiai és teológiai kérdésekkel foglalkoznak, a hit és a kételkedés örök problémáival. De akadnak játékos, történelmi ötletei is. Elragadó elképzelése a nagy görög eposzok keletkezéséről: „... Uliasz... ült a mólón, pecált, s ha nem kaptak a halak, ősz mellszörét fonogatta és mesélt. Egy kisfiú hallgatta. Ő szedte neki a csalit. Homérosznak hívták.”

Újra és újra szóba kerül az anyanyelv problémája, amelyről többek között így ír: „... Szent Péterbe: Pázmány Pétert/Londonban Petőfit Idézd... Maradjon meg élő elved/ el ne nyeld az anyanyelved...”

Megható és mulatságos A *kétkedő levele az Úrhoz*. Számtalan világi kérelem után így könyörög: „Lásd hasznomat Úristen, de ne úgy, hogy csizmát varrjanak a bőrből, hanem úgy ha szentjánosbogárnyit is, növekedjék általam a fény és ne csökkenjen a munkáló szeretet.”

A 300 számozott példányban megjelent kötet, a szerző aláírásával bibliofil ritkaság. (*Albion Editions*)

VADNAY ZSUZSA

SOMMAIRE

- Le bienheureux Duns Scot*
 Jakab Vámai: Qui était Duns Scot?
 László Paskai: La liberté dans l'enseignement de Duns Scot
 Balázs Barsi: Le mystère de l'Incarnation
 Extraits des œuvres de Duns Scot
- Márta Pálvölgyi: L'Église veut enseigner
 (Revue de presse d'un passé récent oublié)
 Péter Erdő: La formation théologique selon le droit canon
 Extraits du roman de Lívía Mohás.
 Poèmes de György Jánosházy, László Deák et Márton Kalász

INHALT

- Der seelige Duns Skotus*
 Jakab Vámai: Wer war Duns Skotus?
 László Paskai: Die Freiheit in der Lehre des Duns Skotus
 Balázs Barsi: Das Geheimnis der Fleischwerdung
 Auszüge aus den Werken Duns Skotus
- Márta Pálvölgyi: Die Kirche will lehren
 (Presseschau der vergessenen jüngsten Vergangenheit)
 Péter Erdő: Die theologische Ausbildung gemäß dem Kirchenrecht
 Auszüge aus dem Roman von Livia Mohás,
 Gedichte von György Jánosházy, László Deák und Márton Kalász

CONTENTS

- Beatus Duns Scotus*
 Jakab Vámai: Who was Duns Scotus?
 László Paskai: Freedom in the teaching of Duns Scotus
 Balázs Barsi: The mystery of Incarnation
 Texts by Duns Scotus
- Márta Pálvölgyi: The church wants to teach
 (A report on the press of the recent past forgotten)
 A writing by and a conversation with Lívía Mohás
 Poems by György Jánosházy, László Deák and Márton Kalász

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ; Szerkesztőbizottság: HORÁNYI ÖZSÉB, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, PARANCS JÁNOS, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ; A szerkesztőség munkatársai: CZ. BALASSA MÁRIA, KISS SZEMÁN RÓBERT

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042—6024; Nyomás: VESZPRÉMI NYOMDA RT. ; Felelős vezető: Fekete István igazgató

Lapunk kiadását a Művelődési és Közoktatási Minisztérium támogatja.

Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. telefon: 117-7246; 117-3933; telefax: 117-3471. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcán át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekkzámlaszáma: OTP. VII. ker. 218-98316512-037343-8. Előfizetési díj: 1 évre 540,— Ft, fél évre 270,— Ft, negyed évre 135,— Ft egyes szám ára 48,— Ft. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1300 Budapest, Pf. 149. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy a Magyar Hitelbanknál (H-1133 Budapest) vezetett 202-10995 sz. számláján. Ára: 35,— US dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA KÖZÖTT. KÉZIRATOKAT NEM ÖRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 48 Ft

VIGILIA

SZEMLE

RÓNAY LÁSZLÓ	Erkölc és irodalom
JUHÁSZ FERENC	Krisztus levétele a keresztről
■	„Európa átépítése”
TÚZ TAMÁS	Agape
KERESZTURY DEZSŐ	Emlékezéseim
WASSERMAN-LEGIH	La Mancha lovagja
■	Tükörben: Kosztolányi Dezső
KOPRÉ JÓZSEF	Lőporfüstben '56-ban
■	Az eredeti Bánk bán újjászületése
BORI IMRE	Prózatörténeti tanulmányok
SHAKESPEARE	Vízkereszt, vagy amit akartok
KABDEBŐ TAMÁS	Deus ex machina
A SZEMLÉKET ÍRTÁK	Gerold László, Iván Csaba, Kállai Katalin, Kenyeres Zoltán, Pálmai Kálmán, Pomogáts Béla, Schein Gábor és Vadnay Zsuzsa

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A katolikus iskolákról
- Az új magyar szegénységről
- Az egyházmegyei zsinatokról
- A hitoktatásról
- A II. Vatikáni zsinat három évtizede